

VRIJE
UNIVERSITEIT
BRUSSEL

Proef ingediend met het oog op het behalen
van de graad van Master in de Geschiedenis

HET LEVEN VAN EEN BRANCARDIER AAN HET IJZERFRONT, 1914-1918

Case-study Jos Tysmans (1893-1974)

BIRGIT MOENS
2017-2018

Promotor: Professor Guy Vanthemsche
Letteren & Wijsbegeerte

Thesis submitted with regard to achieve
the degree of Master of Science in History

THE LIFE OF A STRETCHER-CARRIER AT THE YSER-FRONT, 1914-1918

Case-study Jos Tysmans (1893-1974)

BIRGIT MOENS
2017-2018

Promoter: Professor Guy Vanthemsche
Arts & Philosophy

Ik verklaar plechtig dat ik de masterproef, *Het leven van een brancardier aan het IJzerfront 1914-1918 met als case-study Jos Tysmans*, zelf heb geschreven. Ik ben op de hoogte van de regels i.v.m. plagiaat en heb erop toegezien om deze toe te passen in deze masterproef.

Datum

Naam en handtekening

DANKWOORD

Allereerst wil ik mijn promotor, professor Guy Vanthemsche, van harte bedanken voor zijn motiverende ondersteuning doorheen het hele proces van deze masterproef. Zijn aanmoedigingen, tips en uitgebreide feedback waren enorm waardevol en nodig voor het schrijven van dit werk.

Een speciaal dankwoord gaat uit naar Marc Roekaerts, kleinzoon van Jos Tysmans en oprichter van de Stichting Jos Tysmans. Indien hij geen eerbetoon aan zijn grootvader had willen brengen en daarbij zijn brancardiersverleden niet had willen laten onderzoeken, zou ik dit werk ook niet geschreven hebben. Bedankt voor de boeiende, leerrijke en aangename gesprekken en bijeenkomsten.

Ook zou ik graag de partners bij dit project bedanken, namelijk de Wetenschapswinkel Brussel, Erfgoedcel Mijn Erfgoed Limburg, de gemeente Houthalen-Helchteren en de jongens van Dépôt d'Histoire.

Daarnaast wil ik de medewerkers van het documentatiecentrum van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, het Algemeen Rijksarchief, de Koninklijke Bibliotheek en het In Flanders Fields Museum bedanken voor hun hulp bij mijn bronnenonderzoek. Bijzondere dank aan de heer Roger V. Verbeke, die mij met zijn boeiende verhalen en brede kennis van de Eerste Wereldoorlog hielp het uitgebreide aanbod aan werken rond deze periode te doorklieven.

Ten slotte wil ik graag mijn vriend, gezin en vrienden bedanken voor de morele steun, het uiten van hun meningen en het verzetten van mijn gedachten. In het bijzonder dank ik mijn vriend Arne voor het grondig nalezen van dit werk alsook mijn moeder voor de goede zorgen tijdens de vele werkuren. Mijn vader verdient hier ook een bijzondere vermelding want zonder hem zou dit werk er niet gekomen zijn. Papa schonk me de passie voor erfgoed, geschiedenis en voornamelijk de Eerste Wereldoorlog.

ABSTRACT

My research question in this thesis is about the life of people who carried stretchers at the Western Front during the First World War. The Great War is a subject that I have been much interested in throughout my life, thanks to my dad.

This work contains two parts, each divided into different chapters. The first part is about the Belgian army during the First World War, more specifically about the hierarchy in the army, a summary about the war in our country and a brief history of the Health Department. The second part is about the life of stretcher-carriers with chapters about their education, mobilization, life at and behind the front and the technics, materials and the transportation possibilities they had.

Because I wrote this work for an organization, I interwove the life of Jos Tysmans, a stretcher-carrier during the War.

The sources were limited but that made the research challenging, captivating and relevant.

TREFWOORDEN

Brancardiers

Eerste Wereldoorlog

Meer dan soldaat

Leven van een soldaat

Kunstenaar

Jos Tysmans

Stretcher-carriers

First world war

More than a soldier

Life of a soldier

Artist

Case-study

SAMENVATTING

Hoe ziet het leven van een brancardier aan het IJzerfront tijdens de oorlog van 1914-1918 eruit? Welke zaken diende hij zeker te kennen en kunnen? Hoe zag hun opleiding eruit? Wat was de rol van de Gezondheidsdienst en het Belgische Rode Kruis? Waren de brancardiers vrijwillige of opgeroepen soldaten? Wat behoorde tot hun bezigheden bij rustmomenten? Hoe zag een actiemoment eruit? Welke technieken en materialen moesten ze kennen en hebben? Allemaal vragen die in deze masterproef aan bod kwamen en beantwoord werden.

Deze masterproef beantwoordt niet alleen bovenstaande vragen maar bekijkt ook het leven van een man genaamd Jos Tysmans. Ik schreef dit werk in opdracht van enkele organisaties die meer inzicht wensten in het frontleven van Tysmans. Hij was onderwijzer van opleiding en beroep voor de start van de Eerste Wereldoorlog. Hierdoor was hij vrijgesteld van legerdienst in vredestijd. Bij de Algemene Mobilisatie werd hij echter opgeroepen om dienst te doen als brancardier in het Belgische Leger, meer bepaald bij de 4e Legerdivisie. Daarnaast was hij ook kunstenaar en tekende, fotografeerde, schetste en beschreef hij verscheidene gebeurtenissen gedurende zijn tijd aan het front. Via correspondentie volgde hij tekenlessen aan een Londense academie om meer uit zijn werk te kunnen halen. Tysmans overleefde de oorlog en keerde terug naar het gewone leven, al zou dat nooit meer hetzelfde zijn. Zijn kleinzoon erfde, bij het overlijden van Tysmans in 1974, al zijn werk inclusief de werken uit zijn oorlogsperiode.

Dit werk is onderverdeeld in twee grote delen, elk op zich weer onderverdeeld in hoofdstukken en soms subhoofdstuken. Het eerste deel gaat over het Belgische leger in de Eerste Wereldoorlog. Het eerste hoofdstuk handelt over de hiërarchie en de organisatie van het leger. Het tweede hoofdstuk geeft een korte samenvatting van de gebeurtenissen tijdens de Groote Oorlog in ons land en somt ook enkele belangrijke slagen aan het Westelijk Front op. Een derde hoofdstuk geeft een korte historie en evolutie van de Gezondheidsdienst van het Belgische leger alsook wat meer informatie over zijn werking. Het laatste hoofdstuk van dit eerste deel handelt over Jos Tysmans zelf. In het eerste deel van de thesis wordt heel bewust een apart hoofdstuk aan hem gewijd, namelijk omdat hij binnen het Belgische leger een eigen

weg aflegde door zijn hele frontdienst bij dezelfde divisie te blijven, eerst bij de ambulancecolonne van deze dienst, later bij de genie.

Het tweede grote deel van deze masterthesis gaat over de brancardiers zelf. Als eerste komt de theoretische en praktische opleiding aan bod, meer specifiek de rol van het Belgische Rode Kruis en de inhoud van de opleidingsboeken. In het tweede hoofdstuk vertel ik meer over de Algemene Mobilisatie van de Belgische soldaten, over diegene die werden opgeroepen en de vrijwilligers. Vervolgens werp ik een beeld op het leven aan en achter het front waarbij ik stilsta bij momenten van actie en momenten van rust. Een laatste onderdeel gaat over de technieken, materialen en transportmogelijkheden van brancardiers en hoe deze evolueerden doorheen de vier jaar oorlog.

Aangezien ik ook een case-study gebruik, moest ik op voorhand nadenken over een manier om dit in te passen. Ik diende mij bewust te zijn van het gevaar algemene bevindingen en specifieke onderdelen van Tysmans' leven niet met elkaar te vermengen. Daarom koos ik ervoor om na elk van bovenstaande onderdelen, een apart deel aan Jos Tysmans te wijden. Zo kon de lezer de gelijkenissen maar ook de verschillen zelf onderscheiden.

De bronnen en literatuur die voor dit werk gebruikt konden worden waren beperkt en vergden heel wat zoekwerk. Dankzij de hulp van verschillende privépersonen en medewerkers van onderzoekcentra kon ik de nodige informatie bekomen. De moeilijkheidsgraad van het onderzoek maakte van dit werk een grotere uitdaging.

INHOUDSOPGAVE

DANKWOORD	4
ABSTRACT	5
TREFWOORDEN	5
SAMENVATTING	6
INHOUDSOPGAVE	8
INLEIDING	9
BRONNEN & METHODEN	13
JOS TYSMANS	18
DEEL 1 – HET BELGISCHE LEGER TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG	20
1 ORGANISATIE VAN HET BELGISCHE LEGER	20
2 VERLOOP VAN DE EERSTE WERELDOORLOG, KORT SAMENGEVAT	23
3 GEZONDHEIDSDIENST	26
3.1 Historiek en evolutie	26
3.2 Werking	30
4 JOS TYSMANS	33
DEEL 2 – BRANCARDIERS	37
1 OPLEIDING	37
1.1 Rode Kruis van België	38
1.2 Handboeken & praktijk	43
1.3 Jos Tysmans	50
2 MOBILISATIE	55
2.1 Opgeroepen	56
2.2 Vrijwilliger	57
2.3 Jos Tysmans	60
3 LEVEN AAN EN ACHTER HET FRONT	61
3.1 Actie	62
3.1.1 Organisatie brancardiers	63
3.1.2 Hospitalen	65
3.2 Rust	72
3.2.1 Contact met thuis	72
3.2.2 Bezigheden	74
3.2.3 Hygiëne en voeding	76
3.3 Jos Tysmans	80
4 TECHNIEKEN, MATERIALEN, TRANSPORT	86
4.1 Technieken brancardiers	86
4.1.1 Wondzorg	86
4.1.2 Draagtechnieken	91
4.2 Beschikbare materialen brancardiers	93
4.2.1 Uitrusting	93
4.2.2 Musthaves	94
4.2.3 Transport gewonden	95
4.3 Jos Tysmans	103
BESLUIT	104
NASLAGWERKEN	107
BIJLAGEN	112
FIGURENLIJST	121

INLEIDING

Bij wijze van inleiding zou ik graag duidelijk maken waarom ik een masterthesis schrijf over de brancardiers aan het IJzerfront. Men kan zich afvragen of er al niet voldoende werken geschreven zijn over de Eerste Wereldoorlog in het algemeen alsook over specifiekere onderdelen. Toch geeft dit werk een uniek beeld van een specifiek onderdeel van die Groote Oorlog, nu bijna honderd jaar geleden.

Tegenwoordig is de Eerste Wereldoorlog overal. Nationaal werden en worden we overspoeld met grootse herdenkingsmomenten. Het eerste van vele vond plaats op 4 augustus 2014 te Luik waar de oorlog in België begon. Vervolgens waren er twee evenementen op 28 oktober 1914 in Nieuwpoort en Ieper waarbij het hoogtepunt van de Slag om de IJzer werd herdacht, namelijk het openen van de sluizen van de Ganzenpoot in Nieuwpoort en de daaropvolgende onderwaterzetting.¹ Om tot een drieluik te komen, wordt de herdenkingsperiode van vier jaar in ons land afgesloten met een volksfeest, namelijk op 11 november 2018 te Brussel waarbij men dan het einde van de Eerste Wereldoorlog zal onderstrepen.²

Ook lokaal zijn er al sinds 2014 voortdurend evenementen die ons moeten doen stilstaan bij de gruwel die honderd jaar geleden in ons land plaatsvond. Het meest recente voorbeeld van een veelbesproken evenement, is de herdenking van de Derde Slag bij Ieper, beter bekend als de Slag bij Passendale. Het werd een avond vol muziek, voordracht, projecties op de Ieperse Lakenhallen, theaterstukken onder andere over de Wipers Times³ en getuigenissen, gebracht door o.a. historica Sophie De Schaepdrijver.⁴

Voor dit werk is de specifieke herdenking van de oorlog in de provincie Limburg van groter belang. Deze thesis werd namelijk geschreven in opdracht van een samenwerkingsverband tussen de Wetenschapswinkel Brussel, de Jos

¹ DE VOS L., *De Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1997. (DE VOS, 1997)

² Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Herdenking van de Eerste Wereldoorlog in België*, 2014, <http://www.be14-18.be/nl>, geraadpleegd 12/05/2018.

³ De Wipers Times was een satirisch oorlogsblad dat tijdens de Eerste Wereldoorlog werd uitgegeven door en voor Britse soldaten in de loopgraven.

⁴ Belgische historica en Eerste Wereldoorlog-experte, afgestudeerd aan de Vrije Universiteit Brussel in 1983 en tegenwoordig werkzaam als professor moderne Europese geschiedenis aan de Pennsylvania State University in Amerika.

Tysmansstichting, Erfgoedcel Mijn Erfgoed Limburg en de gemeente Houthalen-Helchteren. In april 2018 werd in het gemeentehuis van Houthalen-Helchteren een tentoonstelling georganiseerd rond de instituteur-brancardier-kunstenaar en oorlogsveteraan Jos Tysmans. Niet alleen de familiale en artistieke kanten van Tysmans zullen daar aan bod komen, ook het verhaal van zijn verblijf aan en achter de IJzer vanaf augustus 1914. Een aantal vragen die de initiatiefnemers wensten te laten onderzoeken, waren bijvoorbeeld de achtergrond van zijn brancardierschap. Kreeg hij hier een specifieke opleiding voor? Werd hij opgeroepen of gaf hij zich als jongeman van 21 vrijwillig aan? Wat hield het beroep van brancardier in? Hoe functioneerde de Gezondheidsdienst of Service de Santé? Waren alle brancardiërs onderdeel van deze dienst of zat het anders in elkaar? Deze vragen heb ik gedurende mijn onderzoek als mijn onderzoeksvragen voor hen proberen beantwoorden, dit deels in samenwerking met Dépôt d'Histoire, een klein Limburgs bedrijf dat historisch onderzoek verricht als hoofdactiviteit.

Mijn probleemstelling handelt over het ruimere kader van de oorlog. De Eerste Wereldoorlog ontstond als gevolg van verscheidene factoren waarvan territoriale uitbreidingsdrang, macht en imperialisme een aantal voorbeelden zijn. Op relatief korte tijd werden naties van over de hele wereld betrokken en schaarden deze zich aan de kant van de geallieerden of de centralen. Ons klein land maakte deel uit van het, uiteindelijk overwinnende, geallieerde team. De Grote Oorlog liet ons land niet onberoerd. Logisch, aangezien we in eerste instantie neutraal zouden blijven, relatief snel aangevallen werden door de Duitse troepen en gedurende de gehele oorlog het toneel bleven van hevige gevechten. Het Belgische leger verzette zich dapper maar had al snel hulp nodig van de Franse en Britse troepen.⁵ De organisatie van ons leger, de algemene mobilisatie en het inzetten van vrijwilligers zijn de moeite waard om van dichterbij te bekijken. Specifieker voor deze thesis is de rol van brancardiërs. Ze waren een klein onderdeel van een groter mechanisme dat onze gewonden diende op te halen en zoveel mogelijk slachtoffers probeerde te redden. Zij riskeerden dagelijks hun leven in de hoop zoveel mogelijk zonen en mannen terug thuis te krijgen. Ons land diende beschermd te worden tegen de Duitsers en andere vijanden. Wat de rol van brancardiërs daarin was en wat er bij het beoefenen van hun taak, zowel theoretisch als praktisch, kwam kijken, is de rode lijn doorheen deze masterthesis.

⁵ DE VOS, 1997

Door het feit dat er over brancardiers specifiek nog niet veel geweten en geschreven is, krijgt dit werk een nieuwe dimensie op vlak van relevantie. Het onderwerp ‘Eerste Wereldoorlog’ is sowieso relevant omdat ons land na honderd jaar nog steeds oorlog ademt. Nationaal verspreid kan je Britse, Duitse, Franse, Amerikaanse en Belgische militaire begraafplaatsen vinden waar ieder jaar herdenkingen plaatsvinden en een resem mensen stilstaat bij de gruwelen van zo lang geleden. Sinds 2014 wordt alles wat met de oorlog te maken heeft naar een hoger niveau getild en zijn er wekelijks herdenkingen, openingen van tentoonstellingen, vieringen, ... ‘Honderd jaar Grote Oorlog’ zal hier niet zomaar voorbij gaan. Terecht worden voornamelijk de soldaten en hun meerderen herdacht, de vele mannen en jongens die hun leven gaven zodat wij in vrede konden leven. Ook dokters en verpleegsters krijgen vaak een bijzondere vermelding of een eigen tentoonstelling. Alleen over brancardiers, en bij uitbreiding andere hulpberoepen zoals anesthesisten, is weinig geweten en hoor je ook weinig vertellen. Dit werk heeft als doel het leven van brancardiers tijdens de periode 1914-1918 te reconstrueren en aan een groter publiek duidelijk te maken dat ook hun werk onmisbaar was op vele vlakken. Met het toevoegen van een case-study wordt het hele werk persoonlijker, betekenisvoller en krijgt het beroep een gezicht.

Jos Tysmans is natuurlijk maar een onderdeel van deze thesis. Hij is een voorbeeld, een bevestiging van wat ik bij het doorploeteren van vele archieven, boeken en werken ben tegengekomen, alsook een bron van nieuwe informatie die nog niet in eerdere werken terug te vinden is. Tysmans heeft een welbepaald, interessant traject afgelegd maar zijn weg is niet zomaar identiek aan dat van elke brancardier in het Belgische leger. Het formuleren van hypothesen op basis van specifieke elementen uit Tysmans’ leven, zal zeker een valkuil zijn die ik zal moeten proberen ontwijken. Door de focus te leggen op brancardiers van het Belgische leger, waarover niet veel werken verschenen zijn, wordt deze thesis meteen een stuk relevanter. De algemene relevantie is dat in deze masterproef de rol van brancardiers in ons Belgisch leger tijdens de Eerste Wereldoorlog onderzocht wordt, in het kader van de herdenkingen van de Groote Oorlog, waardoor er een algemeen beeld van deze groep militairen gevormd kan worden. Een beeld dat nog niet voldoende onderzocht en geschetst is, ondanks de overvloed aan werken over de Groote Oorlog in België.

Met dit onderzoek probeer ik ook bij te dragen aan een andere ruimere vraag. Ik heb geprobeerd te onderzoeken hoe oorlogen effect hebben gehad op hoe legers met

slachtoffers omgingen, meer specifiek hoe het Belgische leger dit deed. Was de legertop zich bewust van het aantal slachtoffers die ook binnen hun eigen rangen werden gemaakt? Ondernamen ze acties om dat aantal te verkleinen of om op zijn minst een degelijke zorg uit te bouwen voor hun soldaten en hoe hebben ze dit juist gedaan?

Na deze inleiding volgt meer informatie over mijn verscheidene gebruikte bronnen en de werkmethode. Dan volgt een schets van de soldaat, brancardier en vooral persoon Tysmans. Daarop aansluitend begint een eerste deel waarin ik dieper zal ingaan op het Belgische leger in 1914-1918, meer specifiek op de organisatie ervan. In dit deel zal ik bondig het verloop van de oorlog schetsen om daarna dieper in te gaan op de Gezondheidsdienst. Een tweede deel zal dan handelen over het hoofdonderwerp, namelijk de brancardiers. Meer specifiek zal het gaan over hun opleiding, de algemene mobilisatie, hun achtergrond, hun leven aan en achter het front en tot slot hun materialen, technieken en transportmiddelen. Jos Tysmans zal in ieder onderdeel aan bod komen als een soort rode draad doorheen de thesis.

BRONNEN & METHODEN

Zoals reeds hierboven aangegeven, is er over de medische dienstverlening tijdens de Eerste Wereldoorlog niet overvloedig veel geschreven. Wanneer men de moeite nam om ook dit onderdeel van het militair apparaat te onderzoeken, focuste men voornamelijk op de artsen en verpleegsters. Het personeel dat minder opvallend doch zeer belangrijk werk leverde, werd wat aan de kant geschoven. Special aan brancardiers was dat ze geen aparte dienst vormden binnen het Belgische leger maar ingezet werden in de Ambulancekolonnes of de Genie. Hierover later meer.

Mijn bronnen bestonden op het eerste zicht voornamelijk uit algemene werken over de Gezondheidsdienst of Service de Santé. Daarin stonden af en toe verwijzingen naar ‘berriedragers’ of ‘brancardiers’ maar het bleef slechts bij deze verwijzingen, meestal in een ruimer verhaal. Wie specifiek op zoek gaat naar werken over brancardiers, stoot meestal op persoonlijke verhalen in de vorm van dagboeken of mémoires. Deze waren natuurlijk interessant om door te nemen, want ze gaven een beeld van hoe het leven van een brancardier eruit zag, wat zijn taken waren, voor welke vuren hij kwam te staan, met welke soorten gewonden hij in contact kwam, ... Deze dagboeken en mémoires gaven echter geen duidelijk beeld over deze groep mannen. Verder en dieper graven was dus de opdracht.

Ik startte met het doorzoeken van een zestal onmisbare bronnen en werken. Als eerste het werk van Patrick Lefèvre, *La Belgique et la Première Guerre Mondiale of België en de Eerste Wereldoorlog*.⁶ Hierin kon ik een aantal interessante verwijzingen naar bronnen vinden maar uiteindelijk bleek hieruit nog eens extra hoe weinig informatie er over brancardiers verschenen is in werken over medisch personeel. Vermelde werken die eventueel interessant konden zijn, gingen voornamelijk over de oorlog in het algemeen, de werking van het Belgische leger, het Belgische Rode Kruis, scholen en opleidingscentra, de Gezondheidsdienst, ... Er was ook een onderdeel over dokters, verpleegster en brancardiers maar deze werken waren voornamelijk persoonlijke verhalen van de eerste twee categorieën.⁷

⁶ LEFEVRE P. & LORETTE J., *België en de Eerste Wereldoorlog Bibliografie*, 2 delen, Brussel, 1987. (LEFEVRE & LORETTE, 1987)

⁷ LEFEVRE & LORETTE, 1987, p. 152.

Vervolgens raadpleegde ik het werk: *De vele gezichten van de nieuwste geschiedenis* van Luc François. Dit is een verzameling van alle masterthessissen en verhandelingen in het vakgebied geschiedenis voor 2003.⁸

Vervolgens doorzocht ik een website waarop de masterscripties na het jaar 2000 gepubliceerd werden, namelijk Contemporanea.⁹

Als vierde grote stap nam ik de Bibliografie van de Geschiedenis van België door, die integraal online te vinden is.¹⁰ Hierin kwam ik voor de eerste maal in contact met het werk van Patrick en Isabelle Loodts.¹¹ Zij schreven een werk over de medische verzorgers tijdens de Eerste Wereldoorlog, met name dokters, verpleegsters en brancardiers. Hun werk is opgedeeld in drie grote delen. Als eerste deel bekijken ze de historiek van de Gezondheidsdienst doorheen de Eerste Wereldoorlog, vervolgens de progressie die gemaakt werd op medisch vlak en het onbekende waartegen ze moesten optreden, om tot slot te eindigen met een aantal persoonlijke portretten van dokters, verpleegsters en brancardiers.

Vervolgens kwam het doornemen van het archieffonds van het Koninklijk Legermuseum, meer specifiek het in 2002 gerepatrieerde Moskouarchief. Dit bleek een rijke bron aan informatie bleek als het gaat over de Belgische militaire krijgsgeschiedenis tijdens de Eerste Wereldoorlog en het Interbellum. Ten tweede het doornemen van het archief van het Belgische Rode Kruis uit 1914-1918 dat pas in 2017 geïnventariseerd werd door het Algemeen Rijksarchief Brussel.

Na deze eerste algemene stappen begon de eigenlijke zoektocht. Aangezien ik onderzoek deed in opdracht van de Wetenschapswinkel en vooral de Jos Tysmansstichting, lagen de zaken net iets anders dan bij een reguliere thesis. Deze mensen hadden een deadline die ruimschoots voor de thesisdeadline lag, maar waar ze niet van konden afwijken door onder andere financiële redenen. Hierdoor ging mijn eerste focus uit naar het opsporen van de gewenste en nodige informatie voor hen. Zij hadden reeds veel informatie over Jos Tysmans die, logischerwijs, centraal staat voor hen. Het was mijn taak om te kunnen zorgen voor een meer algemeen beeld

⁸ FRANCOIS L., *De vele gezichten van de nieuwste geschiedenis*, Gent, 2004. (FRANCOIS, 2004)

⁹ Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis (BVNG), 1972, www.contemporanea.be, geraadpleegd op 20/02/2018.

¹⁰ 'Bibliografie van de Geschiedenis van België', *Belgisch tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 1952-2013.

¹¹ LOODTS P. & LOODTS I., *La Grande Guerre des soignants: médecins, infirmières et brancardiers en 1914-1918*, Bruxelles, 2009. (LOODTS, 2009)

van zijn brancardierschap. Ik ben dus als eerste stap zijn persoonlijk soldatendossier gaan fotograferen in het documentatiecentrum van het Belgische Leger te Evere. Daaruit vloeiden interessante zaken voort die ervoor zorgden dat de wegen voor verder onderzoek open lagen. Zij wilden ook meer informatie over een diploma op naam van Tysmans, uitgereikt door het Belgische Rode Kruis in 1912 alsook over een gevangenneming in Maredsous en een wissel van dienst tijdens de oorlog. Mijn taak was dus duidelijk maar daarom niet makkelijker. Als thesisonderwerp kon ik namelijk niet enkel op Tysmans focussen maar diende ik hem te verwerken in mijn werk of hem als voorbeeld gebruiken voor algemene zaken die ik in literatuur en bronnen tegenkwam.

Na een aantal dagen in de Koninklijke Bibliotheek van België, het Koninklijk Legermuseum en het Algemeen Rijksarchief verzamelde ik meer materiaal over brancardiers. Vooral de opleidingsboekjes, in het Frans ‘manuels’ genoemd, waren een bron aan informatie. Hierin werd namelijk zwart op wit vermeld wat men verwachtte van de brancardiers. De te kennen technieken, eerste hulp, het bezit van bepaalde materialen, het kalm blijven in levensbedreigende situaties,... waren van cruciaal belang voor mannen die zich tijdens de oorlog elke dag tussen vechtende legers in het Niemandsland waagden. Ook de invloed van het Rode Kruis en de geestelijkheid komt in die boekjes naar voor. Enkel in de Moskouarchieven werd de afkomst, organisatie en inplanting van deze brancardiers in het hiërarchisch systeem van het Belgische leger naar voren gebracht. In het archief van het Rode Kruis kon ik meer informatie vinden over de soorten hospitalen en aanpassingen die het Rode Kruis op organisatorisch vlak moest nemen aan het begin en gedurende het verloop van de Groote Oorlog.

Een positieve impuls en een enorme bron aan informatie als het op de Eerste Wereldoorlog aankomt, is het documentatiecentrum van het In Flanders Fields Museum te Ieper. Deze stad in de Westhoek ademt sowieso al oorlog. Sinds 1918 zet ze een herinneringstraditie door met de oprichting van diverse musea, het houden van herdenkingen, de verschillende Britse en andere begraafplaatsen en vooral het houden van de Last Post. Deze wordt nog elke avond onder de Menenpoort geblazen om 20 uur stipt.

In dit archief wordt quasi alles in verband met de Eerste Wereldoorlog bewaard, gaande van persoonlijke dossiers, bekende algemene werken, verzamelenwerken, kaarten, ... tot brieven, jaarboeken, dagboeken, thesissen,... Veel te veel om op te sommen. Gelukkig waren de werknemers van het documentatiecentrum zeer behulpzaam, vriendelijk en enthousiast over het onderwerp. Gelegenheidsmedewerker Roger V. Verbeke bood me spontaan hulp aan. Via hem kwam ik op het spoor van een paar, achteraf gezien, onmisbare werken in mijn onderzoek. Zelf had hij ook het een en het ander geschreven over de Gezondheidsdienst en zijn medewerkers, o.a. voor het jaarboek van het In Flanders Fields Museum¹² en Schrapnell.¹³

Mijn bronnen zijn dus op een specifieke en soms onverwachte manier tot mij gekomen. Ze zijn ook zeer divers van aard omdat ik de verdoken informatie over brancardiers moest zoeken in documenten die makkelijk over het hoofd gezien konden worden. Ik ben zelf behoorlijk tevreden over de hoeveelheid aan informatie, zeker gezien de eerste indruk op vlak van voldoende bronnen, nogal mager was.

De methode die ik ga gebruiken in deze thesis is informatief van aard maar voornamelijk een case-study. Jos Tysmans is mijn case-study-onderwerp dat in elk onderdeel en hoofdstuk van dit werk zal voorkomen om bepaalde zaken te ondersteunen en andere zaken aan te halen. Zaken die in de archieven en werken die ik doorgenomen heb, niet te vinden zijn. Dit om de weg naar verder onderzoek en meer verdieping in dit boeiend onderdeel van onze geschiedenis open te leggen. Zoals reeds een aantal keer vermeld is er over deze tak van de medische wereld tijdens de Grote Oorlog niet veel geweten en daar wil ik met deze scriptie verandering in brengen.

¹² ROMBOUTS L., PROOT D., TROGH P., e.a., *In Flanders Fields Jaarboek Yearbook Annuaire*, Ieper, 2014. (IFF Jaarboek, 2014)

¹³ Schrapnel is het eigen tijdschrift van de WFA of Western Front Association. Het is een organisatie in België voor iedereen die geïnteresseerd is in de Eerste Wereldoorlog en in het bijzonder in het westelijk front. Het werd opgericht in 1989 naar het voorbeeld van de Britse organisatie. Ze organiseren jaarlijks verscheidene activiteiten en geven viermaal jaarlijks hun tijdschrift uit. Dit bevat artikels over de verschillende aspecten van de Eerste Wereldoorlog, met bijzondere aandacht voor specifieke Belgische onderwerpen. De meeste bijdragen worden geschreven door leden, die vaak specialisten zijn in de behandelde materie.

Het vervolg van deze masterthesis begint met een schets van de onderwijzer-soldaat-brancardier-kunstenaar maar vooral persoon Jos Tysmans. Hij vormt hier de rode draad en is van cruciaal belang om bepaalde zaken die aangehaald worden of zelf bepaalde zaken die nog een vraagteken zijn te bewijzen, ondersteunen of in te vraag stellen. Vervolgens is het werk ingedeeld in twee grote delen, op zich weer onderverdeeld in verscheidene hoofdstukken en subhoofdstukken. Om te starten een eerste deel waarin ik dieper zal ingaan op het Belgische leger in de periode 1914-1918. Hierin focus ik meer specifiek op de organisatie en indeling ervan en schets ik bondig het verloop van de oorlog, om daarna dieper in te gaan op de Gezondheidsdienst: geschiedenis, werking en evolutie. Een tweede deel handelt over het hoofdonderwerp van deze masterscriptie, namelijk de brancardiërs. Meer specifiek zal het gaan over hun opleiding, de algemene mobilisatie, hun achtergrond, hun leven aan en achter het front en tot slot hun materialen, technieken en transportmiddelen.

Daarna formuleer ik een besluit waarin de onderzoeksvragen, die in de inleiding aan bod kwamen, zullen beantwoord worden. Tot slot volgt een lijst met alle geraadpleegde naslagwerken, bijlagen en een ruime figurenlijst.

JOS TYSMANS

Jozef Marie Jean Tysmans werd geboren in 1893 te Hemiksem, Antwerpen als zoon van Aloïs Tysmans en Marie de Beukelaer. Zijn vader was schoolhoofd in het vrij katholiek onderwijs, zijn moeder huisvrouw maar wel dochter van de toenmalige burgemeester van Hoevenen. Het gezin telde negen kinderen, een warm nest dat hij tijdens zijn jaren aan het front moeilijk zal kunnen achterlaten.¹⁴

Zijn middelbaar schoolopleiding volgde Tysmans aan het Kleinseminarie te Hoogstraten waarna hij begon aan een pedagogische opleiding tot leerkracht in de Normaalschool te Mechelen. Het is als onderdeel van deze opleiding dat Jos Tysmans in 1912, het jaar dat hij afstudeerde, ook een diploma Ambulancier van het Belgische Rode Kruis verkreeg.¹⁵

In 1914 werd hij, bij de Algemene Mobilisatie van het Belgische leger, ondanks zijn vrijgestelde positie als onderwijzer, toch opgeroepen om te dienen als brancardier. Hij zou tot zijn demobilisatie in 1919 aan het front verblijven. Eerst diende hij kort in de ambulancecolonne van de 4e Legerdivisie. Vervolgens was hij het grootste deel van de oorlog actief in de Genie van de 4e Legerdivisie om zijn soldatencarrière uiteindelijk af te sluiten in de C.I.B.I of Centre d’Instruction des Brancardiers et Infirmiers.

Aan het front volgde Tysmans via correspondentie een opleiding tot schilder en tekenaar. Teken en was voordien niet echt een passie maar tijdens de rustmomenten aan het front zag hij dit als uitlaatklep. De school in kwestie was de *Press Art School* te Forest Hill, te Londen, waarvan spijtig genoeg alle archiefbestanden verloren zijn gegaan. Tysmans had heel wat geld over voor zijn passie, het inschrijvingsgeld was 33 frank en 85 centiemen, nu minder dan 1 euro, toen evenveel als een pakje sigaretten. Ter vergelijking, een brood kostte toen rond de 13 frank of 35 eurocent. Hij kreeg toen voor deze prijs wel tekenpapier, cursusteksten en commentaar op toegestuurde werken.¹⁶ Deze passie leverde een arsenaal aan schetsen, tekeningen en schilderwerken op. Tysmans’ werken uit zijn periode aan het front tonen ons een eerlijk beeld van het leven van een frontsoldaat. Ze tonen de ellende en de gruwel

¹⁴ FRANSEN L. & ROECKAERTS M., *Jos Tysmans aan het IJzerfront. Een gedenkboek*. Houthalen, 1996. (FRANSEN & ROECKAERTS, 1996)

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ FRANSEN & ROECKAERTS, 1996

maar ook de samenwerking en steun die de soldaten elkaar onderling boden. Ook was Tysmans in het bezit van een fototoestel waarmee hij verschillende interessante beelden kon vastleggen. Vooral zijn kameraden en collega's maar ook het (verwoeste) landschap, de hospitalen en architectuur in het algemeen sprongen in het oog van Tysmans. Deze foto's geven ons de kans algemeen neergeschreven zaken over het werk van brancardiers en het leven van een frontsoldaat tijdens zo'n oorlog te achterhalen, bevestigen en verder te onderzoeken.

Na de oorlog keerde Tysmans terug naar Limburg om zijn leven als onderwijzer verder te zetten aan de pupillenschool te Sint-Truiden. Later zou hij daar samen met zijn vrouw, Alice Lemaire, een kunst- en boekhandel uitbaten.

Jos Tysmans overleed op 30 augustus 1974 te Genk.

Figuur 1: Jos Tysmans.

DEEL 1 – HET BELGISCHE LEGER TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

Het Belgisch leger kreeg het tijdens de oorlog van '14-'18 zwaar te verduren. Ons land was, ondanks zijn neutraliteit, het toneel van een overwegend Frans-Duitse oorlog waarbij beide landen de nodige bondgenoten wisten te verzamelen. België had een bezet en een klein onbezet deel, wat ervoor zorgde dat onze koning Albert I de troepen kon blijven aanmoedigen en leiden. Ons land werd het toneel van diplomatieke, militaire, technische acties en wandaden langs beide kanten maar wist toch zijn neutraliteit te verdedigen en zich te verzetten tegen de invallers met alle mogelijke middelen die het had. 'Poor Little Belgium' werd ook wel eens 'Brave Little Belgium' genoemd.

1 ORGANISATIE VAN HET BELGISCHE LEGER

Ons land was tijdens de Groote Oorlog verdeeld in twee grote delen, namelijk het onbezet België, waar de geallieerde troepen gelegerd waren en een bezet België, bestaande uit het 'Generaal Gouvernement' (provincies Antwerpen, Brabant, Limburg, Luik, Namen, Luxemburg en een deel van Henegouwen), het 'Sperrgebiet' met een Etappegebied (Oost-Vlaanderen, een groot deel van West-Vlaanderen en een deel van Henegouwen), het 'Marinegebiet' (noorden van West-Vlaanderen alsook de volledige kust) en het 'Operationgebiet' (het front).¹⁷

De indeling van het Belgisch leger tijdens de Eerste Wereldoorlog is in de loop van de vier jaar oorlog regelmatig veranderd. In augustus 1914 was de ruime indeling die van een veldleger en een vestingleger. Het vestingleger bemande forten en versterkingen rond Antwerpen, Luik en Namen. Het waren deels actieve militairen en deels oudere militieklassen die als hoofddoel enkel het verdedigen van de bovengenoemde steden had. Het veldleger in 1914 bestond uit verschillende legerdivisies van elk 25 000 à 30 000 manschappen. Elke legerdivisie op zich bestond dan weer uit drie of vier gemengde brigades, een cavalerie, een artillerie, een genie, een afdeling telegrafisten, een vervoerkorps en een detachement van de

¹⁷ EVRARD J. & MATHIEU J., *Asklepios onder de wapens: 500 jaar militaire geneeskunde in België*, Brussel, 1997. (EVRARD & MATHIEU, 1997)

spoorwegcompagnie. Daarnaast was er apart een Vervoerkorps dat instond voor logistieke en medische steun in de beginmaanden van de oorlog. Deze indeling bleef tot eind oktober 1914 met een sterk uitgedund veldleger. Daarna begon men met het samensmelten van zuster- en moedereenheden, om dan in de loop van 1916 en 1917 nog meer versterkt te worden. Uiteindelijk probeerde men terug volwaardige divisies samen te stellen tegen het eindoffensief van 1918.¹⁸

Pruisen had in 1866 en 1870 met een leger op basis van algemene dienstplicht tweemaal een historisch conflict gewonnen en diende daarbij een klap in het gezicht uit aan de Europese legers die nog steeds met een leger op basis van loting werkten. Frankrijk en Oostenrijk-Hongarije stapten al snel van dit lotingsysteem af maar België hield het nog even vol. Sinds 1839 was ons land neutraal en de overheid schreef onze ‘ontsnapping’ aan de Europese conflicten in de jaren 70 van de 19e eeuw aan deze neutraliteit toe. De Belgische regering voerde het aantal dienstplichtigen in oorlogstijd wel op naar 100 000 maar raakte niet aan het aloude lotingsysteem. De eerste maal dat dit systeem en de gehele Belgische landsverdediging kritisch in vraag werd gesteld was in 1886 toen nieuwe internationale spanningen zich aandienden. Voor het eerst werd gesproken over de invoering van een persoonlijke dienstplicht, maar de conservatieve katholieke vleugel kon dit tegenhouden. Ook de volgende keer dat dit idee ter sprake zou komen, namelijk in 1896, zou er vroegtijdig protest komen wat het idee deed stranden. Rond de eeuwwisseling brak er in ons land sociale kritiek uit op het lotingsysteem, meer specifiek op de mogelijkheid tot het afkopen van de loting door rijke jongemannen. De crisis kon worden bedaard onder andere door de aanstelling van een resem vrijwilligers. De tijd verstreek maar de internationale spanningen bleven. Het was pas in 1909 dat de verschillende onderhandelingspartners in ons land tot een compromis konden komen en vonden deze bij een algemene diensplicht voor één zoon per gezin, ongeacht zijn afkomst. In militaire kringen bleef de ontevredenheid, niet voor het systeem maar voor het gebrek aan mankracht, want door de oplopende spanningen binnen Europa, kregen vele vrijwilligers angst en haakten af. Onderhandelingen begonnen weer en het was minister De Broqueville die in 1913 de goedkeuring kreeg om een wetsontwerp op te stellen rond een meer uitgebreide veralgemeende dienstplicht. De wet werd

¹⁸ LAMBRECHT R., *Patrouilleurs aan het IJzerfront*, Brugge, 2014.

goedgekeurd: voortaan zou iedere jongeman dienst doen in het Belgische leger waardoor het aantal soldaten jaarlijks met 33 000 zou stijgen, in plaats van met 19 000 voorheen.¹⁹

In totaal waren er tijdens de gevechten aan de IJzer 350 000 manschappen actief, al was één derde van hen door ouderdom of afkeuren op een afstand aan het werk in de hospitalen, bij het Vervoerkorps of de administratie. Het veldleger groeide tot bijna 170 000 mannen die waren opgeroepen of die zich vrijwillig hadden aangemeld. Niet elke divisie kende zo'n forse groei maar er waren wel steeds meer Vlaamse dan Waalse soldaten actief aan het front. Bij het begin van de oorlog vormde de infanterie twee derde van het veldleger, bij het einde van de oorlog nog niet de helft. Het aantal artilleriesoldaten groeide met 200% en de eenheden als genie, transport of telegrafie bleven gedurende de vier jaar oorlog ongeveer één derde van het leger te velde.²⁰

Voornamelijk interessant voor deze masterthesis is het aantal medische personeelsleden van het Belgische leger tijdens de Eerste Wereldoorlog. Op 1 augustus 1914 telde het Belgische leger in totaal 166 dokters, 12 reserve-officieren-geneesheer, 62 beroepsapothekers, 1900 verplegers, 1850 brancardiers, een heel aantal hospitaalzusters verdeeld over de militaire hospitalen, opgeleide verpleegsters in de Rode Kruis hospitalen en later in de hulpposten aan het front. Voor dit medisch personeel werd door het legerreglement het volgende voorzien: 1 verbandzakje per soldaat, 1 verbandtas per brancardier, 1 ambulancetas per infanteriebataljon en cavalerie- of artilleriesgroep, 104 getrokken ambulancewagens (4 wielen), 52 getrokken wagens met draagberries, 35 getrokken verbandwagens, 68 getrokken fourgons (busjes) met hospitaalmateriaal, 144 auto-ambulancewagens voor liggende gekwetsten, 216 opgeëiste personenauto's, 72 vrachtwagens met draagberries, 18 personenwagens en 3456 draagberries voor de sanitaire treinen (3de klassewagens met elk 18 draagberries). Koffers met geneesmiddelen en verband waren voorzien in het rijtuig van de regimentsdokter, in de fourgons van de staf van het bataljon infanterie, regiment cavalerie, in elke compagnie of escadron en in de voorraadwagen van het escadron, artilleriesbatterij en/of de geniecompagnie.²¹

¹⁹ CHRISTENS R. & DE CLERCQ K., *Frontleven 14/18. Het dagelijks leven van de Belgische soldaat aan de IJzer*, Tielt, 1987. (CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987)

²⁰ *Ibidem*

²¹ BRUSSEL, Koninklijk Legermuseum, Moskouarchief, B.1.174, deel 1, Service de Santé, 1914-1918 (KLM S.S.)

2 VERLOOP VAN DE EERSTE WERELDOORLOG, KORT SAMENGEVAT

Het Belgische leger leverde de nodige bijdrage aan de oorlog op zijn grondgebied. Het kende in het begin van de oorlog wel een moment van paniek toen het grootste deel van het grondgebied bezet werd door Duitsers, de troepen meer dan gehalveerd waren door gewonden en gesneuvelden tijdens de eerste zware gevechten, een deel van de uitrusting kwijt raakte of niet meer te gebruiken was en er geen economisch potentieel was om nieuwe rekruten te werven. Ondanks deze situatie slaagde het Belgische leger er toch in zichzelf weer op de rails te krijgen door onder andere, vanaf september 1914, de klasse '14 in te zetten. Dit naast de klassen 1899-1913 die ze al hadden opgeroepen met de Algemene Mobilisatie. Bij die laatste klasse behoorde ook een groot deel vrijwilligers die in Noord-Frankrijk een opleiding genoten voor ze werden ingezet waar nodig.²²

Het Duitse Rijk was weinig onder de indruk van de verdedigingspogingen van het Belgische leger aan het begin van de oorlog in augustus 1914. Op voorhand had de Duitse keizer Wilhelm II aan koning Albert I gevraagd een neutraliteitsgarantie te bieden en doorgang te bieden aan de Duitse troepen. Toen België deze aanvraag unaniem weigerde en zijn leger mobiliseerde, was het lot van ons land duidelijk.²³ Op 4 augustus 1914 viel het Duitse leger dan België binnen. Het stootte op de stellingen en forten die rond Luik, Namen en Antwerpen waren opgetrokken. Deze hielden echter niet lang stand en de oorlogvoerende troepen waren constant in beweging waardoor de meeste soldaten tegen eind september 1914 nog maar weinig enthousiasme en strijdlust vertoonden. Koning Alberts eerste idee was het stoppen van de Belgische deelname aan de oorlog maar ons land was er zo in verweven dat terugtrekking de doodsteek zou betekenen voor andere geallieerde troepen. De sterk uitgedunde troepen trokken zich steeds verder terug richting het Westen van België, rond de streek van Veurne en Oostende.²⁴ Uiteindelijk waren de troepen op 15 oktober 1914 teruggetrokken tot achter de IJzer en de Ieperlee, waar men zich ging ingraven. Op dit moment veranderde de bewegingsoorlog in een stellingenoorlog.²⁵

²² DE VOS, 1997

²³ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

²⁴ DE VOS, 1997

²⁵ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

Van begin oktober tot begin november 1914 vond de Slag om de IJzer plaats. Regelmatig brak paniek uit onder de geallieerde soldaten omdat vijandelijke troepen erin waren geslaagd een stuk terrein te winnen. Bij zo'n paniekaanval vluchtten ze uit hun stellingen en raakten divisies vermengd waarbij in de chaos vele soldaten het leven lieten. De vijand had echter te weinig divisies opgesteld in de lager gelegen gebieden en kon de opeenvolging van geallieerde aanvallen niet volgen. De ultieme verrassingsaanval startte op 28 oktober 1914 toen de sluisopzichter Karel Cogge de sluizen van de Ganzepoot te Nieuwpoort open zette en zo de IJzervlakte liet overstromen. Schipper Hendrik Geeraert leidde daags nadien de geallieerde troepen in de juiste richting om de Duitsers nog meer te kunnen verrassen. De inundatie of onderwaterzetting was het perfecte afleidingsmanoeuvre en gaf de geallieerde troepen vooral meer tijd om hun volgende stappen uit te dokteren.²⁶

In april en mei 1915 vond de 2e Slag bij Ieper plaats waarbij een grote mijnlading tot ontploffing werd gebracht. Als reactie lieten ook de Duitse troepen gassen los die de Britse en Franse troepen konden verrassen en ook zij vele slachtoffers te verduren kregen. Uiteindelijk eindigde dit offensief eind mei 1915 met een dodentol van om en bij de 60 000 Britten, 10 000 Fransen en 100 000 Duitsers.²⁷

Vanaf 1917 veranderden er een aantal zaken op het strijdtoneel aan beide zijden van het front. Westelijk schaarden de Verenigde Staten zich aan de zijde van de Geallieerden en Oostelijk tekende Rusland een Wapenstilstand met Duitsland zodat er uiteindelijk geen sprake meer was van een Oostelijk front. Alle troepen die daar vochten, keerden zich nu naar het Westen maar daar sloeg op hetzelfde moment de oorlogsmoeheid toe. Vredesonderhandelingen mislukten en dus ging de Groote Oorlog verder. Van eind juli tot midden november 1917 vond een grote veldslag plaats rond Ieper, beter bekend als de Derde Slag om Ieper of de Slag bij Passendale. Bij deze slag vielen bijna een half miljoen doden langs beide zijden en dat enkel voor wat terreinwinst.²⁸

De Duitse legerleiding zag geen andere mogelijkheid dan alles op alles te zetten. Alvorens de Amerikaanse legers aan het Westelijk front gearriveerd waren, waren de Duitse troepen al aan een groot lenteoffensief begonnen, samen met de troepen die

²⁶ DE VOS, 1997 ; DE SCHAEPDRIJVER S., *De Groote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen, 2013. (DE SCHAEPDRIJVER, 2013)

²⁷ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

²⁸ *Ibidem*

eerst aan het Oostelijk front gestationeerd waren. Vanaf maart 1918 vielen ze verschillende plaatsen aan het lange front aan om zo hun tegenstander te verzwakken. Ze wilden voornamelijk de verbindingen tussen de Britse en Franse troepen verbreken en naar onze kust doorstoten. Ze behaalden enorme vooruitgang maar werden door generaal Foch, de opperbevelhebber van het Franse leger tegengewerkt. Hij ontketende een tegenoffensief in augustus 1918 waaraan de Duitsers geen hoofd konden bieden. Het definitieve eindoffensief verliep in twee fasen, waaraan ook het Belgische leger deelnam. Eind september begonnen de vredesonderhandelingen en op 11 november 1918 werd een Wapenstilstand ondertekend.²⁹

Tijdens de stellingenoorlog werd jaar na jaar het systeem van stellingen, loopgraven en de technieken voor het bouwen ervan aangepast en verbeterd. Hoe een loopgravensysteem er meestal uitzag, is te zien op figuur 2 hieronder.

Over het algemeen verbeterde hun verdedigingsmanieren in het begin met rasse schreden. Men gebruikte nieuwe steunpunten voor de loopgraven, bouwde bunkers en prikkeldraadversperringen, verdedigde zich met efficiëntere handgranaten, mortieren en artillerie, ... Maar aangezien de tegenstanders dit ook deden, viel het innovatieve luik van de oorlog eind 1915 stil. Het zou tot 1916 duren eer de legeroverheden de nutteloos geworden gevechtstechnieken en materialen zouden vervangen, al was daarvoor de door Frankrijk ontketende Slag bij de Somme nodig.³⁰ Dit was de meest bloedige, dodelijke slag tijdens de Eerste Wereldoorlog en kostte aan meer dan een miljoen soldaten het leven.³¹

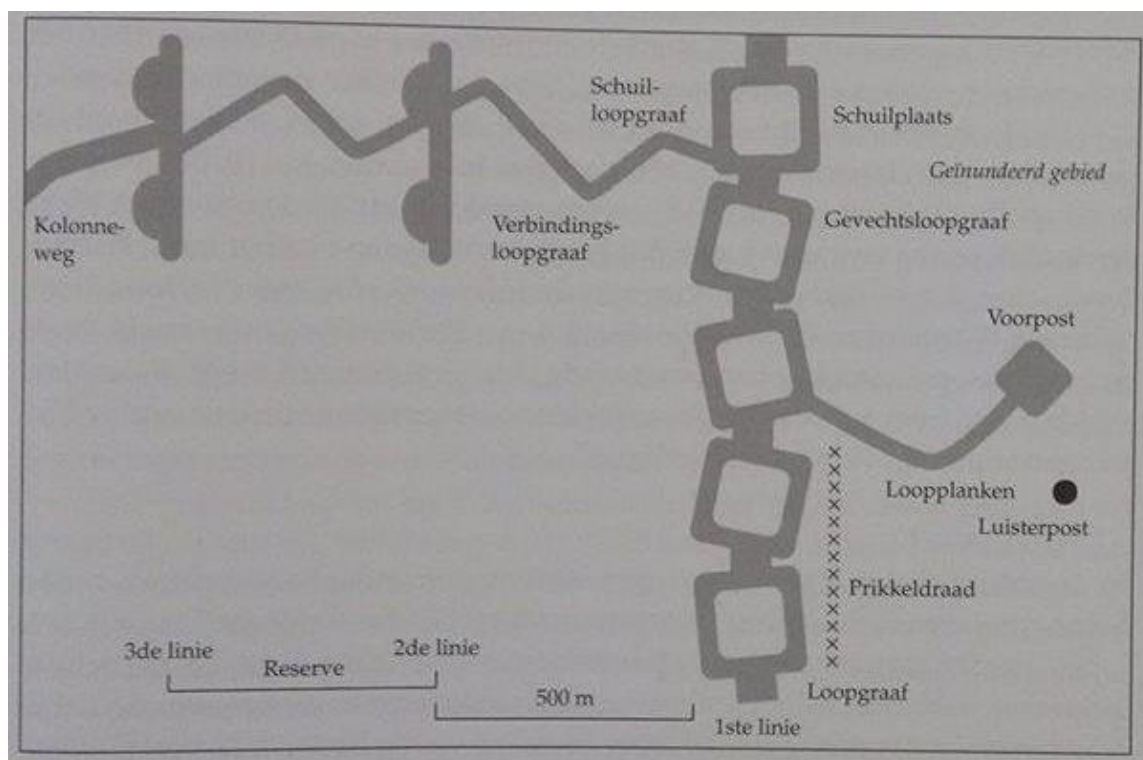
Uiteindelijk zou men beseffen dat de oorlog niet zou gewonnen worden door de sterkste macht op het slagveld maar door diegenen met de beste economische en politieke contacten. Deze had men nodig om ten eerste financieel bij te dragen aan de enorme kost van zo'n stellingenoorlog en ten tweede als back-up plan om eventueel bij te springen.³²

²⁹CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

³⁰ *Ibidem*

³¹ KOCH, K., *De Slag van de Somme, 1916*, Amsterdam, 2006.

³² CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

Figuur 2: Het Belgische loopgravensysteem aan het IJzerfront.³³

3 GEZONDHEIDSDIENST

De Gezondheidsdienst van het Belgische leger, in het Frans de S.S. of Service de Santé, was een actieve dienst zowel in vreedstijd als in oorlogstijd en speelde een centrale rol in de medische sector van het leger.³⁴

3.1 Historiek en evolutie

De Gezondheidsdienst in 1914 was het resultaat van een lange evolutie die al in de 19e eeuw begon. In 1880 begon men met het vormen van sanitaire voorzieningen en treinen binnen het Belgische leger. De Gezondheidsdienst werd dan nog geplaatst onder verschillende divisies van het leger en zou pas aan het einde van de 19e eeuw een dienst op zichzelf zijn. In 1897 vond in België een hervorming van de medische dienst plaats. Deze hervorming stelde dat tegen de eeuwwisseling een algemeen reglement voor de Gezondheidsdienst moest worden opgesteld, het transport van gewonden diende te worden overgelaten aan het afhankelijk geworden Vervoerkorps

³³ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

³⁴ LYR R., *Onze helden gestorven voor het vaderland. België's epische strijd van 1914 tot 1918*, Brussel, 1926 ; 'Regimenten en Divisies', *Guldenboek der Vuurkaart*, Brussel, 1940. (LYR, 1926 & Guldenboek, 1940)

en dat elke compagnie of elke batterij of elk eskadron³⁵ over één of twee brancardiers en één ambulancier moest beschikken. Zo gezegd, zo gedaan en stilaan breidde de Gezondheidsdienst zijn werk uit.

Aan het begin van de Eerste Wereldoorlog steunde de dienst op drie ideeën die achteraf gezien niet goed in elkaar zaten. De legerleiding was namelijk overtuigd van de korte duur van de oorlog, beweerde dat ze het beperkt aantal slachtoffers na elk gevecht zou kunnen verzamelen en dat ze zich niet diende voor te bereiden op nieuwe soorten infecties of ziekten. Eigen brancardiers waren eigenlijk overbodig want de leden van de ambulancecolonnes, ingedeeld bij de verschillende divisies, konden de gewonden met behulp van hippomobiele voertuigen naar de achterlinie brengen. Van daar zouden de slachtoffers dan met de trein naar de militaire hospitalen van het Belgische Rode Kruis worden gebracht. Ze schatten de rol van het Rode Kruis hoog in en hun eigen rol eerder beperkt.³⁶

Bij het uitbreken van de oorlog in België op 4 augustus 1914 bestond de Gezondheidsdienst van het Belgische leger uit 166 militaire artsen in dienst, 520 wederopgeroepen artsen, 172 leerlingen-geneesheren, 148 apothekers, 965 verplegers en 1850 brancardiers (in vreedstijd vrijgesteld van legerdienst).³⁷

Samengevat was de Gezondheidsdienst van het Belgische leger in augustus 1914, bij het uitbreken van de oorlog in ons land, niet voorbereid op wat komen zou. Het personeel en hun oversten waren niet op de hoogte van moderne vormen van oorlogsvoering, volgden de verkeerde algemene richtlijnen, waren in het begin onderdeel van verscheidene divisies binnen de hiërarchie van het leger en stonden organisatorisch duidelijk nog in de kinderschoenen. De medische dienst voorzag dat elke legerdivisie zelf personeel moest hebben die eerste hulp kon toedienen alsook gewonden kon verplaatsen naar hulpposten of hospitalen. Met andere zaken dienden de brancardiers zich niet bezig te houden aangezien het Transportkorps de ziekenwagens beheerde en de Administratieve troepen het personeelsbestand.

Men volgde binnen de Gezondheidsdienst nog steeds de reglementen opgesteld in 1897. Deze waren wat verouderd en niet aangepast aan een moderne oorlogssituatie.

³⁵ Een kleine tactische eenheid waarbij een de term eskadron gebruikt wordt bij de cavalerie, de term compagnie bij de infanterie en de term batterij bij de artillerie

³⁶ PIEN P., *Le médecine sur le front belge durant la Première Guerre mondiale: Progrès médicaux et monde médical en guerre*, Masterthesis UCL, 2005. (PIEN, 2005)

³⁷ REYNAERT R., *De militaire ambulances in België van vroeger tot nu*, Brussel, 1997. (REYNAERT, 1997)

Dit kan mee aan de basis liggen van het feit dat er zo'n desorganisatie heerste binnen deze dienst en brancardiers moeite hadden correct te reageren in deze periode van crisis. Ze waren daarenboven ook nog eens onderbemand waardoor de inspecteur-generaal van de Gezondheidsdienst, dokter Léopold Mélis, niet anders kon dan stagiaires, adjunct-artsen en vrijwillige artsen oproepen zodat het totaal aantal dokters aan het begin van de Eerste Wereldoorlog op 845 kon worden geschat.³⁸

Volgens officiële orders voor elke legerdienst, moeten medewerkers van de Gezondheidsdienst na elke veldslag gewonden oprapen, de eerste zorgen toedienen en ze vervoeren tot een hulppost of verbandplaats. In deze post is steeds een regimentsarts aanwezig die eigenlijk beschikt over twee zaken: ten eerste over een volledige ambulancecolonne, bestaande uit 5 artsen, 1 apotheker, 1 officier van de administratie, 210 personeelsleden en 17 wagens. Ten tweede over twee mobiele hospitalen bestaande uit elk 3 artsen, 2 apotheken, 40 personeelsleden en 5 wagens.³⁹

Men merkt aan het begin van de oorlog nog een bijkomend probleem, namelijk de triage van gewonden. Het aantal gewonden steeg snel en de hulpposten konden de toestroom niet aan, zowel op vlak van personeel als van materiaal. Men had geen ervaring met snel beslissen of het nemen van de beslissing om een patiënt te behandelen of niet. De verpleegsters en dokters wilden iedereen helpen, wat natuurlijk onmogelijk was wanneer men in contact kwam met zo'n massa gewonden en zieken. Men wachtte nog even af en deed wat mogelijk was, tot de slag bij de IJzer. Vanaf dit moment besliste de legerleiding zoveel mogelijk gewonden en een groot deel van de centrale apotheek te verplaatsen naar het buitenland, meer specifiek naar Duinkerke, Calais en Groot-Brittannië.

Een blijvend probleem was het personeelstekort. Dit is het moment waarop brancardiers die vrijgesteld waren van legerdienst in vreedstijd komen opdagen. In totaal waren er zo'n 1850 onderwijzers, seminaristen en priesters die werden opgeroepen. Zij kregen geen militaire opleiding, werden hierdoor niet aanvaard door de overige soldaten en moesten het met weinig steun van hun oversten stellen. Door het gebrek aan opleiding hadden ze ook een beperkte kennis van zaken en maakten ze in het begin fouten. De jongemannen probeerden hun werk tot een goed einde te

³⁸ LIERNEUX P. (red.). *Het Belgische Leger in de Grote Oorlog. Uniformen en uitrusting*, Wenen, 2015. (LIERNEUX, 2015)

³⁹ EVRARD & MATHIEU, 1997, p. 232-279

brengen, zoveel mogelijk mannen te redden én daarnaast ook nog eens te overleven. Deze onhoudbare situatie waarbij men jongens zomaar het slagveld instuurde om gewonden op te halen, zou eindigen met de oprichting van het C.I.B.I. of Centre d'Instruction des Brancardiers et Infirmiers te Auvours, in het departement Sarthe op 12 mei 1915.⁴⁰ Het heeft geen hoge toppen gescheerd, zowel niet op kwantitatief als op kwalitatief vlak. Hier kregen brancardiers en verplegers een beperkte opleiding. De eerste rekruten zijn mannen uit verscheidene instructiecentra en achterliggende hospitalen die voorlopig nog ongeschikt waren voor velddienst en die men dan in Auvours samenbrengt. Het intellectueel niveau van de instructeurs is echter niet bijzonder hoog en bij de brancardiers heerst er een zeer belabberde fysieke toestand. Hierdoor zouden deze mannen enkel kunnen worden ingezet in legerhospitalen en niet in fronteenheden, daarvoor diende men dus nog steeds gebruik te maken van de mannen die via hun onderwijzers-of priesteropleiding een basiscursus van het Belgische Rode Kruis hadden gevolgd.⁴¹

Het tekort blijft echter nijpend waardoor men gewonden of herstellenden als hulpbrancardiers naar de hospitalen stuurt om zich daar nuttig te maken. Ook de aalmoezeniers krijgen hulp van deze 'ongeschikt bevonden soldaten' zodat ze voor verscheidene religies en op meer plaatsen achter de frontlinie bijeenkomsten kunnen organiseren. Deze psychologische maar ook vooral spirituele steun hadden de arme stakkers in de loopgraven meer dan nodig.⁴²

In 1911 verwierp men in het Belgische leger het verouderd reglement uit 1897. Het nieuwe reglement bleef echter vaag en het overgrote deel van de personeelsleden van de Gezondheidsdienst kende deze reglementen niet. Bij de Algemene Mobilisatie zal het Belgische Rode Kruis alle reglementen van de Gezondheidsdienst verwerpen en vervangen. Er komt zo bijvoorbeeld een hervorming van het transport, waarover in een later deel meer wordt verteld, en de evacuatie van gewonden. Er worden meer tijdelijke hospitalen opgericht, het personeel krijgt een betere basiscursus en de patiënten worden beter bijgestaan. Hun materiaal, zoals verband, onstmetting en chirurgische werktuigen, bleef wel beperkt, wat pas zal opgelost worden in de jaren 1916-1917, toen de Geallieerden zich van hun meest gulle kant lieten zien.⁴³

⁴⁰ LIERNEUX, 2015

⁴¹ EVRARD & MATHIEU, 1997

⁴² LIERNEUX, 2015

⁴³ *Ibidem*

De medewerkers van de Gezondheidsdienst werden niet gespaard tijdens het uitvoeren van hun taak. In totaal diende de dienst 45 militaire artsen, 1 apotheker, 12 aalmoezeniers, 19 verplegers en 248 onderofficieren en brancardiers te betreuen.⁴⁴ Volgens een voetnoot in het *Bulletin internationale des Sociétés de Croix-Rouge* vonden enkele juristen een andere voetnoot die stelde dat tijdens de Conventie van Genève werd beslist dat de officiële Gezondheidsdienst, en niet de verenigingen van het Rode Kruis, wettelijke bescherming genoten. Ondanks die wettelijke bescherming leden ze toch aanzienlijke verliezen.⁴⁵

3.2 *Werking*

Inspecteur-generaal van de Gezondheidsdienst Léopold Mélis beschrijft, in een geschiedkundig werk over deze dienst, de gevaren als volgt: *“Zoals de strijders, aan wiens zijde geneesheren en brancardiers zich bevinden in de loopgraven, of die zij soms op patrouille vergezellen, of wanneer de eenheid ten aanval trekt, zijn zij blootgesteld aan de kogels, aan de granaten, aan de stikgassen van den vijand. Zij lopen dezelfde gevaren. Er is slechts één verschil: dat zij, geneesheren, of zij, brancardiers, zich niet mogen verdedigen.”*⁴⁶ Minister van Oorlog, de Broqueville, schreef, voor het werk waaruit hierboven als werd geciteerd, een inleiding. Hij schrijft hierin dat de Gezondheidsdienst trots mag zijn op het geleverde werk in vaak levensbedreigende omstandigheden en met beperkte middelen: *“De zedelijke factor hangt niet enkel af van het betrouwen dat het leger heeft in de materiele waarde van de werktuigen, welke het vaderlandslievend doorzicht der Natie te zijner beschikking stelt; hij is ook nauw verbonden met de zekerheid welke elke strijder moet hebben van de bovenmenselijke krachtinspanning, die zal gedaan worden om hem van zijne verwondingen te redden en om hem te behouden voor zijne geliefde familie, voor het Vaderland. Onze middelen van gisteren waren beperkt en de moeilijkheden ernstig; doch de krachtinspanning was reusachtig en overkwam alle hindernissen. Het Belgisch geneeskundig korps heeft het recht er gelukkig fier over te zijn.”*⁴⁷

⁴⁴ REYNAERT, 1997, p. 20-120

⁴⁵ EVRARD & MATHIEU, 1997

⁴⁶ MELIS L., *Contribution à l'histoire du S.S. pendant la guerre 1914-1918*, Bruxelles, 1932. (MELIS, 1932)

⁴⁷ MELIS, 1932, p. 16-17

Derache verwijst naar de belangrijke rol die koningin Elisabeth speelde voor de hospitalen, zeker L'Océan in de Panne, en voor de werking van de Gezondheidsdienst, zowel op vlak van imago als op vlak van meehelpen in tijden van crisis. Hij schrijft: *“Boven allen, omstraald door goedheid en glorie, steekt het groot en edel figuur uit van H.M. Koningin Elisabeth, die de groote bezielster was van den Militairen Geneeskundigen Dienst, die de voorzienigheid was van de gekwetsten en van de zieken en die aan onze sanitaire formaties dien geest van onbaatzuchtigheid, van toewijding, van werklust en van zelfverloochening wist mede te deelen, waarvan Zij voor ons allen, de meest levende verpersoonlijking was.”*⁴⁸

Interessant voor deze masterthesis is dat in vreedetijd elke compagnie, elk eskadron en elke batterij drie mannen in dienst had die een opleiding en diploma van brancardier op zak hadden. Het waren seminaristen, priesters en onderwijzers die bij een mobilisatie de rol van brancarddrager op zich namen maar in vreedetijd volledig vrijgesteld van dienst waren. Er waren twee soorten brancardiërs binnen de Gezondheidsdienst, namelijk de ‘brancardiërs régimentaires’ en de ‘brancardiërs d’ambulance’.

De eerste groep zijn brancardiërs die zijn ingedeeld bij een bepaalde divisie die ze dan volgen en bijstaan. Ze zijn aangenomen om eerste hulp toe te dienen aan gewond geraakte soldaten van die divisie en deze zo snel mogelijk naar een eerste hulppost te brengen. Qua bewapening hadden deze brancardiërs zelf een bajonet en als basisuitrusting een veldfles met water voor de patiënt en een verbandzak, met daarin verband, 60 gram jodtinktuur, een pincet, een schaar en iets van voeding. Deze brancardiërs dragen een speciale armband om aan te tonen dat ze tot een medische dienst behoren en slechts minimaal bewapend zijn.

De brancardiërs die behoren tot een ambulance zijn gekoppeld aan een hulppost, een verbandpost of een rondrijdend hospitaal. Zij assisteren artsen en hebben als hoofdtaak het evacueren en vervoeren van gewonde soldaten vanaf het slagveld naar de post waaraan ze verbonden zijn. Deze groep diende in eerste instantie geen eerste hulp toe te dienen, enkel indien het niet anders kon, maar moesten zo snel mogelijk heen en terug te manoeuvreren tussen het front en de hulppost. Zij zijn ook uitgerust met een bajonet en een verbandzak. Zij dragen als erkenningsteken het teken van het

⁴⁸ MELIS, 1932, p. 16-17

Internationale Rode Kruis, een internationaal aanvaarde en herkenbare hulporganisatie.⁴⁹

Algemeen gezien bestaat de Gezondheidsdienst ten velde uit vier onderdelen. Als eerste heb je de gevechtslinie die voornamelijk door de brancardiers wordt bereikt en minder door artsen of verplegers. Ten tweede heb je de eerste hulppost op 500 meter à 1 kilometer van het front waar men de gewonde “oplapt” en klaarmaakt voor transport. Ten derde de verbandpost of hospitaal op 2 à 3 kilometer van het front, waar gewonde soldaten deftig worden onderzocht en behandeld en waar ze eventueel een paar dagen kunnen verblijven vooraleer ze met een trein of ziekenwagen naar een fronthospitaal verder achter de linies worden gebracht. Als laatste waren er dan de fronthospitalen waarover later nog meer wordt verteld.⁵⁰

In het archief van het Koninklijk Legermuseum te Brussel zijn meerdere mappen gewijd aan de *Service de Santé* of Gezondheidsdienst van het Belgische leger. In één van die mappen is een document aanwezig waarin volgende vraag werd gesteld: ‘*Comment fonctionnait le Service de Santé pendant la période de stabilisation à l’Yser?*’ Aangezien de oorlog in ons land voornamelijk een stellingenoorlog was waarvan de frontlinie slechts beperkt verschoven is gedurende de vier jaar, is die vraag zeker relevant voor deze thesis, alsook zeker het antwoord. Er wordt in de tekst, die in bijlage 1 integraal uitgetypt staat, vooral informatie over de verscheidene soorten hulpposten meegegeven. Men legt eerst uit dat het Belgische front verdeeld is in sectoren waarin telkens een bepaalde legerdivisie werkzaam is. Direct achter de eerste formaties liggen verschillende evacuatiehospitalen waar verscheidene soorten gewonden of zieken worden opgevangen en quasi meteen worden doorgestuurd naar een hospitaal voor een langer verblijf. Nadien worden de soorten P.S. of *Postes de Secours* besproken en wanneer welke soort gewonde in een bepaalde soort hulppost terecht komt. Er wordt ook wel eens verwezen naar de taak van een brancardier zoals bijvoorbeeld in de laatste zin waar staat dat één brancardier op drie een bloedstelpend verband met zich draagt.⁵¹

Alle onderdelen die in deze tekst aan bod komen, worden later in deze thesis nog verder uitgewerkt.

⁴⁹ KLM S.S., p. 25-26

⁵⁰ *Ibidem*

⁵¹ *Ibidem*

Legerdivisie. Hij zou in deze afdeling blijven tot zijn overplaatsing naar het opleidingscentrum in 1918.⁵³

Om een beter beeld te schetsen van de weg die Tysmans aflegde aan het Belgische front, dienen we gewoon de weg van de 4e D.A. te volgen aangezien Tysmans gedurende de 4 jaar oorlog bij deze divisie actief was. Vanaf 4 augustus was deze divisie mede verantwoordelijk voor de opstelling en verdediging van de versterkte stellingen rond Namen. Op 23 augustus werden ze bevolen terug te trekken in zuidelijke richting, waarbij Tysmans gevangen werd genomen rond Maredsous. In september van het eerste oorlogsjaar hielp de divisie bij het verdedigen van de versterkte stellingen rond Antwerpen, wat ook te zien is in de notities van Tysmans. Het is in Antwerpen, Kontich, waar hij na zijn gevangenschap weer opduikt. Vervolgens vestigt ook de 4e Legerdivisie zich achter de IJzer waar ze deelnemen aan de Slag aan de IJzer van midden tot eind oktober 1914. Vanaf begin 1915, wanneer de oorlog geen bewegingsoorlog meer is maar de troepen zich hebben ingegraven, is de divisie voornamelijk actief in de Westhoek, meer bepaald in de sectoren Nieuwpoort, Knokke en Ramskapelle. Ook in 1916 blijft de locatie min of meer gelijk en bevinden ze zich in de sectoren Ramskapelle, Pervijze, Steenstrate, Calais, Merkem, Nieuwskapelle en Boezinge. Ze zijn uiteindelijk vanaf eind september 1918 ook actief in alle fasen van het eindoffensief. De eerste fase ging over de Vlaamse heuvelrij waarbij de 4e divisie zich achter de IJzer bevond, van Diksmuide tot de Blankaart. Bij de tweede fase waren ze actief rond Kortemark en rond het kanaal Brugge-Gent om dan in de derde meer zuidelijk actief te zijn, rond Drongen, waarbij ze werden afgelost door de 3e legerdivisie.⁵⁴

Al meteen van bij het begin van de Duitse invallen in ons land, was Tysmans dus samen met zijn divisie actief. Hij was met de Ambulancecolonie van de 4e Legerdivisie actief bij Namen. Hier waren in totaal 9 forten te verdedigen, gelegen te Cognelée, Maizeret, Marchovelette, Malonne, Andoy, Emines, Saint-Héribert, Dave en Suarlée. In totaal waren 38 000 Belgische soldaten actief tegenover 90 000 vijandelijke. Er werd gebruik gemaakt van de Dikke Bertha-42cm-kanonnen en de verscheidene forten werden ingenomen. Daarenboven werden ook nog eens om en

⁵³ LYR, 1926 & Guldenboek, 1940 ; Soldatendossier Tysmans

⁵⁴ VERBEKE R., eigen notities

bij de 6700 Belgische en Franse soldaten krijgsgevangen genomen. Ondanks het feit dat de 4e Legerdivisie de stad Namen verliet voor de val van de forten, in de richting van Maredsous, werd ook Tysmans gevangen genomen.⁵⁵ Op de datum van 24 augustus 1914 staat het in het soldatendossier van Tysmans *'prisonnier à Maredsous'* en twee weken later op 7 september: *'évadé et rentré à la C.A. 4e D.A.'*⁵⁶ Louis Geeurickx, een vriend van Tysmans en ook brancardier tijdens de Eerste Wereldoorlog schrijft over die gevangenneming ook het volgende: *"De C.A. wordt in tweeën gesplitst. [...] We vernemen later dat ze naar de abdij Maredsous gegaan zijn en daar gevangen. Goed behandeld - terug naar Namen gevoerd. Daar eenige dagen gekwetsten verzorgd en vrijgelaten."*⁵⁷

Rond deze periode van gevangenschap hangt een groot mysterie. Tysmans was in twee weken tijd gevangen genomen en ook weer teruggekeerd naar zijn divisie in Vlaanderen. Dit kon worden achterhaald door middel van de volgende notities uit een kladboek van Tysmans, gedateerd op 8 september en verwijzend naar de stad Kontich in Antwerpen. Het mysterie wordt nog groter door een brief van wapenbroeder Timmermans aan de vrouw van Tysmans. In deze brief doet hij het verhaal van Jos Tysmans waaronder zijn periode in Maredsous uit de doeken: *"Samen begonnen we onzen oorlog 1914-18 te Namen, waar Jos bij de terugtocht in Maredsous werd gevangen genomen en op zijn erewoord vrij gelaten, geen wapens meer te dragen. Ik vervolgde de vlucht langs Frankrijk, Le Havre, Ostende naar Oude God, waar we elkaar weervonden. We deden de terugtocht uit Antwerpen tot over de Franse grenzen, waar we 'full speed' werden teruggedreden naar den IJzer: Pervyse, Mannekesvere... We bleven samen bijeen gedurende drie volle jaren, in vreugde en leed, tot we beiden besloten naar de officiersschool te gaan: ik ging en hij mocht niet omwille van zijn gegeven en op schrift gestelde erewoord. Hij nochtans gevraagd te gaan op naam van zijn moeder, De Beukelaer. Geweigerd. Ik ging om hem naar de school en hij moest bij zijn frontkompanie blijven... Tegenslag en ontgoocheling! [...] Wat hadden we samen op de voorposten in onze bunker blijde gesprekken, hij over zijn Aliceke en ik over mijn Mitteke, met wie ik op het trouwen stond bij 't uitbreken*

⁵⁵ DE VOS L., e.a., *'14-'18. Oorlog in België*, Leuven, 2014.

⁵⁶ Soldatendossier Tysmans

⁵⁷ LUYPAERT, I., MEEUSEN, J., VAN DE VELDE, J. en WILLOCX, M. (red.), *Getuigenissen van de "andere oorlog". Opwijk en Mazenzele (en omstreken) 1914-1918*, Opwijk, 2004. (LUYPAERT e.a., 2004)

*van de oorlog en dan 4 1/2 jaar moesten wachten. Uw echtgenoot was een ware opofferende brankardier..."*⁵⁸

Tysmans volgde dus effectief geen officierenopleiding omdat hij een contract tekende nooit een leidinggevende functie binnen het Belgische leger op te nemen. Het leek hem de meest veilige optie dit dan ook niet te doen. Timmermans wist heel wat over Tysmans en vertelde in latere brieven ook over hoe ze in totaal met vier brankardiers-kameraden waren uit dezelfde streek in Vlaanderen, namelijk Antwerpen. Hij wist dat de familie van Tysmans van Hemiksem naar Engeland vluchtte, samen met vele anderen... Hij wist ook dat de broer van Tysmans, Louis, in 1917 intrad in het leger, ook als brancardier, maar uiteindelijk twee weken voor de wapenstilstand toch nog sneuvelde.⁵⁹

⁵⁸ TYSMANS L., *Een schets voor een portret dat ik misschien ooit wel eens zal aandurven*, niet gepubliceerd maar aangepast voor later uitgegeven boek: archieven Stichting Jos Tysmans, 1975. (TYSMANS, 1975)

⁵⁹ *Ibidem*, p. 22

DEEL 2 – BRANCARDIERS

Dit tweede deel is geheel gewijd aan de brancardiers. Een groep mannen binnen het Belgische leger waarover zeer weinig informatie beschikbaar is. Het was ook een groep die niet op zichzelf opereerde want de brancardiers werden ingedeeld in bestaande divisies en afdelingen zoals de Genie en de Gezondheidsdienst. Ze hadden een ondersteunende en hulpverlenende functie. Deze mannen moesten kennis hebben van onder andere eerste hulpverlening, meer specifiek bloed stelpen en bandages aanbrengen, maar ook in beperkte mate van de menselijke psychologie zodat ze hun slachtoffers konden geruststellen, begeleiden en vooral rustig houden.

Wie zijn deze mannen? Hoe zijn ze tot dit beroep gekomen? Hoe zag hun opleiding eruit? Wat hield hun dagdagelijkse routine in? Over welke middelen beschikten ze? Allemaal vragen die in de volgende vier hoofdstukken beantwoord worden.

1 OPLEIDING

Een eerste belangrijke stap op de weg naar het brancardierschap was de opleiding. In 1909-1910 was het beroep van regimentsbrancardier afgeschaft in het kader van de nieuwe medische doctrine. Het was na deze afschaffing dat men besliste gebruik te maken van vrijgestelden in vredestijd die een beperkte opleiding kregen zodat ze toch iets of wat waren voorbereid.⁶⁰ Brancardiers waren niet zoals andere soldaten opgeleid voor het werk dat ze nu aan het front moesten uitoefenen. Zij waren, zeker in de beginjaren van de oorlog, gekozen uit de vrijgestelde groep onderwijzers, seminaristen en priesters. Hierdoor werd het volgen van een opleiding nog belangrijker. De onderwijzers hadden wel al een voorgeschiedenis van discipline en doorzettingsvermogen waardoor net zij uitgekozen werden om als brancardiers te worden ingezet. Hun taak bestond uit het evacueren van gewonden waarbij ze in het begin nog geen gemotoriseerde voertuigen ter beschikking hadden en ze dus moesten leren hoe ze alleen, met twee, met drie of met bepaalde hulpmiddelen een gewonde konden vervoeren.⁶¹

In de Belgische Standaard schreef men tijdens de Eerste Wereldoorlog over de brancardiers het volgende: *“Het is voor onze jongens van groot voordeel en onder*

⁶⁰ IFF Jaarboek, 2014, p. 39-49

⁶¹ DEVLIEGHER L. & SCHEPENS L., *Front 14/18*, Tielt, 1968. (DEVLIEGHER & SCHEPENS, 1968)

*zuiver-militair opzicht werkt het uitstekend, dat verstandige en krachtige lieden, die met het volk in innige betrekking verkeerden, zooals jonge onderwijzers en jonge priesters, van den echt militairen dienst ontslagen zijn om de taak van brankardier op de voorlinie te vervullen. Deze taak is een Eereplaats die aan al de jongste priesters en onderwijzers wordt toegekend. Wie onder hen den moed of de fierheid niet zou hebben in volle opoffering, met onze jongens en voor onze jongens de gewaren te deelen, die verliest ook alle recht zijn volk te geleiden, 't zij in het onderwijs, 't zij op godsdienstig gebied, en die is geen man, die is geen Kristen."*⁶²

1.1 Rode Kruis van België

Het Rode Kruis werd in Vlaanderen actief na de oprichting van het Belgische Rode Kruis op 4 februari 1864 en met de ratificatie van de eerste Conventie van Genève door de Belgische overheid erkend. Ze was een onafhankelijke organisatie die op vlak van financiën en activiteiten verantwoording moest afleggen aan haar voogden, met name de Ministeries van Binnenlandse Zaken, Volksgezondheid en Landsverdediging. In eerste instantie zou het Rode Kruis van België enkel opereren in tijden van oorlog, later zou men ook in vreedstijd activiteiten opstarten. In 1892 begon men reeds met opleidingen eerste hulp voor algemeen medisch en verplegend personeel.⁶³

Belangrijk voor deze masterthesis is het feit dat het Belgische Rode Kruis ook instond voor de opleiding van brancardiers. Uit een brief aan de minister van Oorlog, te zien in figuur 4 hieronder, blijkt dat men de opleidingen van brancardiers wilde stopzetten omdat men hen direct nodig had aan het front. Men stelde dat er toch een tweehonderdtal vrijgestelden de taak van brancardier konden uitoefenen, maar dat ook het Belgische Rode Kruis een groot aantal, goed opgeleide brancardiers kon voorzien.⁶⁴

Voorgaand aan deze specifieke brief, bevatte de map een resem brieven tussen de Minister van Oorlog en de Inspecteur-Generaal van de Gezondheidsdienst. Eerst over het aantal mannen die konden ingezet worden als brancardiers. Diegenen die met de

⁶² 'Lezingen voor de brancardiers der voorlinie, door een krijgsdokter', *De Belgische Standaard op den IJzer*, 2 delen, 1915. (Belgische Standaard, 1915)

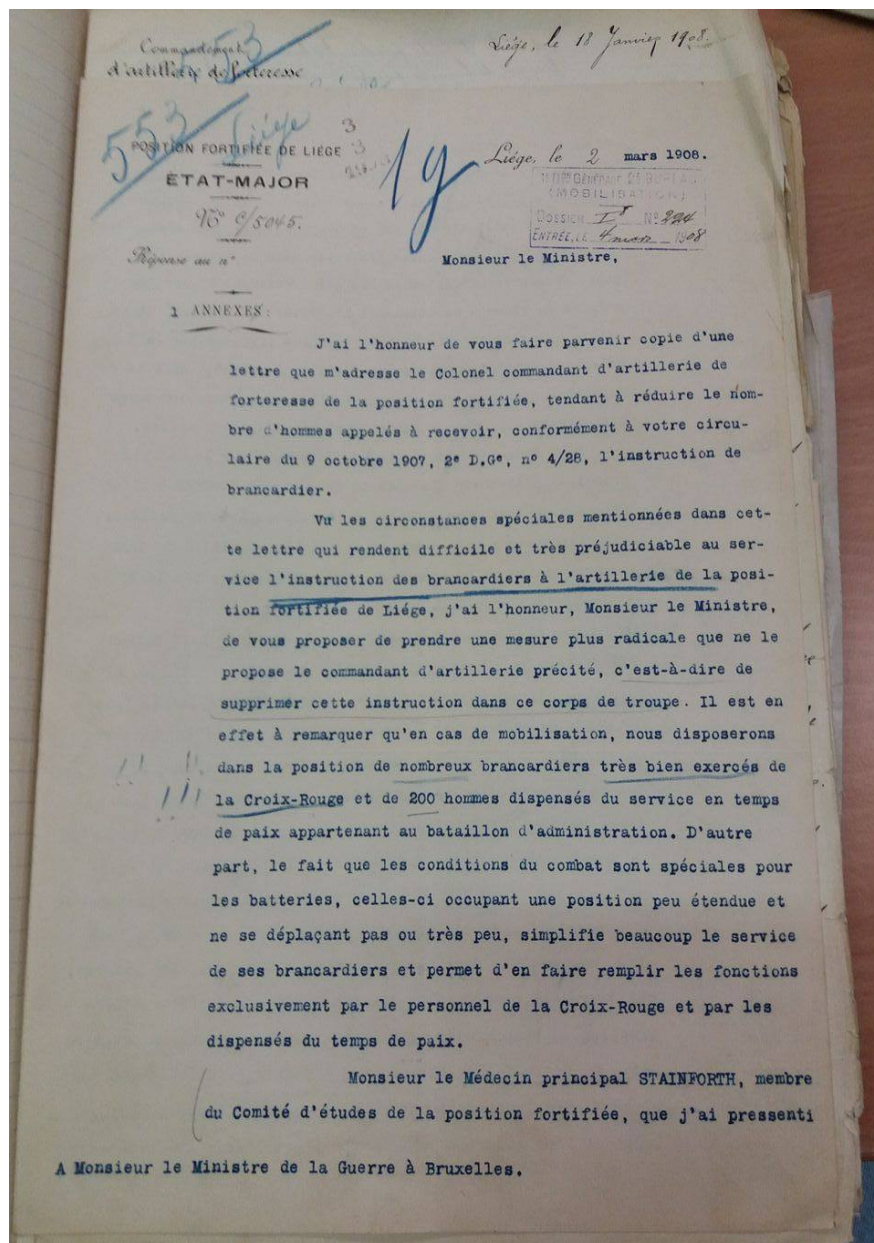
⁶³ BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Archief van het Belgische Rode Kruis 1914-1922*. (Archief Rode Kruis)

⁶⁴ BRUSSEL, Koninklijk Legermuseum, Moskouarchief, Archief ex-CDH, nr. 2342, Colonne d'Ambulance pour les positions de Liège et de Namur. Appareil de suspension Simonet: Brancardiers. (KLM Brancardiers)

wet van 14 december 1909 waren vrijgesteld, konden nu in de administratieve troepen worden opgenomen en verder verdeeld worden onder de divisies waar men brancardiers nodig had. Nadien volgde meer informatie over het “Mobilisatieplan” van het Belgische leger en cursussen die voor verscheidene beroepen binnen het leger diende te worden opgericht, waaronder die voor de brancardiers. Men wou bijvoorbeeld een cursus voor brancardiers oprichten in *l'école d'Aviation* maar dat ging uiteindelijk niet door.⁶⁵ Deze vliegschool en vier bijhorende smaldelen met elke 16 operationele vliegtuigen, was onder de naam ‘Compagnie des Aviateurs’ of ‘Vliegerscompagnie’ opgericht bij Koninklijk Besluit in september 1913.⁶⁶

⁶⁵ KLM Brancardiers

⁶⁶ Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Het militair vliegwezen*, 2014, <http://www.be14-18.be/nl/defensie/het-militaire-vliegwezen>, geraadpleegd op 03/04/2018.

Figuur 4: Brief aan de minister van oorlog in Brussel over de posities en algemene situatie tijdens de eerste gevechten rond Namen en Luik. Onderlijnd een passage over brancardiers en de rol van het Belgische Rode Kruis.

Het binnenvallen van Duitse troepen in ons land op 4 augustus 1914 zorgde voor paniek bij het Belgische Rode Kruis. Hun materiaal en kennis waren niet voorbereid op zo'n inval en de hoeveelheid gewonden die van in het begin hulp nodig hadden, kon door de medewerkers van het Rode Kruis niet worden opgevangen. Het materiaal was verouderd en hun financiële middelen te beperkt waardoor ze hun plichten niet zouden kunnen nakomen. Er werd door het Belgische Rode Kruis meteen een Medisch Comité onder leiding van dokter Antoine Depage⁶⁷ opgericht. Hij opende in

⁶⁷ Antoine Depage = Belgisch chirurg en hoogleraar

de hoofdstad meteen 150 plaatsen waar hulp geboden kon worden en probeerde deze impuls door te geven aan de provincies. De bevoorrading van deze verzorgingsinstellingen werd ook door het Medisch Comité beheerd en tot een goed einde gebracht.⁶⁸

Ondertussen was het Belgische leger aan zijn terugtocht bezig en kon Antoine Depage tot een overeenkomst komen met Inspecteur-Generaal van de Medische Dienst van het Belgische leger, Léopold Mélis. Ze beslisten dat elk militair hospitaal in bezet gebied onder controle van het onafhankelijke Belgische Rode Kruis zou vallen waardoor deze een neutrale status verkregen en zo een grotere veiligheid aan de gewonden en de medewerkers kon bieden. De twee heren zouden nog geregeld met elkaar in contact komen en overleg plegen, meestal over de oprichting van hospitalen, het aankopen van materiaal, het moderniseren van de ambulances, ... Antoine Dépage had ook een zeer goede band met koning Albert I en koningin Elisabeth. Deze laatste was vaak in het bekendste hospitaal achter het front, L'Océan in De Panne, aanwezig en hielp waar ze kon. De band met het vorstenpaar diende tussen Dépage en Mélis regelmatig als buffer, zeker wanneer er belangrijke beslissingen genomen diende te worden waarover de heren het niet eens raakten.⁶⁹

Naast het Medisch Comité en het reeds bestaande Directiecomité in bezet gebied, werd een Directiecomité achter het front, ofwel '*Comité directeur de la Croix Rouge de Belgique fonctionnant derrière l'armée en campagne*', opgericht. Mélis werd voorzitter en Depage lid. Dit Comité gaf de impuls aan het oprichten van meerdere hospitalen achter het front, waarvan L'Océan in De Panne het bekendste is. Dit versterkte zo de positie van het Belgische Rode Kruis. Dit laatste was nu aanwezig in bezet én onbezet België.⁷⁰

Natuurlijk was het verhaal van het Belgische Rode Kruis niet alleen rozengeur en manenshijn. Er waren geregeld problemen qua infrastructuur en materiaal maar ook binnen de verschillende Comité's. In 1915 werd het Directiecomité in bezet gebied opgedoekt omdat de leidinggevenden zich niet met de Duitse bezetter konden verzoenen. Volgens de Duitsers had het Rode Kruis niet enkel een taak in oorlogstijd maar ook in vreedstijd. In periodes van rustige sfeer in een land diende de organisatie bijvoorbeeld verscheidene vormen van hulp te bieden in het kader van publieke

⁶⁸ Archief Rode Kruis

⁶⁹ *Ibidem*

⁷⁰ *Ibidem*

gezondheid of kon ze mensen opleiden zodat er steeds voldoende bekwame verzorgers voorhanden waren. Het Belgische Rode Kruis zelf weigerde dit aangezien het volgens hen niet in de Belgische wetgeving stond dat zij hiervoor bevoegd waren.⁷¹

De bevoegdheden van het Belgische Rode Kruis tijdens de Eerste Wereldoorlog waren beperkt en bestonden eigenlijk uit twee grote zaken. Ten eerste de opvang en verzorging van oorlogsslachtoffers en ten tweede het verschaffen van informatie over deze slachtoffers aan de bevoegde instanties. Het belangrijkste werk van het Rode Kruis tijdens de oorlog, was de oprichting van hospitalen, zowel aan als achter het front. Ook specifieke posten die gespecialiseerd waren in buikwonden of wonden met minieme kans op overleving waren meer dan welkom. Ze openden zowel kleine hulpposten als echte hospitalen en enorme opvangcentra voor langdurige verblijven.⁷²

De materiële bijdrage van het Belgische Rode Kruis bestond aan het begin van de Eerste Wereldoorlog uit 5 autoziekenwagens, 2 apotheekwagens en een wagen met hospitaalmateriaal. Men had dus puur met materiaal van het Belgische Rode Kruis, bestaande uit 15 ziekenwagens, 1 apotheekwagen en 16 gewone wagens, te kort om aan de noden van de Ambulancecolonnes tegemoet te komen. Men lijfde daarom vrijwilligers van de Belgische Automobiellclub in die het oprichten van een Automobilistenkorps, bestaande uit allemaal vrijwilligers, mogelijk maakte. Zij vormde een autocolonne met opgeëiste voertuigen. Door het werk dat dit korps als chauffeurs leverde, kon iedere Legerdivisie een eigen voertuigenpark aanleggen, die later door de Minister van Oorlog integraal zouden worden opgeëist.⁷³

Het Belgische Rode Kruis had ook contacten met de organisatie in het buitenland, waaronder het Britse, Nederlandse en Amerikaanse Rode Kruis. De expertise en tips die ze uit deze contacten haalden was echter niet genoeg om hun activiteit levend te houden. Tegen het laatste oorlogsjaar was de functie van het Belgische Rode Kruis al enorm verminderd, verloederden sommige van de ooit zo belangrijke fronthospitalen en waren de medewerkers van de organisatie voornamelijk nog belangrijk net na het einde van de oorlog om gewonden te begeleiden bij hun terugkeer naar huis. Zelfs het gerenomeerde en tijdens de oorlogsjaren zo belangrijke

⁷¹ Archief Rode Kruis

⁷² *Ibidem*

⁷³ REYNAERT, 1997

hospitaal L'Océan werd in 1919 gesloten wegens 'niet meer nodig'. Het Rode Kruis hielp wel nog bij het vervoeren van de gewonden, veelal invaliden, naar het hospitaal Berkendaal onder leiding van dokter Antoine Depage in Brussel.⁷⁴

De organisatie had tijdens de zware jaren 1914-1918 wel beseft dat ze een doorslaggevende rol konden spelen in de medische sector, ook binnen het leger. Ze ontwikkelde een nieuw programma waarin ze ook in vredestijd een actieve rol speelde bij onder andere de begeleiding van slachtoffers van rampen en ongevallen. Deze vernieuwde doelstellingen pasten binnen de doelstellingen van de Liga van Rode Kruisverenigingen, dat werd opgericht bij een nieuwe Conventie van Genève. In 1919 aanvaardde de Belgische overheid deze reorganisatie en was de organisatie vertrokken voor de komende decennia.⁷⁵

1.2 Handboeken & praktijk

In Groot-Brittannië werd in 1915, na het falen van het medische stelsel aan het Westfront, een officieel brancardierkorps opgericht als eerste stap tot herstel. Zijn opdracht was op papier simpel: zoek gewonden op het slagveld en draag ze naar een plaats waar medische hulp verleend kan worden zoals een hulppost of een schuilplaats met een regimentsarts. Brancardiërs werden binnen het Britse leger wel wat gemarginaliseerd omdat ze door officiële instanties als onbelangrijk bestempeld werden, in vergelijking tot verpleegsters en dokters. Alle archieven die ooit bestaan zouden hebben betreffende hun namen, opleiding, ... zijn verdwenen. In de Britse geschiedschrijving worden de brancardiërs, in navolging van de officiële instanties zoals de ministeries en de door overheid geleide herdenkingsgeschiedenis, niet behandeld. Deze focussen voornamelijk op de dokters, 'nurses' en soldaten die in de achterlinies medische hulptaken uitvoerden. Nochtans waren de ondersteunende beroepen, zoals ook anesthesisten, hospitaalsoldaten, ... van groot belang. Ze waren een afzonderlijk element van het leger, werden speciaal voor dit werk gerekruteerd, kregen onderwijs en training, hadden een eigen handboek dat steeds werd bijgewerkt en hadden een brede kennis van de eerste hulp.⁷⁶

Groot-Brittannië was voor ons land op vele vlakken een bondgenoot en ook op medisch vlak leverde het land heel wat hulp. De belangrijkste waren de Britse

⁷⁴ Archief Rode Kruis

⁷⁵ *Ibidem*

⁷⁶ MAYHEW E., *Gewond. Van het slagveld naar het militair hospitaal*. Amsterdam, 2014.

verpleegsters die in eigen land werden opgeleid en vervolgens naar hier werden gestuurd om gewonden te verzorgen. Op het eerste zicht waren deze welopgevoede meisjes, afkomstig uit keurige gezinnen, niet geschikt voor de harde realiteit van de Eerste Wereldoorlog. Ze moesten stoer zijn, tegen een stootje kunnen en vooral hun ongenoegen aan de kant kunnen schuiven. Deze meisjes werden ingezet in de uitpuilende operatiekwartieren in Vlaanderen, waar in de drukste periodes meerdere operaties op hetzelfde moment werden uitgevoerd, dagelijks amputaties werden verricht, ze gruwelijke wonden moesten verzorgen en psychologische bijstand moesten verlenen aan mannen die misschien nooit de volgende dag zouden halen. Ze moesten in onmenselijke omstandigheden werken: in de stank van de dood, in nagolven van gasaanvallen en met materiaal dat verouderd, vuil en soms onbruikbaar was. Creatief was een must als je aan het front te werk werd gesteld. Deze meisjes zouden taaie vrouwen worden, die van jongere generaties geen onhandigheid of onprofessioneel gedrag zouden tolereren. Trouwen deed slechts een beperkt aantal onder hen. De oorlog zou hen de rest van hun leven achtervolgen, zichtbaar in hun dagelijkse leven door stijve vingers en dergelijke, maar ook in hun dromen.⁷⁷

De hervorming van de medische dienst van het Belgische leger had reeds in 1897 plaatsgevonden. Men verhoogde toen ook het aantal officieren en geneesheren, zodat elke compagnie er een voor zichzelf had.⁷⁸ Dit bestond echter enkel in theorie, voorzien van een Koninklijk Besluit⁷⁹ maar niet getoetst in de praktijk. Toen de oorlog uitbrak was er dan ook een aanzienlijk tekort aan brancardiers en ander hulppersoneel. Een echte opleiding bestond niet, dus werden de vrijgestelde seminaristen, priesters en onderwijzers gewoon opgeroepen en in het werkveld geplaatst, zonder verdere uitleg. Het was dan ook maar normaal dat ze de gang van zaken niet kenden en door hun collega-soldaten niet werden geapprecieerd.⁸⁰

Op 1 mei 1915 werd in Auvours eindelijk een opleidingscentrum voor brancardiers en verplegers, het C.I.B.I. of Centre d'Instruction des Brancardiers et Infirmiers, opgericht. Elke soldaat die gewond raakte en later ongeschikt werd geacht voor legerdienst aan het front werd naar dit centrum gestuurd zodat hij zich toch nuttig kon maken in de legerhospitalen. Dit alles was niet voldoende om het ingrijpende

⁷⁷ MACDONALD L., *Rozen van het Niemandland*, Antwerpen, 2008.

⁷⁸ LIERNEUX, 2015

⁷⁹ KB van 1904 waarbij ook een stijlbreuk te zien is die het onderscheid tussen legerdokters en geneesheren van de burgerwacht doet verdwijnen

⁸⁰ LIERNEUX, 2015

tekort aan brancardiers op te lossen, dus werden in periodes van zeer hevige gevechten onopgeleiden toch naar het front gestuurd zodat de chaos die rond brancardiers leek te hangen, nooit echt verdween.⁸¹ Marcel Gerstmans, een brancardier uit Sint-Truiden, beschrijft in zijn dagboek van augustus 1914 de woelige dagen die vrijwillige brancardiers doorstaan in de bezette stad en voor ze naar het front moesten. Hoe mede-brancardiers onwel worden, andere niet verder willen en naar huis terugkeren om daar onder te duiken, hoe ze dagelijks te maken krijgen met onmenselijke vijanden en hoe ze hun thuisstad moeten beschermen tegen de gruwel van de oorlog, waarmee ze al voldoende geconfronteerd werden. Enkele voorbeelden van zo'n toestanden in de bezette stad Sint-Truiden:⁸²

*“Snikkende vrouwen met een kind op de arm; kleuters met angstige en behuilde ogen klamen zich aan hun moeders rokken vast. Er zijn mannen bij, woedend en razend van onmacht. Zij roepen naar eenieder die het horen wil dat de Duitsers alle mannen doodschieten en alle huizen in brand steken. ‘Ze willen heel de stad uitmoorden! Ze gaan Sint-Truiden platbranden!’ De troep vluchtelingen is echter vrij gering en het wordt weer rustig. Het geweervuur luwt. Er wordt verteld dat de Duitsers onderhandelaars met een witte vlag hebben gestuurd om een wapenstilstand te vragen.”*⁸³

“Het gerucht liep dat vele dode en gewonde burgers op de Tongersesteenweg lagen. Het docht daarom de overheden niet ongeraden een paar rode-kruismannen mee te nemen. Aldus deden ze een beroep op pater Karel van Loock, redemptorist, , de apotheker Jozef Debruyn, Emiel Derwa, Maurice Mathhys en mijzelf. Mogelijk waren er nog een paar andere burgers bij. Pater van Loock had een flesje joodtinktuur bij zich en heeft het de hele tocht in de linkerhand gedragen, de kurk zorgvuldig naar boven gekeerd. We beschikten over twee draagberries. Maurice Matthys droeg een lantaarn. Ik droeg de witte vlag: een bezemsteel, geleverd door het pompierskorps; aan de steel was een sneeuw witte servet gespijkerd. Dr. Timmermans was er ook. Hij spelde ons het langverwachte herkenningsteken om de arm: een witte band met een rood kruis en het zegel van het gemeentebestuur. Er ontstond discussie. Behoorden wij een louter witte vlag mee te dragen, of diende onze vlag met een rood kruis getekend te zijn? De meesten vonden dat het rode kruis er absoluut bijhoorde. Ik liep

⁸¹ LIERNEUX, 2015

⁸² GERSTMANS M., *De oorlogsdagen in augustus 1914 te Sint-Truiden*, Sint-Truiden, 1964. (GERSTMANS, 1964)

⁸³ GERSTMANS, 1964, p. 21

dus vlug naar de winkel van Georges Van West. Hij ontkurkte een flesje rode inkt en goot de ganse inhoud van boven naar beneden en van links naar rechts over het servet."⁸⁴

"Maurice Matthys voelde zich onwel. Het was hem aan te zien dat het inderdaad erg met hem gesteld was. De vreselijke spanning had ons allen flink gehouden, tot op het ogenblik dat wij de auto vonden. Toen voelden wij ons allen opgelucht, maar meteen voelden wij ons uiterst vermoeid. Jef Quintens was onmiddellijk bereid de vlag over te nemen. Dr. Quintens, de commissaris en Maurice Matthys gingen in de richting van de herberg Bocken. <...> Een granaat kwam aansuizen en ontplofte boven ons. Op de daken en op de straatstenen knetterde schroot."⁸⁵

Diegenen die toch een of andere opleiding tot brancardier volgden, deden dit in sneltempo. Het was een ruime maar ook korte opleiding. Het was voornamelijk de praktijk die telde want deze mannen werden net specifiek opgeleid om zo snel mogelijk ingezet te kunnen worden. De drie belangrijkste zaken die ze moesten kennen waren ten eerste de anatomie van het menselijk lichaam, ten tweede een basisvorm van eerste hulp zoals het aanleggen van bandages, verbanden, het stabiliseren van fracturen en luxaties, ... en tot slot het vervoeren van gewonden op verscheidene manieren. Over de laatste taak zal ik later in deze thesis verder uitweiden wanneer ik ook spreek over de gebruikte materialen en aangeleerde technieken. De anatomie van het menselijk lichaam vraagt geen extra informatie, deze moesten ze simpelweg uit het hoofd kennen om zo makkelijker en sneller te kunnen inschatten welke inwendige organen geraakt zouden kunnen zijn of welke botten er gebroken waren. Hun belangrijkste taak was het stabiliseren van hun slachtoffers met behulp van eerste hulp en psychologische bijstand om hen daarna te kunnen vervoeren naar de dichtstbijzijnde hulppost.⁸⁶

Er bestonden verscheidene handboeken voor brancardiërs, allemaal geschreven in het Frans maar met een gelijkaardige inhoud. De belangrijkste onderdelen werden hierboven al vermeld. Allereerst kennis van de anatomie. Vervolgens een basisvorm van eerste hulp. Hieronder viel het aanleggen van 'pansements' en 'bandages', het behandelen van 'fractures' en 'luxation', ... Tot slot het transport van

⁸⁴ GERSTMANS, 1964, p. 23

⁸⁵ GERSTMANS, 1964, p. 32

⁸⁶ BRUSSELMANS J., *Le brancardier – enseignement des premiers soins aux blessés, aux victimes d'accidents – à l'usage des brancardiërs civils et militaires, directeurs d'institut, chefs d'industrie, ingénieurs, etc.*, Lierre, 1906. (BRUSSELMANS, 1906)

gewonden waarbij een onderscheid werd gemaakt tussen diegene die konden stappen, diegene die gedragen moesten worden (ofwel door de brancardier ofwel met behulp van een brancard), vervoer met een brancard op wielen, vervoer met de auto of vervoer met de trein.⁸⁷

De opleiding bestond uit een theoretisch en een praktisch luik. In het theoretisch gedeelte moest men lessen volgen over de organisatie van de Gezondheidsdienst en de hospitalen aan het front, hun uitrusting, het toedienen van eerste hulp zoals meer specifiek het aanbrengen van verschillende soorten verband, het ontsmetten van wonden, het behandelen van luxaties en brandwonden, het uitvoeren van amputaties alsook over het kalmeren van de gewonde soldaat zodat deze op een veilige en rustige manier kon worden verplaatst. In het praktijkgedeelte moest men alle theoretische zaken in verband met eerste hulp inoefenen alsook de verschillende draagtechnieken onder de knie krijgen: alleen, met twee brancardiers, met een brancard, ...⁸⁸

Brancardiers hebben niet veel materiaal bij zich wanneer ze zich halsoverkop naar de vuurlinie begeven, enkel het hoogst noodzakelijke. Bewapening van brancardiers was niet echt nodig. Het belangrijkste voor een brancardier, volgens de Belgische legerleiding, is het hebben van bepaalde vaardigheden en vooral gezond verstand. Ze moeten op elk moment bereid zijn gekwetsten te ondersteunen, helpen, dragen, vervoeren en vooral redden van een erger lot. Om dit voor anderen te kunnen doen, moet de brancardier met zichzelf in het reine staan en niet aan zichzelf twijfelen.⁸⁹

Eigenlijk was hun taak en hoofddoel simpel: zo snel mogelijk de gewonde uit de linies halen en proberen zoveel mogelijk mannen te redden. Kort samengevat: *“Règle générale: les blessés doivent être évacués aussitôt que possible du champ du bataille, pour être dirigés sur les postes de secours, les places de pansement, etc. Les blessés-marcheurs se rendent ou sont conduits vers ces endroits. D’autres, atteints gravement au crâne, à la colonne vertébrale, aux cavités viscérales, sont placés sur les brancards et immédiatement transportés. D’autres encore exigent des soins préalables, à donner par les brancardiers. A cette catégorie appartiennent les blessés, atteints de fractures, de luxations, d’entorses graves. [...]”*

⁸⁷ DEPREZ G., *Guide pratique du brancardier militaire belge*, Bruxelles, 1911. (DEPREZ, 1911)

⁸⁸ DEPREZ, 1911

⁸⁹ Belgische Standaard, 1915

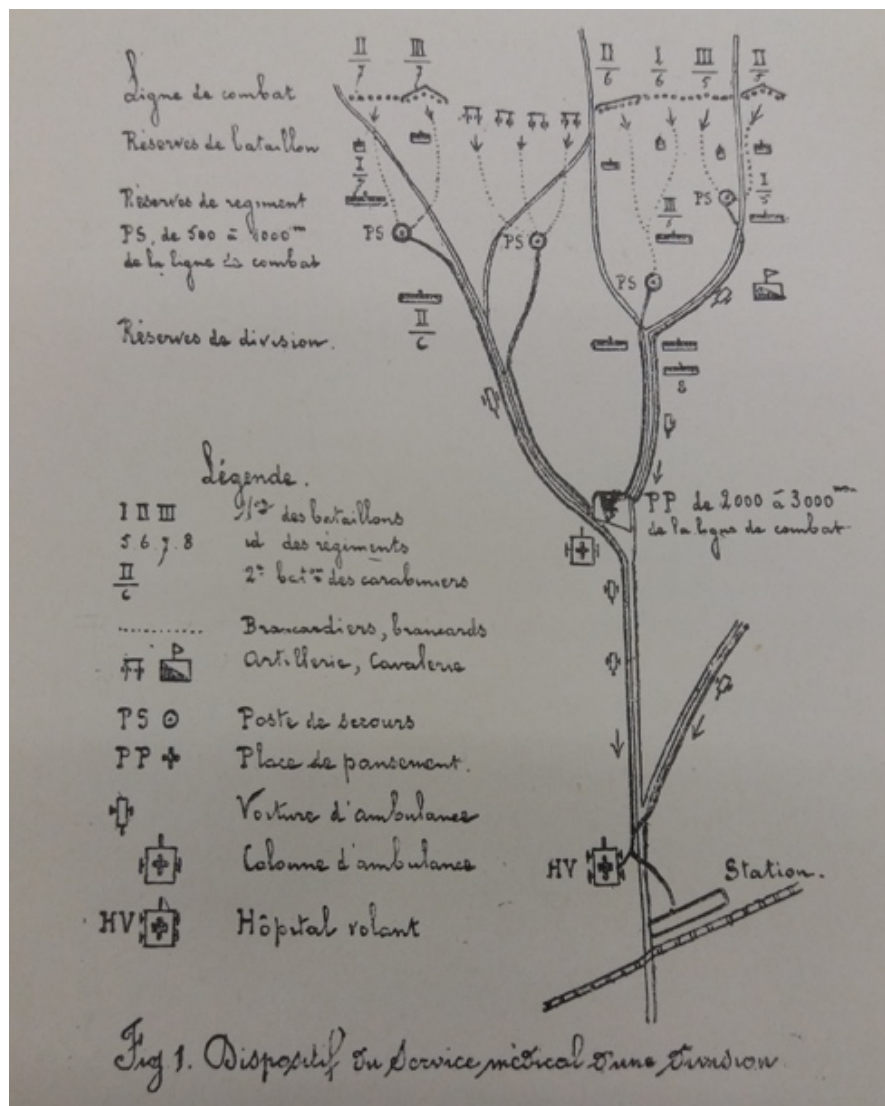
Le brancardier a pour devoir de les rendre transportables.”⁹⁰

Brancardiers hadden een enorm gevaarlijke taak, wat nogal vaak schijnt te worden vergeten. Er bestaat dus geen twijfel over het feit dat brancardiers een zwaar bestaan hadden tijdens de oorlogsjaren. Dat bewijst ook volgend citaat: *“Elke compagnie van het Belgische leger had minstens 2 brancardiers. Zodra deze de melding kregen van een gewonde, rukte ze uit om die man op te halen. Wanneer de getroffenene zich in de voorlijn bevond, was dit geen makkelijke opdracht. De hulpploeg riskeerde slachtoffer van Duitse granaten of kogels te worden. ’s Nachts konden ze verkeerd lopen of in één van de vele obusputten sukkelen. Bij hun aankomst legden ze een eerste verband. Was er weinig hoop op overleven, bereiden ze het slachtoffer voor op de dood – velen waren priester of seminarist. Dan brachten ze de man op een draagberrie naar een hulppost. Vaak ging het om een moeilijke tocht van kilometers door ondergelopen gebied of door smalle, bochtige, slijkerige loopgraven. Toch moesten ze proberen hun menselijke vracht zoveel mogelijk te ontzien.”*⁹¹

Evenals de soldaten moesten zij zich op regelmatige basis tussen de vechtende troepen wagen om zwaargewonden op te pikken en weg te dragen. Ze legden dan ook dagelijks heel wat kilometers af tussen de hulpposten en de frontlinie, zoals hieronder wordt aangetoond in figuur 5. Op deze figuur is te zien hoe de brancardiers, aangeduid met een stippellijn, zich heen en weer dienden te bewegen tussen de voorste linies en de P.S of *Poste de Secours*. Ze bevonden zich dus op regelmatige tijdstippen vlakbij de vechtende troepen waardoor er een reële kans bestond dat ze geraakt werden. Om een gewonde verder het binnenland in te brengen, maakte men gebruik van karren, getrokken automobielen of gemotoriseerde voertuigen, ook aangeduid op de figuur hieronder. Wanneer men dan het H.V. of *Hôpital Volant* bereikt, heeft men meteen ook een treinstation zodat de gewonden konden worden vervoerd tot hospitalen verder verwijderd van de gevaarlijkste posities. Hier kon men dan verder verzorgd worden en langer verblijven.

⁹⁰ BRUSSELMANS, 1906, p. 80

⁹¹ VANACKER D., *België in de Grote Oorlog*, Roeselare, 2013.

Figuur 5: Een voorstelling van het medische stelsel aan het front. De stippelijnen bovenaan tonen de weg van brancardiers van het front naar de 'poste de secours' en terug.⁹²

Dat de acties van brancardiers niet altijd goed afliepen, bewijst volgend citaat over het leven van een brancardier aan het IJzerfront uit het dagboek van een dokter, geschreven op 14 februari 1917: *“Tijdens het werk verwondt een salvo van shrapnells op ernstige wijze twee brancardiers die een gewonde geniesoldaat met een brede schaafwonde op de buik wegbrengen. Beide ongelukkigen, Michel Van Putte en Jacques Gebels, moeten hun brancard laten vallen. Als de gewonde merkt dat zijn dragers niet verder kunnen, loopt hij alleen door tot aan de hulppost. Beide brancardiers zijn getroffen aan de dijen en aan het been en moeten op 22 februari amputaties ondergaan.”*⁹³

⁹² DEPREZ, 1911, p. 8

⁹³ GYSEL A., *Dokter Lievens. Dagboek an een arts in de loopgraven van WOI*, Tiel, 2011.

*“Het overbrengen van de gewonden bleef de belangrijkste en lastigste taak van de brancardiers. Ook waren zij behulpzaam in de hospitalen zelf. Herhaaldelijk meldden zij zich als bloeddonors of als schenkers van ruggenmerg of bepaalde lichaamsdelen bij de transplantaties die men toen reeds aandurfde. De bijzonder gevaarlijke omstandigheden waarin dit corps werkte, worden geïllustreerd door zijn verliezen. Maandelijks werden 45 à 50 man, ofwel 5 t.h., uitgeschakeld ten gevolge van ziekte, kwetsuur of dood.”*⁹⁴

Je kan hier ook nog aan toevoegen dat vele brancardiers instonden voor de morele en culturele hulp. Zij waren vaak de enige die als intellectueel omschreven konden worden, vaak ook de enige met een diploma.⁹⁵ Zij zagen en kenden de ellende, zagen welke vernederingen de vele volksjongens moesten ondergaan en werden zo, bijna als vanzelfsprekend, echte flaminganten. Ze steunden actief of passief de Frontbeweging die zich tegen het Franstalige taalbeleid in het Belgische leger verzetten met de slogan *“Et pour les Flamants, la même chose”*. Iets waarvoor ze later zouden moeten boeten aangezien er tijdens en na de Tweede Wereldoorlog heel wat repressies plaatsvonden tegen hen...⁹⁶

1.3 Jos Tysmans

Jos Tysmans studeerde in 1912, als jongeman van negentien, af aan de normaalschool te Mechelen waar hij een opleiding tot onderwijzer volgde.⁹⁷ Hij was lang niet de enige. Toch kent het onderwijs in die periode een interessante doch turbulente geschiedenis. Om te beginnen een korte inleiding over het onderwijs in België, als achtergrondinformatie van deze brancardier in wording.

In de tweede helft van de 19e eeuw kampte men in Vlaanderen met een tekort aan onderwijzers, vooral aan mannelijke. Het was in die periode de trend dat onderwijzers hun kennis zelfstandig verwierven, direct in de praktijk terecht kwamen en al doende leerden. Met de schoolwet van 1842 kwam daar verandering in. Elke gemeente was

⁹⁴ GYSEL A., *Dokter Lievens. Dagboek an een arts in de loopgraven van WOI*, Tielt, 2011.

⁹⁵ DEVLIEGHER & SCHEPENS, 1987

⁹⁶ RENSON I., ‘Sire, we zijn allemaal flaminganten’, *De Tijd*, 2010, <https://www.tijd.be/dossier/staatshervorming/Sire-we-zijn-allemaal-flaminganten/8938220>, geraadpleegd op 04/05/2018.

⁹⁷ FRANSEN & ROECKAERT, 1996

vanaf nu wettelijk verplicht een lagere school te hebben waardoor het gebrek aan onderwijzers pijnlijk duidelijk werd.⁹⁸

Voordien hadden de katholieken een overwicht op alle vlakken van de maatschappij, ook op het onderwijs. Om overheidssteun te kunnen ontvangen, dienden de vele nieuwe scholen zich los te maken van hun katholieke regeerders. Men richtte meer normaalscholen, opleidingscentra voor toekomstige onderwijzers, op om aan de vraag te kunnen beantwoorden waar men een diploma diende te halen en waardoor de kwaliteit van de onderwijzers beter werd. Het waren de rijks- en erkende normaalscholen die voor de onderwijzers zorgde, niemand anders. Door deze ommezwaai werd de achterstand die bij de Vlaamse kinderen aanwezig was, snel opgehaald, al bleven er nog een aantal problemen aanwezig.⁹⁹

Vele ouders waren zelf ongeletterd en konden de aankondigingen en brieven die verspreid werden opgehangen of opgestuurd niet lezen. Op deze aankondigingen stond vermeld dat indien ouders gratis onderwijs wensten voor hun kroost, ze dit konden aanvragen. Het duurde dus even eer iedereen de kans kreeg op onderwijs. Het niet kunnen lezen van de aankondigingen was echter niet het enige probleem. In die periode bestond de leerplicht nog niet dus kozen zelfstandigen en boeren er vaak voor hun kinderen thuis te houden zodat deze konden meehelpen op het veld of in de fabriek.¹⁰⁰

De katholieken werden natuurlijk niet volledig aan de kant geschoven, dat zouden ze niet toegestaan hebben. Zij stonden in voor het godsdienstonderricht in deze scholen zodat ze hen nog steeds van jongs af aan hun leer konden verkondigen. Later zou godsdienstonderwijs niet meer verplicht worden en zelfs worden geschrapt, wat leidde tot een eerste schoolstrijd in België.¹⁰¹

De wet van 1884, vernoemd naar liberaal minister van onderwijs Van Humbeeck, maakte de opleiding tot onderwijzer prestigieuzer en officiëler. De diploma's die de studenten behaalden, konden mits het afleggen van een extra examen wettelijk bekrachtigd en erkend worden. Meisjes, die vaak thuis moesten helpen, konden via

⁹⁸ ANNAERT P., *De lagere school in België van de middeleeuwen tot nu*, Brussel, 1986.
(ANNAERT, 1986)

⁹⁹ *Ibidem*

¹⁰⁰ *Ibidem*

¹⁰¹ TYSENS J., *Om de schone ziel van 't kind... Het onderwijsconflict als een breuklijn in de Belgische politiek*, Gent, 1998.

een centrale examencommissie bewijzen dat ze ook zonder de lessen aan een normaalschool te volgen, bekwaam waren om les te geven.¹⁰²

Toch bleef er in het begin van de 20e eeuw een tekort aan onderwijzers. Tussen 1900 en 1911 werden door de normaalscholen in totaal 5400 diploma's uitgereikt. Het was in die tijd een slechtbetaalde job en de prestige was nog niet hoog.

Opvallend is dat bij het begin van de 20ste eeuw ongeveer evenveel mannelijke als vrouwelijke onderwijzers in het lager onderwijs stonden. Langzaam maar zeker zou dit omslaan en kende het Belgische lagere onderwijs meer vrouwen dan mannen.¹⁰³

Vanaf hun vijftien of zestien werden onderwijzers in spe toegelaten tot de normaalschool. Ze legden een toelatingsproef af waarin hun kennis van de lagere school werd getest. Indien geslaagd, begon hun opleiding die drie à vier jaar duurde. Van de studenten werd verwacht dat ze in goede conditie en gezondheid waren, onberispelijke kledingstijl hadden, correct gedrag vertoonden, toegewijd, deugdzaam, volgzzaam, dienstvaardig en katholiek waren, kordaat maar ook zachtaardig konden optreden, ... Men moest ook kennis hebben van de ontwikkeling van een kind en perfect de te geven leerstof beheersen. De katholieke kerk drukte haar stempel op deze opleidingen, wat logisch was aangezien zij de meeste scholen controleerden en de studenten na het behalen van hun diploma een school toewezen. De opleiding was zwaar met lange schooldagen die vaak eentonig en eenvormig verliepen. Op school waren verscheidene verenigingen opgericht zoals een fanfare of godsdienstige groepen. Hun loon was dan misschien niet overweldigend, door het organiseren of deelnemen aan extra activiteiten die vanuit de gemeenschap of de school werden georganiseerd, kon de onderwijzer bijverdienen om zo een meer comfortabel leven te kunnen leiden.¹⁰⁴

Binnen de opleiding tot onderwijzer was een opleiding tot ambulancier van het Belgische Rode Kruis voorzien. Ze gebruikten hiervoor een handboek, speciaal gemaakt voor deze opleiding. Deze organisatie had al langer gezien dat onderwijzers een enorm potentieel vormden om als ondersteunend of hulpverlenend personeel op te treden in oorlogstijd. Men maakte in het seminarie en de normaalschool een

¹⁰² VAN GOMPEL D., *Tien op tien en een kus van de juffrouw. De lagere school in Vlaanderen, vroeger en nu*, Antwerpen, 2006. (VAN GOMPEL, 2006)

¹⁰³ *Ibidem*

¹⁰⁴ *Ibidem*

verplichting van het volgen van een theoretische opleiding. In totaal kon het Belgische Rode Kruis door deze maatregel rekenen op 1850 brancardiers, vrijgesteld in vreedstijd. Door hen vrij te stellen in periodes van vrede zagen deze jongemannen het uitoefenen van het beroep van brancardier niet als een verplichting maar als een deel van hun opleiding dat ze nu in de praktijk konden toepassen. Hierbij dient vermeld te worden dat niemand kon voorspellen of ook maar enigszins verwacht had dat de oorlog vier lange jaren zou duren.¹⁰⁵

Het Rode Kruis nam die opleidingen zeer serieus en deelde er dan ook officieel erkende diploma's voor uit, te zien in figuur 6 hieronder.

Figuur 6: Diploma van Ambulancier, uitgereikt door het Directiecomité van het Belgische Rode Kruis op 1 augustus 1912 aan Tysmans. De kleinere tekst op het diploma luidt als volgt: 'sur la proposition du Jury d'examen a décerné le diplôme d'Ambulance à Monsieur Tysmans Joseph qui a satisfait aux épreuves théoriques et pratique institués par arrêté ministériel du 20 Décembre 1895.'

Tysmans studeerde in 1912 af als onderwijzer met een extra diploma van ambulancier en begon te werken in de Pupillenschool op de Saffraanberg te Sint-Truiden.¹⁰⁶ Zoals hierboven reeds vermeld waren onderwijzers vrijgesteld van legerdienst in vreedstijd maar werden ze in oorlogstijd wel opgeroepen voor dienst. Dit gebeurde ook met Tysmans. Op 1 augustus 1914 werd hij opgeroepen door het Belgische Leger en diende hij zich aan te melden in zijn thuisstad Hemiksem. Onderwijzers werden er,

¹⁰⁵ KLM S.S. ; BRUSSEL, Archief Koninklijke Legermuseum, *Moskouarchief*, 185: *Reglementen voor troepen van de gezondheidsdienst*, 1914-1918.

¹⁰⁶ FRANSEN & ROECKAERTS, 1996

net als priesters en seminaristen ingezet als brancardiers. Tysmans kwam terecht in de 4e Legerdivisie, waarover eerder al wat meer werd verteld en waarover ook later nog wat informatie volgt. Binnen die divisie werd hij eerst onderdeel van de “Colonne d’Ambulance”, deel van het Vervoerkorps. Dit korps was in 1914 opgedeeld in compagnies die zich in getrokken en automobiele colonnes verplaatsten. Ze waren ongeordend maar wel redelijk verdienstelijk, al zou een reorganisatie onvermijdelijk zijn.¹⁰⁷ Die begon in 1915 toen de bataljondokters en de brancardiers voor het eerst opdracht kregen zich in de eerste linies te vestigen, samen met hun legerdivisie. Hiervoor hadden zij op dat moment echter niet het nodige materiaal. Een tekort en de daarbij horende paniek wilden ze niet meer meemaken, de brancardiers en dokters moesten beter voorbereid worden op hun gevaarlijke doch zeer belangrijke taak in de eerste linies. Het C.I.B.I. of Centre d’Instruction des Brancardiers et Infirmiers werd in mei 1915 opgericht. Uit observaties en ondervinding bleek dat de geneesheren in de eerste linies niet veel anders konden doen dan aanwijzen welke gewonde soldaten de moeite waard waren te verplaatsen en welke niet. Eigenlijk deden ze op dat moment het werk dat door brancardiers gedaan kon worden. De bataljondokters zouden zich hiermee voortaan niet meer moeten bezighouden en de brancardiers kregen er een extra taak bij.¹⁰⁸

Dat Tysmans één van de intellectuele mannen onder de soldaten was binnen zijn divisie, staat vast. Zoals hoger reeds vermeld waren het tot 1909 vaak boeren- of volksjongens die aan het front zaten en bleven de hogeropgeleide thuis nadat ze zich voor ene aanzienlijk bedrag hadden vrijgekocht van dienst. Vanaf 1909 kwam er een dienstplicht van één zoon per gezin en vanaf 1913 een algemene dienstplicht waardoor alle jongens voor een bepaalde periode het leger in moesten. Het waren wel nog steeds de rijkere jongemannen die de baas speelden over de volksjongens. Deze situatie, in combinatie met het grote overwicht van Franssprekenden in de hoogste rangen van het leger en zijn van thuis uit Vlaamse overtuiging, zorgden bij Tysmans voor een extra boost in zijn Vlaamsgezindheid. Uit zijn tekeningen, schetsen en foto’s blijkt hoe sterk hij achter het Vlaams gedachtengoed stond (zie bijlage 2). Hij was hierin zeker geen uitzondering.

¹⁰⁷ VERBEKE R., eigen notities

¹⁰⁸ DEVLIEGHER & SCHEPENS, 1968

2 MOBILISATIE

*“Een dreigende atmosfeer van stijgende rivaliteit tussen staten, een rivaliteit die baadde in noties van oerstrijd, morele bestemming en nood-breekt-wet-urgentie, ontging de Belgische politici niet. De roep om militaire hervormingen weerklonk.”*¹⁰⁹

Met deze woorden begint de gerenomeerde Belgische historica Sophie de Schaepdrijver haar topwerk over de Eerste Wereldoorlog. In dit werk schetst ze een beeld van de internationale maar vooral nationale situatie in het koninkrijk België aan de vooravond maar ook gedurende de Groote Oorlog van 1914-1918.¹¹⁰

Koning Leopold II ondertekende in 1909 een nieuwe dienstplichtwet, die een einde maakte aan het lotingsysteem waar de socialisten zo vaak over geklaagd hadden. Het systeem hield in dat voornamelijk jongemannen van een langere stand naar de loopgraven werden gestuurd. Wanneer een zoon van rijke afkomst werd geloot, kocht diens familie de jongeman vrij door de familie van een armere jongen een aanzienlijke som geld te betalen, een soort ‘bloedbelasting’. Deze praktijken verdwenen toen de nieuwe wet van kracht ging. Voortaan moest één zoon per gezin in dienst, ongeacht zijn afkomst. Een volgende hervorming, namelijk de veralgemening van de dienstplicht kwam er al in 1913, toen de internationale situatie niet kalmeerde. Het was koning Albert I die na een staatsbezoek aan Berlijn in november 1913 van keizer Wilhelm vernam dat het Duitse Rijk weldra een oorlog met Frankrijk verwachtte. Toen koning Albert I met dit nieuws terugkeerde naar ons land, was dat voer voor discussies, het smeden van plannen en een opkomende paniek bij alle lagen van de bevolking.¹¹¹

*“Kranten lezend België trok bleek weg bij het lezen van Wilhelms achteloze mededeling. Niemand in België meende in ernst dat zelfs een versterkt leger het land kon verdedigen bij een frontale aanval. Echter – zo luidde de redenering – hoe méér België zich bereid toonde zijn neutraliteit ook werkelijk te verdedigen, hoe onaantrekkelijker juist zo’n frontale aanval zou worden.”*¹¹²

Spijtig genoeg zou deze gedachtengang niet veel voorstellen na augustus 1914...

¹⁰⁹ DE SCHAEPPRIJVER, 2013, p. 49

¹¹⁰ *Ibidem*

¹¹¹ *Ibidem*

¹¹² *Ibidem*

2.1 *Opgeroepen*

Ondanks de neutraliteit van België, kon ons land de internationale spanningen en recente gebeurtenissen in Sarajavo, namelijk de moord op de Oostenrijks-Hongaarse kroonprins Frans-Ferdinand en diens vrouw, niet negeren. Dit was olie op een reeds oververhit vuur. Heel Europa en bij uitbreiding het Westen keek met argusogen naar de gebeurtenissen op het Europees continent. Zou de bom tussen Frankrijk, Duitsland en hun medestanders eindelijk ontploffen of zouden diplomatieke gesprekken de gemoederen kunnen bedaren? Jammer genoeg zou het uitdraaien op een heuse wereldoorlog.

Ons land was er van overtuigd dat wanneer de neutraliteit zou uitgeroepen zijn, de grote mogelijkheden die de oorlog begonnen ons land links zouden laten liggen. We bereidden ons echter wel voor, zij het zonder veel haast. Op 29 juli 1914 werden er drie extra klassen opgeroepen om de grenzen te bewaken. Deze klassen waren de lichten van 1910, 1911 en 1912. Men wilde vanuit de Belgische overheid aan de Duitsers laten zien dat de leden van de regering en de legerleiding niet stilzaten maar men wilde hen ook niet tegen de borst stoten. Er heerste ook nog geen echte paniek, enkel spanning. Hoe verder de tijd verstreek, hoe meer de Belgische overheid en legerleiding beseftte dat een oorlog in ons land niet uitgesloten kon worden. Op 31 juli 1914, de dag waarop Duitsland een ultimatum stelde aan Frankrijk, werd in ons land de Algemene Mobilisatie uitgeroepen waarbij alle klassen van 1901 tot 1913 verplicht werden dienstplicht te vervullen. Wanneer Duitsland dan effectief ons land binnenviel, riep men halsoverkop ook nog eens de klassen van 1899 en 1900 op. Deze mannen waren echter 35 jaar oud en dus niet echt meer geschikt om hevige strijd aan te gaan. Ons land was radeloos want het had een inval niet verwacht. Al deze klassen werden ook opgeroepen omdat men er van uitging dat de oorlog na een paar maanden beëindigd zou worden. De vertwijfeling was ook te merken aan de oproep van de klas van 1914 in september van het eerste oorlogsjaar, toen de Duitse troepen al een groot deel van België bezet hadden.¹¹³

Tussen de 15 klassen die waren opgeroepen bestonden duidelijke verschillen. Er waren bijvoorbeeld 11 klassen uit het oude lotingsysteem en 4 uit het systeem van

¹¹³ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

persoonlijke dienstplicht. Ook qua opleiding en leeftijd bestond er grote ongelijkheid tussen de verschillende opgeroepen soldaten, net als op vlak van training. Men kon over het algemeen weinig cohesie vaststellen binnen deze groep en dit betekende iets, aangezien ze met meer dan 233 000 opgeroepen manschappen waren, waarvan slechts een relatief beperkt deel niet kwam opdagen door verscheidene redenen. Volgens het hoofd van de Gezondheidsdienst, dokter Léopold Mélis, stelden meer dan 179 000 soldaten zich effectief ter beschikking.¹¹⁴

De groep vrijgestelden was niet overdreven groot maar wel interessant om achter de hand te hebben. Priesters, seminaristen en onderwijzers hadden een beperkte opleiding tot brancardier gehad of werden zonder enige voorbereiding het strijdgewoel ingestuurd.¹¹⁵ Men kreeg in eerste instantie de opdracht om zich bij mobilisatie te melden in de kazernes. Bij hun aangewezen ambulancecolonne dienden ze de rij voertuigen te volgen. Gevolg was een ongeordende groep mannen die achter de voertuigen strompelde, professionaliteit nul.¹¹⁶ Het gebrek aan ervaring, uitrusting en kennis van het militaire leven kon niet anders dan voor sommigen negatief uitdraaien. Daarbij kwam dan ook nog eens dat de kwaliteit van de legerleiding te wensen overliet en de sfeer binnen de verscheidene divisies ver onder nul ging naarmate de oorlog langer duurde.¹¹⁷ Een citaat van brancardier Alfons Vandewalle, die deel uitmaakte van een klasse voor 1909, bewijst het bovenstaande: *“Soldaat was ik alleen maar op papier. In die tijd bestond er geen dienstplicht. De jongemannen moesten naar de ‘loting’ en wie een ‘slecht nummer’ trok, werd militair. Wie er zich ‘uitlootte’, kon zich voor zestienhonderd frank verhuren aan een rijkaard en in diens plaats naar ‘t leger gaan. Ik trok een slecht lot, maar ik moest algeijk niet binnen. Geestelijken en onderwijzers waren vrijgesteld. Zolang het vrede bleef. Kwamen er moeilijkheden, zou men ons als brancardiërs oproepen.”*¹¹⁸

2.2 *Vrijwilliger*

Tijdens de oorlog bleef men intensief mannen tussen 24 en 40 jaar rekruteren. Ze waren meestaf afkomstig uit de Westhoek zelf of uit Nederland, Frankrijk, Groot-

¹¹⁴ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹¹⁵ *Ibidem*

¹¹⁶ IFF Jaarboek, 2014

¹¹⁷ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹¹⁸ DURNEZ G., ‘Barmhartige Samaritanen aan het front’, *Documentatiemap 1165 In Flanders Fields Museum*, 29/10/1968, 1 p. (DURNEZ, 1968)

Brittannië waarnaar ze uit het bezette België waren gevlucht. Zo kwam het Belgische leger aan 130 000 nieuwe krachten.¹¹⁹ Het waren voornamelijk priesters en aalmoezeniers die zich vrijwillig voor dienst aanmeldden als een onderdeel van hun opleiding. Het helpen van mensen in nood en het meewerken voor het goede doel, was een belangrijke drijfveer.¹²⁰

Zij kregen allen een beperkte opleiding om toch niet zonder voorbereiding naar het front te worden gestuurd. Marcel Gertsmans was één van deze vrijwilligers in zijn thuisstad Sint-Truiden en hij vertelt hierover: *“Om halfdrie geeft Dr. Timmermans een eerste les aan de studenten, die zich als brancardier lieten inschrijven. Het onderricht wordt versterkt in het klooster van de Redemptoristen op de Steenaartberg. Dr. Timmermans is een goed lesgever en hij beschrijft het uitzicht van de gewonden zo klaar en aanschouwelijk dat Leon Schalembourg onpasselijk wordt en moet buitengedragen worden. Wij zullen vandaag nog een witte armband krijgen met een rood kruis en het zegels van het gemeentebestuur erop. Met die armband zullen we veilig het slagveld kunnen betreden om hulp te bieden.”*¹²¹

Priesters kenden reeds een lange voorgeschiedenis in de zielzorg en de hulp aan gewonden en zieken. Aalmoezeniers hebben niet steeds zo’n voorgeschiedenis gehad, zij werden pas officieel erkend vanaf het Concilie van Regensburg in de 8e eeuw. Op dat Concilie werd volgende vuistregel vastgelegd: *“De clerus wordt het recht onthouden de wapens op te nemen en ten oorlog te trekken, met uitzondering van diegenen die de H. Mis lezen en beschermde relikwieën dragen. Deze laatsten mogen met het leger optrekken.”* In eerste instantie volgde men deze regels zeer strikt, tot de Franse Revolutie. Tijdens deze periode werd alles wat met godsdienst en cultus te maken had, verdreven. Het was Napoleon die het idee van morele steun weer opriep en verbond aan elke hospitaal van zijn leger minstens één geestelijke. Hij legde hiermee de grondslag voor het systeem van aalmoezeniersdienst die ook tijdens de Groote Oorlog werd gebruikt. In de Eerste Wereldoorlog bevonden aalmoezeniers en priesters zich in de hospitalen om daar met zieken en gekwetsten te spreken, al moesten ze zich wel strikt aan de militaire reglementen houden. In 1914 richtte men binnen het Belgische leger ook een Aalmoezeniersdienst op, bestaande uit 53 geestelijken. Men legde nadien, ondersteund met Koninklijke Besluiten,

¹¹⁹ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹²⁰ *Ibidem*

¹²¹ GERSTMANS, 1964

nieuwe en meer grondige grondregels vast zoals bijvoorbeeld het verbod op het gevangennemen van aalmoezeniers bij het uitoefenen van hun beroep namelijk het verzorgen van personen die ziek of gewond zijn, ook al zijn ze gevangengenomen. Aalmoezeniers en priesters speelden een belangrijke rol, vooral op moreel en psychologisch vlak voor de overige soldaten in het Belgische leger. Deze priester-soldaten waren *“nauw verbonden met de strijdenden. Ze leiden hetzelfde leven, getekend door dezelfde miseries; daar bovenop helpt en troost de aalmoezenier zijn medemens en zowel op geestelijk als op materieel vlak. Deze nieuwe aspecten die naar voren komen, beperkt hij niet alleen tot zijn medegelovigen, maar breidt ze uit tot allen van welke geloofsovertuiging ook.”*¹²²

Frans Van Der Biest, student-priester voor de Eerste Wereldoorlog, meldde zich als vrijwilliger aan. Deze brief is gedateerd op 6 augustus 1914 en gericht aan zijn ouders in zijn thuisstad Erpe-Mere, Oost-Vlaanderen. Hij beschrijft momenten van spanning en momenten van tot rust komen, hij beschrijft hoe moeilijk het aan het front is en hoe gelukkig hij is nog te leven, hij schreeuwt frustratie en éénsgezindheid uit. Zijn brief geeft op een mooie manier weer hoe soldaten zich moeten gevoeld hebben, wat men als vrijwilliger maar ook als opgeroepene doormaakt en hoe God bij deze priesterstudenten-aalmoezeniers-onderwijzers-brancardiers een bron van steun was. Hieronder een aantal passages uit de brief aan zijn ouders: *“Mijne Welbeminde Ouders, Broeders en zusters. Ik twijfel niet of gij zijt allen zeer gezond en wel, ik ook, en gelukkiglijk! Wij hooren hier nog al veel nieuws; maar wat nu bevestigd wordt is binnen een half uurtje reeds geloofchend. Over twee dagen zeide men dat de Duitschers over onze grens opgerukt waren, en dat de Belgen 4.000 Duitschers als krijgsgevangenen naar Verviers gebracht hadden. Op dit oogenblik hadden de Duitschers nog geen voet op ons grondgebied gezet. Heden geeft men ons als laatste nieuws dat de Duitschers het stadje Visé in vuur en vlam gezet hebben omdat zij er geen voorraad kregen voor hun leger.”* [...]

“Het Duitse keizerrijk verklaart den oorlog aan Frankrijk, aan Rusland, aan Engeland en ook aan ons duurbaar Vaderland. Vermits België onzijdig is mogen wij niemand binnenlaten zonder weerstand te bieden. Gaven wij een doortocht aan de Duitschers, zoo vielen ons Frankrijk en Engeland op het lijf.” [...]

“Men meldt ons dat onze dappere Belgen gisteren Woensdag tot vier maal toe de

¹²² REYNAERT, 1997

Duitschers hebben teruggeworpen en geklopt. In de Belgische rangen alleen vindt men 3.000 doode Duitschers en 800 gekwetste Duitschers. Bravo ! Leve 't Belgische leger ! Kan het anders ? Meest al onze soldaten hebben gebiecht en gecommuniceerd vooralleer ten strijde te trekken.” [...]

“Wij hunkeren naar Vrijheid om op te trekken 't zij met gansch onze klas 1914, 't zij als vrijwilligers. Ja, zeer beminde ouder, ons bloed kookt van woede tegen de Duitschers en van liefde voor God en Vaderland. Liever sterven voor vrijheid van godsdienst en huisgezin en Vaderland als laffelijk te vluchten. Lijden kunnen wij ! Strijden zullen wij ! Winnen willen wij ! Maar sterven ook zoo ons offer Gode aangenaam is. Een soldaat is sterk als hij met Jezus strijdt. Gansch België moet strijden: Vrouwen, ouderlingen en kinderen door gebeden, en de mannen met de wapens.” [...]

Uw duurbare zoon en Broeder. Frans, Geeraardsbergen 6 oogst 1914”¹²³

2.3 Jos Tysmans

Jos Tysmans behoorde tot de grote groep opgeroepen soldaten. Hij studeerde in 1912 af als leerkracht te Mechelen en behaalde in datzelfde jaar, binnen die opleiding, een diploma tot ambulancier bij het Belgische Rode Kruis. Als onderwijzer was hij vrijgesteld van legerdienst en maakte hij zich in eerste instantie weinig zorgen over een mogelijke oproep naar het front.¹²⁴ Toen de Algemene Mobilisatie van 31 juli 1914 werd afgekondigd, was Tysmans één van de manschappen die zich een aantal dagen later moesten aanmelden. In zijn soldatendossier staat letterlijk: *“Le 1 août 1914 au service actif pour la durée de la guerre”*.¹²⁵

Waarschijnlijk was hij bij dezelfde lichting als Alfons Vandewalle. Ze waren namelijk beiden aanwezig op dezelfde plaats van afspraak, namelijk het geboortedorp van Tysmans. Vandewalle schrijft over deze dag: *“Op 1 augustus 1914 werd ik door de veldwachter uit mijn bed getrommeld en om 7u vertrok ik naar Hemiksem, bij Antwerpen. Met wel hondervijftig priesters, advocaten en onderwijzers kwamen we daar bijeen. Allemaal in burger, met een hoedje op. Want een soldatenpak hadden we nooit gekregen. We werden allemaal tot brancardiers uitgeroepen en we trokken mee op. De hele terugtocht en daarna de slag bij de IJzer hebben we meegemaakt.*

¹²³ ‘Erpe-Mere tijdens “de Groote Oorlog” 1914-1918’, *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, jaargang 58, april 2018, 1 p.

¹²⁴ FRANSEN & ROECKAERTS, 1996

¹²⁵ Soldatendossier Tysmans

We kregen de vuurdoop in de streek van Nieuwpoort en Rampskapelle. Met ons hoedje op ons hoofd.”¹²⁶

Jos Tysmans voldeed zijn legerdienst bij de 4e Legerdivisie.¹²⁷ Hij startte bij het Vervoerkorps, dat verdeeld was in compagnies en colonnes, bij de ‘colonne d’Ambulance’. Deze bestond uit wagens met paarden voor, een resem artsen en brancardiers. Hun taak was het volgen van de eenheden, het inrichten van hulpposten, het bieden van eerste hulp en het eerste transport, tot andere eenheden dit laatste overnamen.¹²⁸ Tysmans diende hier slechts kort, namelijk van zijn mobilisatie op 1 augustus 1914 tot 7 september 1914.¹²⁹

Nadien moest hij overschakelen naar de Genie, wel nog steeds van de 4e Legerdivisie.¹³⁰ Deze was op 15 december 1913 gevormd en bevond zich bij de Algemene Mobilisatie te Namen, waarheen ook Tysmans meteen werd gestuurd.¹³¹ Tysmans’s laatste stop was het C.I.B.I, het opleidingscentrum voor brancardiers en verplegers, waar hij de laatste twee maanden van zijn militaire carrière sleet. Tysmans werd officieel gedemobiliseerd op 21 februari 1919.¹³²

3 LEVEN AAN EN ACHTER HET FRONT

De Groote Oorlog begon als een bewegingsoorlog maar viel al snel stil in een doolhof aan loopgraven, langs beide zijden. De stellingenoorlog in Europa zou vier jaar aanslepen. Er was een Oostelijk en een Westelijk front, naast een Balkan- en een Italiaans front. Het is het Westelijk front dat voor ons interessant is.

De Westelijke frontlinie strekte zich uit over een lengte van om en bij de 750 kilometer. Het bleef gedurende de vier jaar oorlog quasi ongewijzigd. Ze liep vanaf Nieuwpoort, via de stroom de IJzer, langs Diksmuide richting Ieper. Daar volgde het de Ieperboog, voorbij Wijtschate en Ploegsteert, verder in zuidelijke richting door Vlaanderen. Via Rijsel en Armentiers bereikte het Noord-Frankrijk, waar het langs de Somme en de stad Verdun tot aan de Vogezen liep. Ten slotte evolueerde ze in oostelijke richting tot Nancy, op de grens met Duitsland. Deze grens volgde ze dan

¹²⁶ DURNEZ, 1968

¹²⁷ Soldatendossier Tysmans

¹²⁸ LYR, 1926 & Guldenboek, 1940

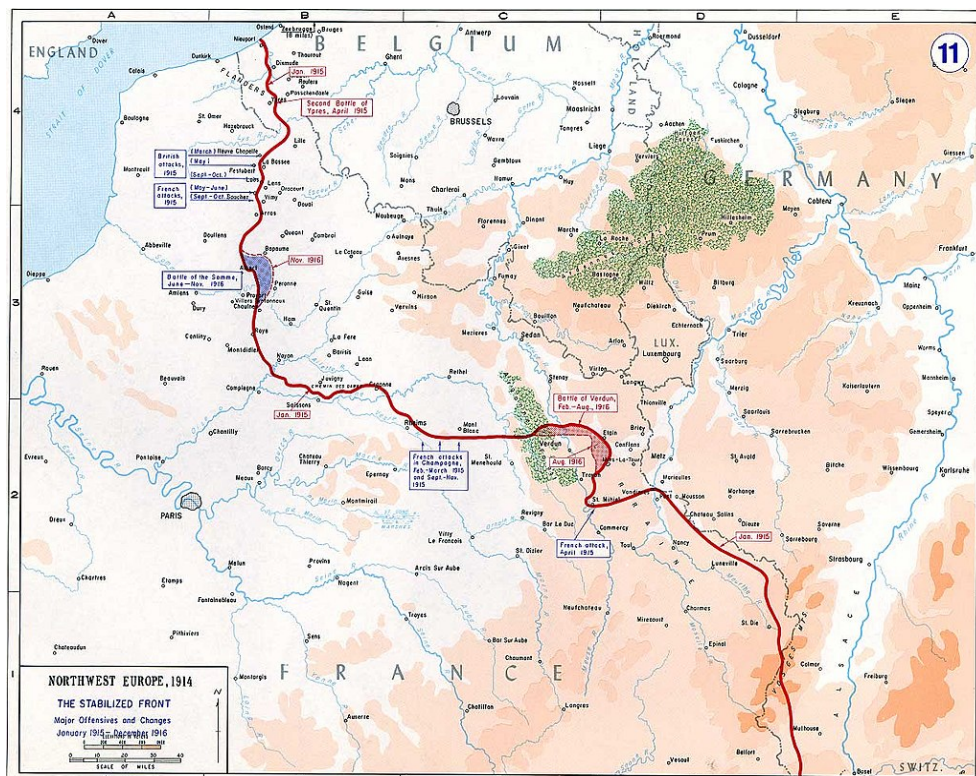
¹²⁹ Soldatendossier Tysmans

¹³⁰ *Ibidem*

¹³¹ LYR, 1926 & Guldenboek, 1940

¹³² Soldatendossier Tysmans

weer in zuidelijke richting tot Belfort, al werd met het Verdrag van Versailles Bazel aangeduid als ‘eindpunt’.¹³³

Figuur 7: Westelijk front tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het bleef gedurende de vier jaar oorlog min of meer hetzelfde.¹³⁴

In totaal groeven een 100 à 150 divisies van geallieerde legers zich in. De Belgische troepen bevonden zich deels ten noorden van Ieper van waar de Britten het overnamen. Hun stellingen strekten zich over 130 kilometer uit, tot waar de Fransen het overnamen.¹³⁵

3.1 Actie

Aan momenten van actie geen gebrek tijdens de Eerste Wereldoorlog.

“Brankardiers van de voorlinie, schat une taak niet gering! Denkt niet dat de gepaste geneeskundige werkzaamheid die U op de vuurlinie toekomst zoo eenvoudig is. Denkt niet dat gij buiten het gevecht niets te doen hebt dan voor voeding en slapen te zorgen

¹³³ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹³⁴ AMERIKA, US Department of History, US Military Academy West Point, Map of the Western Front (World War I), 1916-1917, <https://hubpages.com/travel/Now-Its-All-Quiet-on-the-Western-Front>, geraadpleegd op 10/05/2018.

¹³⁵ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

en U om onze jongens niet meer te bekommeren hebt. Ge zoudt aan uwe plichten van troepenbrancardier veel te kort komen!’’¹³⁶

3.1.1 Organisatie brancardiers

In het eerste deel van deze masterthesis werd al aangehaald dat men de brancardiers in twee soorten verdeelde binnen het Belgische leger. Enerzijds bestonden de ‘brancardiers régimentaires’, anderzijds bestonden er ‘brancardiers d’ambulance’.¹³⁷

De meeste brancardiers werden nadat ze zich verzameld hadden, ingedeeld in een bepaalde legerdivisie, ze vormden geen groep op zichzelf maar waren onderdeel van een groter geheel. In principe diende elke onderdeel van het Belgische leger een aantal brancardiers in huis te hebben. Het Belgische leger kan eerst en vooral worden ingedeeld in 6 soorten ‘beroepen’, namelijk de infanterie of het voetvolk, de cavalerie of de ruitery, de artillerie of de schutters, de genie of het dienstkorps, de verschillende vervoerkorpsen en de overige diensten waaronder de Gezondheidsdienst. In totaal bestaat ons leger dan ook nog eens uit 6 legerdivisies, die elk op zich bestaan uit afdelingen van bovenstaande beroepen. Dus binnen bijvoorbeeld de 4e Legerdivisie, waaronder Jos Tysmans viel, had je soldaten die werkten als lansier alsook soldaten van de artillerie en de genie. Apart van deze 6 legerdivisies stonden de soldaten die werkten binnen de cavalerie, de koloniale troepen en de ‘overige diensten’ zoals de tolken, de ballonvaarders en leden van de Gezondheidsdienst.¹³⁸

In de eerste linies werden brancardiers zelden dodelijk getroffen. Dit omdat ze zich meestal ’s nachts of na hevige gevechten op het slagveld bevonden. Wanneer ze wel eens slachtoffers moesten evacueren in het midden van een gevecht, droegen ze zeer duidelijk hun erkenningstekens. Meestal was dit een band rond de bovenarm met het teken van de divisie of het Belgische Rode Kruis op. Evacuatie van gewonden was toch zware arbeid en vergde veel van de mannen die hiervoor bevoegd waren, met name dus de brancardiers. Per compagnie waren slechts twee brancardiers voorzien. Zij moesten de beste en veiligste routes tussen het front en de eerste hulpposten weten te vinden. Deze actie bracht enorme stress met zich mee en vergde uiterste

¹³⁶ Belgische Standaard, 1915

¹³⁷ DEPREZ, 1911

¹³⁸ LYR, 1926 & Guldenboek, 1940

concentratie van de brancardiers. De gewonden die ze in de eerste linies moesten oppikken, waren het moeilijkste. Dit vormde in het gehele verzorgingsnet de meest delicate onderneming.

Gewapend met hun primitieve verbandkist, werden de brancardiers vanaf 1915 ingezet aan het Belgische front. Hun taak bestond dus uit het zich begeven naar de plaats waar gewonden waren, het toedienen van een vorm van eerste hulp, de patiënt klaarmaken voor vervoer met de hand of op de brancard en zo snel mogelijk een hulppost bereiken. De eerste hulp die werd toegediend was voornamelijk het afbinden en ontsmetten van open wonden, het aanbrengen van een snelverband en het aanbrengen van joodtinctuur, een ontsmettingsmiddel. Het effectief evacueren van de gewonden was overdag quasi onbegonnen werk. Meestal moest er tot 's avonds worden gewacht om gewonden van de voorste linies naar de eerste *abri* te krijgen. Een *abri* was een gebetonneerde hulppost van het Rode Kruis aan het einde van een reeks loopgraven of het einde van een verbindingsloopgraaf. Hoe gevaarlijker de sector, hoe meer *abris* er voorzien waren. Het beste scenario voor een gewonde soldaat was dat hij zichzelf nog kon verplaatsen om zo zelf tot een *abri* te geraken zodat hij snel “opgelapt” kon worden.¹³⁹

Het verplaatsen van een gewonde soldaat is, buiten het mentale aspect, het zwaarste deel van hun job. De heer Ulens, een brancardier tijdens de Grote Oorlog, schreef in zijn dagboek: *“Vooruit gingen we nu in den smallen boyau, waar we op sommige plaatsen onze last moesten voortstoten en trekken. Wel na tienmaal rusten kwamen we aan den uitweg, al kneuzend onze handen aan de harde aarden wallen en bovennatuurlijke pogingen aanwendend om bij de draaiingen de berrie erdoor te krijgen. Hijgend en zwetend kwamen we aan den uitweg. Eens uit den boyau zal 't wel gemakkelijker gaan. Immers voordat wij aankwamen brachten we de rolberrie op wieltes mee.”*¹⁴⁰ Buiten de loopgraven maakte men vanaf het begin al gebruik van brancards op wielen, een soort kruiwagensysteem. Het was een brede plank met handvaten dat op fietswielen was gemonteerd. Andere vernieuwende evacuatiemethodes waren niet bekend, wel in theorie maar niet in de praktijk.¹⁴¹

¹³⁹ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹⁴⁰ ULENS J., *Oorlogsdagboek 1914-1918*, Lo-Reninge: privé-collectie, 1915.

¹⁴¹ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

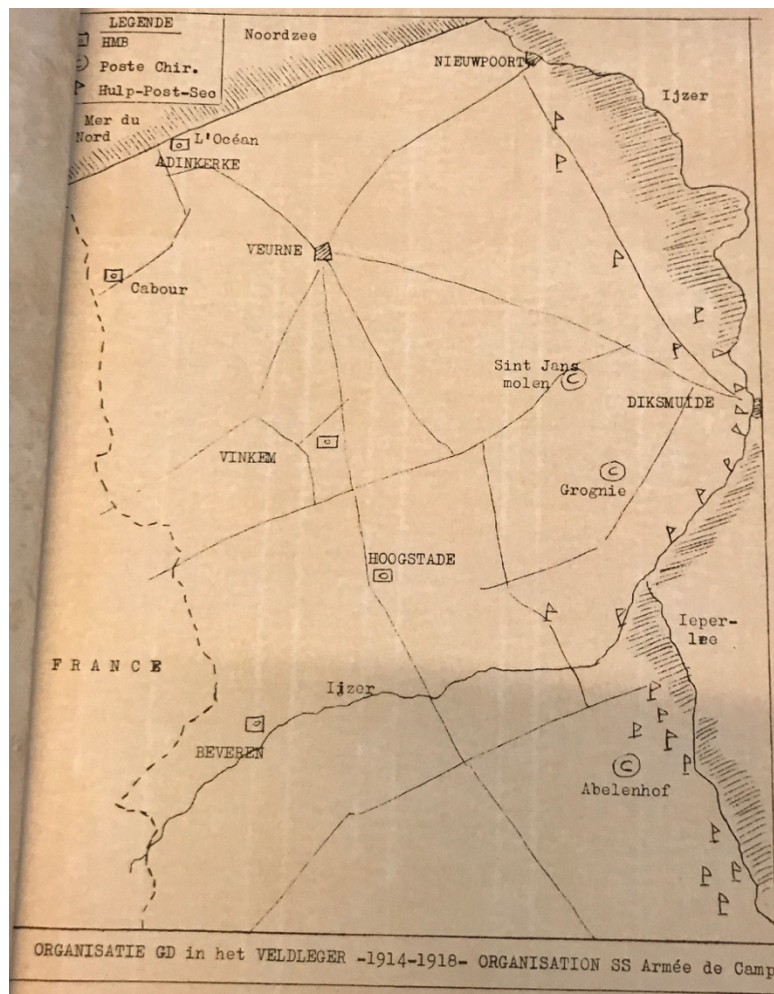
3.1.2 Hospitalen

Eerst werden de gewonden naar een eerste hulppost gebracht door de brancardiers die hen oppikten. Daar werden ze verzorgd door een bataljondokter of zijn adjuncten. Na deze eerste check-up werd de patiënt overgebracht naar een hulppost in de tweede linie, vervolgens verzamelde men alle patiënten op één punt van waar ze met een automobiel of een getrokken ambulance naar een fronthospitaal of infirmerie werden gebracht. Tijdens deze langdurende en moeilijke verplaatsingen, liepen vele gewonden extra infecties op die bij sommigen op lange termijn fataal konden zijn. De medische diensten werden zo dicht mogelijk naar het front opgeschoven om de verplaatsingstijd te verkorten.¹⁴²

Het Belgische grondgebied kende in totaal vier fronthospitalen, waar patiënten langer konden verblijven en betere zorgen kregen dan in de eerste hulpposten vlak aan het front. De meeste van deze hospitalen bevonden zich op minstens 15 kilometer van de eerste frontlinie.¹⁴³ Ze waren gelegen in De Panne, Adinkerke, Hoogstrate en Vinkem. In figuur 8 hieronder een overzicht.

¹⁴² *Ibidem*

¹⁴³ *Ibidem*

Figuur 8: Organisatie van de Gezondheidsdienst in het Veldleger 1914-1918.¹⁴⁴

Het bekendste fronthospitaal was het Rode Kruishospitaal in en rond het Hôtel de L'Océan in De Panne, gelegen nabij de koninklijke residentie. Dit hospitaal werd, in navolging van een vergadering tussen de leden van het Directiecomité van het Belgische Rode Kruis achter het front en het Ministerie van Oorlog, opgericht en was al aan het eind van 1914 actief. Dit ook met dank aan de grote financiële steun die de organisatie voor dit hospitaal genoot van onder andere de erevoorzitster van het Belgische Rode Kruis koningin Elisabeth.¹⁴⁵ Zij gaf ook persoonlijk toestemming voor de ter beschikking stelling van het hotel en de omringende duinen. De originele werkmethodes van dokter Depage zorgden mee voor een goede naam van het hospitaal.¹⁴⁶ Het werd zelfs zo populair dat men diende uit te kijken naar een extra afdeling. Deze werd begin 1917 te Vinkem opgericht naarmate de oorlog vorderde en de Britse troepen het gebied rond Nieuwpoort volledig in handen hadden.

¹⁴⁴ KLM S.S. ; BRUSSEL, Koninklijk Legermuseum, B 1.172.0, Service de Santé. (KLM S.S. II)

¹⁴⁵ Archief Rode Kruis

¹⁴⁶ *Ibidem*

De als origineel bestempelde werkmethode van Depage en zijn collega-artsen ging over het bepalen van de ligging van projectielen op een stereografische manier. Depage zelf hechtte ook veel belang aan de behandeling van vervuilde wonden. Hij leerde stagiaires en collega-artsen alles over wondzorg en analyseerde samen met hen de pro's en contra's van behandelingsmethodes. Hijzelf keek dan ook niet naar de kost van zo'n behandelings- en deels opleidingscentrum. Depage schreef hierover: *“Wij leggen het zodanig aan boord dat wij permanent een vrij hoog aantal gewonden in huis hebben, teneinde de prijs van de verpleegdag op een aanvaardbaar peil te houden. Voor minder dan 300 patiënten klimt de prijs op tot 10 frank. Voor meer dan 400 patiënten zakt deze beneden 4 frank.”*¹⁴⁷

Het hotel zelf kon op zich gezien worden als een bescheiden zomervakantiehotel, bestaande uit vier verdiepingen zonder lift of verwarming. Men had echter verwarming nodig om een hospitaal te kunnen creëren, zeker in de barre winter van 1914. Antoine Depage en zijn vrouw slaagden er echter in om op korte tijd een centrale verwarming, operatiezalen en radiologische uitrusting te halen uit Engeland. Zoals het gezegde stelt is ‘haast en spoed zelden goed’, ook hier bij het in orde stellen van het hotel. Een verpleegster getuigt: *“8 december: de kisten van de koninklijke ambulance L'Océan worden uitgepakt. “De kolonel” ziet er niet gemakkelijk uit en het komt dikwijls tot botsingen. – 14 december: de ambulance is er bijna . – 16 december: aankomst van 5 Engelse matrones; de nursing trekt het “Nightingale”-korset aan. – 3 januari: naar het schijnt heeft Dokter Depage de inhoud van slecht geordende kasten doorheen de trapzaal gegooit. – 31 januari: mijn 40e nacht in de “Pavots”.¹⁴⁸ – 16 februari: de morele sfeer is onleefbaar, zo ijzig en streng zijn de Engelse matrones.”*¹⁴⁹

Niet iedereen binnen het Belgische leger was echter fan van zo'n chirurgische ambulance¹⁵⁰ niet ver van het hoofdkwartier in de winter van 1914. Maar de opperbevelhebber van het leger, koning Albert I, had de beslissing tot oprichting genomen dus werd dit ook uitgevoerd. Binnen een tijdspanne van slechts enkele maanden werden de vier hectaren duinen rond het domein bezet met allerlei barakken voor verscheidene doeleinden. De Panne zelf werd omgedoopt tot ‘Depageville’ met

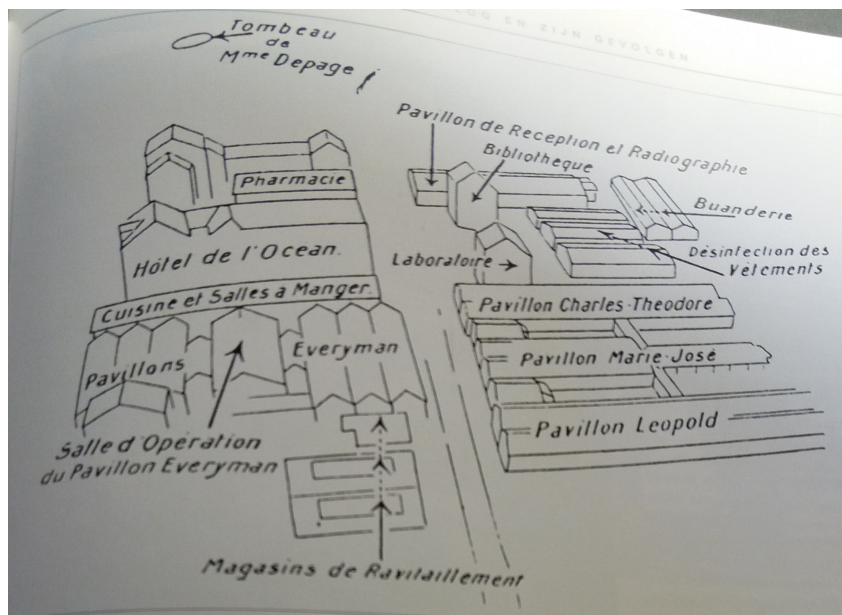
¹⁴⁷ EVRARD & MATHIEU, 1997

¹⁴⁸ villa voor besmettelijken waarheen deze Belgische verpleegster ‘verbannen’ werd

¹⁴⁹ EVRARD & MATHIEU, 1997

¹⁵⁰ wordt vaak gebruikt als synoniem voor ‘hospitaal’

verscheidene faciliteiten voor de soldaten. Er waren kapellen, feestzalen, werkplaatsen, studiecentra en ontspanningsfaciliteiten als café's en restaurants.¹⁵¹

Figuur 9: Schets van een luchtfoto van het volledige domein van L'Océan in 1915.

Vanaf eind 1916 werd het stadje De Panne door de Duitse artillerie niet meer gespaard en verloor het zijn voormalige 'feestelijke stemming'. Door herstructurering van het front langs geallieerde zijde en het niet meer kunnen garanderen van de veiligheid, moest men andere vestiging gaan zoeken voor het hospitaal. Het Belgische Rode Kruis had in zijn depot in Calais grote hoeveelheden reservemateriaal opgeslaan zoals chirurgische wagens, tenten en demonteerbare barakken. Begin 1917 werd dan te Vinkem een nieuw hospitaal opgericht: een groot tentenkamp rond een centraal bakstenen operatiekwartier. Dit hospitaal zou de hele wereld verbazen toen het werd uitgebreid. Langs het centraal paviljoen bouwde men twee lange vleugels van elk 500 meter lang waar men langs de ene kant, via de steenweg, gewonden kon binnenbrengen en langs de andere zijde, via een aangelegd treinspoor, gewonden kon transporteren naar andere hospitalen. In totaal waren er tussen de 1200 en 1500 bedden beschikbaar alsook een tiental operatiezalen. Dit alles lag uitgespreid over een lengte van 1 kilometer kon ook volledig van elkaar losgekoppeld worden in geval van een ramp.¹⁵²

¹⁵¹ EVRARD & MATHIEU, 1997

¹⁵² *Ibidem*

Toen de oorlog teneinde kwam, verloren de oude fronthospitalen stilaan hun functie. L'Océan kon nog verder werken tot oktober 1919. De sluiting van het hospitaal van Vinkem werd aanvankelijk in januari 1919 gepland, maar de continue werking van het hospitaal doorheen 1919 leidde het Directiecomité ertoe om het tijdelijk een andere bestemming toe te kennen en het ter beschikking te stellen aan het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn. In 1920 verkocht men dan toch al het materiaal van het hospitaal te Vinkem, waarna het gesloopt werd.

Het optreden van het Belgische Rode Kruis werd in de loop van 1920 wel steeds uitgebreider, zeker in West-Vlaanderen. Wanneer op 14 juni 1920 het Amerikaanse Rode Kruis zijn werkzaamheden in deze gebieden stopzette, werd de Belgische afdeling de hoofdverantwoordelijke voor de medische noden. De medische dienstverlening aan de oorlogsslachtoffers stopte niet op het einde van de oorlog. Zo verhuisde L'Océan De Panne, de afdeling van Vinkem en diens resterende patiënten naar het privéhospitaal van dokter Depage in Brussel, Berckendaal genaamd.¹⁵³

De Gezondheidsdienst van het leger had intussen de leiding over twee fronthospitalen. Het 'Belgian Field Hospital', overgenomen van een Engels comité door de Belgische legerleiding, werd van Veurne naar Hoogstade verplaatst bij de oprichting van L'Océan. Het werd opgesmukt en ingesteld op voornamelijk zwaargewonde slachtoffers.¹⁵⁴ Men verzorgde in totaalcijfers misschien niet zoveel patiënten als in andere fronthospitalen, maar had dan ook voornamelijk niet-vervoerbare patiënten die als zwaargewond werden bestempeld en ter plaatse bleven. Met slechts één overlijden per vijf operaties kende het hospitaal een lovende reputatie en kon men de overlevenden, gezien hun ernstige verwondingen bij aankomst, stuk voor stuk als 'mirakels' bestempelen.¹⁵⁵

Het ander hospitaal dat in handen van de Belgische legerleiding was, heette het 'Hôpital Militaire Belge', gelegen te Adinkerke en werkzaam in villa 'Cabour'. Dit laatste hospitaal werd opgericht in april 1915, op drie weken tijd en stond onder leiding van Melis' chirurgische raadgever regimentsarts Derache. Er werden gedurende de vier jaar oorlog ongeveer 7400 soldaten verzorgd en opgenomen, in de 500 beschikbare bedden die het hospitaal had. De meeste gewonden konden men zien

¹⁵³ Archief Rode Kruis

¹⁵⁴ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹⁵⁵ EVRARD & MATHIEU, 1997

als ernstig gewond, slechts een beperkt aantal bestempelde men als ‘licht’.¹⁵⁶ Het hospitaal breidde zich uit tot een complex bestaande uit een stenen jachtpaviljoen, gebruikt als operatiekwartier met daarnaast een twintigtal barakken, die later nog zouden worden uitgebreid. Vanaf 1917 werd dit hospitaal te Adinkerke een afdeling voor besmettelijke ziekten en heropende men in Beveren aan de IJzer hun chirurgische afdeling.¹⁵⁷ Ook dit hospitaal werd geleid door Derache en werd als modelhospitaal door koning Albert I ‘een militair wonder’ genoemd. Net zoals te Adinkerke bestond het hospitaal uit demonteerbare barakken die indien nodig ergens anders konden worden ingezet. Het hospitaal kreeg in 1918 een tweetal keer een golf aan gewonden te verduren die het amper aankon. Gelukkig verliep hun triagesysteem goed waardoor patiënten snel naar De Panne of Vinkem konden worden getransporteerd voor verdere verzorging.¹⁵⁸

Een laatste fronthospitaal op Belgisch grondgebied bevond zich in Poperinge-Couthove. Deze ambulance werd opgericht op het einde van 1914 in een kasteel door de gravin en een aantal verpleegsters. Ze was in eerste instantie bedoeld voor burgerslachtoffers met tyfus maar kende in 1915 een uitbreiding waardoor ze kon worden uitgebreid tot een klein militair hospitaal. Er werden in totaal zo’n 2000 soldaten verzorgd.¹⁵⁹

Een overzicht van het totaal aantal verzorgde soldaten in de Belgische militaire hospitalen is te zien in figuur 10 hieronder.

¹⁵⁶ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹⁵⁷ *Ibidem*

¹⁵⁸ EVRARD & MATHIEU, 1997

¹⁵⁹ *Ibidem*

OVERZICHT DER MILITAIRE HOSPITALEN 14-18 LISTE DES HOPITAUX MILITAIRES BELGES 14-18			
NOM / NAAM	OPEN OUVERTURE	GESLOTEN FERMETURE	AANTAL PATIENTEN NOMBRE DE PATIENTS
Belgian Field Hospital FURNES-VEURNE	29.10.14	6.2.15	6.570
Overgebracht naar Transféré à HOOGSTADE	6.2.15	25.5.16	
Wordt Devient HOPITAL MILITAIRE BELGE	25.5.16		
L'OCEAN - DE PANNE (Rood Kruis) (Croix-Rouge)	18.12.14	15.10.19	19.375
Cabour Chirurgical (HM) ADINKERKE	26.4.15	12.3.17	2.654
Cabour Médical (HM) ADINKERKE	12.3.17	17.2.20	8.246
BEVEREN (HM)	12.3.17	17.2.20	7.986
VINKEN (Rood Kruis) (Croix-Rouge)	24.10.17	15.10.19	9.440

Figuur 10: Overzicht van de militaire hospitalen in België tijdens de Eerste Wereldoorlog.¹⁶⁰

Nadat de gewonden in één van de vier fronthospitalen waren verzorgd en klaar bleken voor transport, droegen ze hen over op speciaal ontworpen evacuatietreinen die hen dan naar Frankrijk of Groot-Brittannië brachten. Daar waren gespecialiseerde centra opgericht voor revalidatie, prothesen, orthopedische consultaties, plastische chirurgie, enz. Wie wegens verwondingen zijn in eerste instantie toegewezen dienst niet kon vervullen, maar zich wel nog nuttig kon maken aan of achter het front, werd via een triëringscentrum aan een nieuwe dienst toegewezen.¹⁶¹ Wanneer het front zich in 1915 niet of wat kon stabiliseren, sloot men in Calais een aantal ambulances. De stad bleef echter wel van groot belang voor het Belgische veldleger en het Rode Kruis. Gelukkig dat deze twee aanwezig bleven want begin 1916 had men nood aan een nieuw hospitaal. Men maakte er meteen een verbindingshospitaal van, direct gelegen aan het treinstation, met een goede verbinding met het hinterland. De leiding werd aan de Gezondheidsdienst van het leger toegekend.¹⁶²

Een aantal keer kwam de Gezondheidsdienst van het leger in de problemen op organisatorisch vlak, namelijk toen een aantal besmettelijke ziektes uitbrak en men

¹⁶⁰ KLM S.S. ; KLM S.S. II

¹⁶¹ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹⁶² EVRARD & MATHIEU, 1997

hier niet meteen het hoofd aan kon bieden. Enkele van deze ziektes waren tyfus, dysenterie, Spaanse griep, verscheidene soorten gas die specifieke en nooit geziene infecties veroorzaakten en ook verscheidene geslachtziekten.¹⁶³

3.2 Rust

Het is misschien op het eerste zicht niet helemaal duidelijk waarom een kijk op het leven achter het front belangrijk kan zijn voor brancardiers. Elke soldaat, inclusief de brancardiers, stonden onder constante druk en beleefden enorme stress. De rust- en verlofmomenten waren noodzakelijk om fysiek en mentaal orde op zaken te stellen. Men kon in die periodes bezig zijn met persoonlijke hygiëne, het binnennemen van voldoende calorieën, het repareren en onderhouden van hun materiaal, het opfrissen van hun theorie, ...

“Op 1 november mochten de mannen voor een dag rust naar Eggewaartskapelle. Ze hadden sinds 48 uur niets meer gegeten en bestormden er de winkels. Er was niets te vinden. Toen Frans grauw brood en chocoladethee werden gepresenteerd, gingen ze op rooftocht, en enkele uren nadien hadden ze voor het eerste sinds lang een kippebout tussen de tanden. De eerste malen werd men zelden langer dan voor een of twee dagen afgelost. De haveloze soldaten werden dan ongebracht in een vrijstaande kerk of schuur, waar in het beste geval wat stro lag uitgespreid. Voor wie aan de straatstenen en de het slijk was gewend, was dit een hemel op aarde. Velen moesten het hier stellen zonder reservekleding, dekens of andere uitrusting, omdat ze hun zware ransel in koehuid op het slagveld hadden achtergelaten. Na de nodige rust en het vullen van de magen knipten de mannen hun baarden en verwilderde haren. Ze herstelden hun kleren zo goed en zo kwaad dat ging.”¹⁶⁴

3.2.1 Contact met thuis

Corresponderen met het thuisfront vond in het begin van de 20e eeuw nog steeds via briefwisseling plaats. Niet alle soldaten konden fatsoenlijk schrijven dus waren het de geschoolde en meer intellectuele kameraden die de brieven aan het thuisfront voltooiden. Een brief schrijven was één zaak, de brief op de juiste bestemming

¹⁶³ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹⁶⁴ BRUSSEL, Koninklijk Legermuseum, ms., Ds. 2 nr. 12, ARTHUR BOCKLANDT, *Mijne Oorlogsherinneringen*. ; BRUSSEL, Archief Koninklijke Legermuseum, *Moskouarchief*, 185: *Reglementen voor troepen van de gezondheidsdienst*, 1914-1918.

krijgen een andere. Aangezien al tijdens de eerste oorlogsmaanden de toestand ontstabiel was en het contact met bezet België quasi volledig wegviel, wisten vele soldaten of hun families weinig tot niets over het lot van hun geliefden. Nog in de maand december van het eerste oorlogsjaar werd in Le Havre het '*Bureau de Correspondance Belge*' opgericht, belast met een speciale briefkaartencorrespondentie. Elke week verzamelden de verschillende legerafdelingen de berichten van hun soldaten, die stuurden ze op naar het Bureau in Le Havre, die het dan op hun beurt doorstuurden naar het thuisfront. Vanaf 1915 werden er, vaak in het geheim, ook met het neutrale Nederland overeenkomsten gesloten om brieven via de grensstreek naar ons land te laten smokkelen. Ook het meegeven van post aan kameraden die op lang verlof gingen naar Frankrijk of Groot-Brittannië, was een populaire manier om brieven ter plaatse te krijgen.¹⁶⁵

De moeilijkste periode gedurende de vier oorlogsjaren waren die rond Kerst en Nieuwjaar. Het contact met het thuisfront verliep niet altijd even vlot waardoor ze steeds meer last kregen van heimwee. Neem daarbij ook nog eens het voedseltekort, de slechte levensomstandigheden en het gebrek aan informatie over de toestand van de onderhandelingen en gevechten, want kranten waren niet voorhanden in de loopgraven. Sommigen konden er na een positieve vibe zoals een brief van thuis of een langere periode van geen gevechten, weer tegen. Anderen werden met de dag depressiever. Reeds in 1915 werd melding gemaakt van depressieve soldaten die zichzelf vrijwillig hand- of voetwonden aanbrachten.¹⁶⁶

Een moment waar iedere man in de loopgraven naar uitkeek, buiten het einde van de gruweloorlog, was het moment dat ze op langer verlof mochten gaan. Al snel hadden de oversten dan ook door dat het intrekken van verlof de 'ideale' straf was. Er waren sowieso al regels verbonden aan het op verlof gaan naar een ander land. Indien een soldaat in het geallieerde buitenland een verblijfsadres kon opgeven van familie, vrienden of indien hij genoeg geld had om zelf een reis te betalen, mocht hij vanaf de zomer van 1915 een vijftal dagen op verlof mits toestemming van de legerleiding. Aangezien vele soldaten niet voldoende geld hadden om reis- en soms verblijfskosten te betalen en niemand kenden in zuidelijk Frankrijk of Groot-Brittannië, was de

¹⁶⁵ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹⁶⁶ *Ibidem*

maatregel in het begin niet zeer populair. Het was voornamelijk vanaf eind 1915 en gedurende 1916 dat er steeds meer gebruik werd gemaakt van deze optie. Dat kwam omdat steeds meer soldaten kameraden meenamen naar hun families in geallieerd gebied en door de oprichting van liefdadigheidswerkingen die boottochten voor soldaten organiseerden. Qua ontspanning waren niet alleen boottochtjes of familiereünies in trek, ook amusementscafé's met verscheidene genres muziek, overvloedige hoeveelheden drank en een resem prostituees sprak de jongemannen aan. De ene keek alleen maar terwijl de andere ook meedeed. Paradijs voor dit soort verzetjes was Parijs, met Montmartre als verzamelpunt, al openden er doorheen de jaren ook in verscheidene andere Franse en ook Britse steden zulke plaatsen.¹⁶⁷

3.2.2 *Bezigheden*

Soldaten mochten tussen twee frontdiensten vaak de loopgraven even verlaten en vestigden zich dan in kazernes in naburige dorpen. Voor de soldaten was die korte periode van rust een tijd om slaap inhalen, de geest vrij te maken van voortdurende waakzaamheid en te profiteren van dagdagelijkse dingen. In de dorpen konden de soldaten ontspanning vinden, al waren de overvliegende bommenwerpers en de mogelijkheid tot gasaanvallen altijd aanwezig. Hoe langer een soldaat weg was van het front, hoe moeilijker de terugkeer was en hoe minder échte vrije tijd men had. Na de eerste momenten buiten de loopgraven, keek men niet zo op een slordig uniform meer of minder maar na een zekere tijd, verwachtte de legerleiding wel weer orde, netheid en stiptheid. De soldaten waren dan ook steeds meer bezig met het onderhouden van de vertrekken, het wassen van kleren en het opfrissen van theoretische manoeuvres. De soldaten probeerden tijdens hun tijd achter het front ook meer en beter te eten alsook hun fysieke toestand bij te stellen.¹⁶⁸

De moreel aan het front was nooit echt hoog maar kende af en toe ongekende dieptepunten. De Belgische legerleiding probeerde dit dan op te krikken door pamfletten te verspreiden, zogezegd afkomstig van Duitse lijken, waarop stond hoe zwaar de gevechten, het gemis, de pijn, ... wel was. Men poogde zo aan te tonen dat men aan de overzijde hetzelfde meemaakte maar vergat wel een aantal cruciale zaken

¹⁶⁷ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹⁶⁸ *Ibidem*

te verdoezelen waardoor onze mannen al snel doorkregen wie de originele schrijvers van de pamfletten waren.¹⁶⁹

Reeds in de zomer van 1915, een jaar na het begin van de oorlog, begonnen de eerste gevluchte bewoners naar hun woonplaatsen, tot soms zeer dicht bij het front, terug te keren. Zij (her)openden winkeltjes, café's of andere zaken die massaal door soldaten met rust bezocht werden. Dit gaf een positieve boost aan de sfeer in de loopgraven.¹⁷⁰ Door de komst van de zomer, kwam niet alleen een beperkte vorm van sociaal contact en animo op gang, maar kon de grimmige sfeer van de loopgraven wat worden opgefrist. De legerleiding liet de loopgraven uitkuisen, ontsmetten, versterken en op sommige plaatsen iets of wat verfraaien met leuzen en steunbetuigingen. Deze kleine veranderingen betekenden voor de jongens in de eerste linies een wereld van verschil.¹⁷¹

Aan het front, vooral in de voorposten en de eerste linies, woedde er een waar gevecht tegen de verveling. Er waren talrijke momenten waarop er geen gevechten waren en de soldaten gewoon moesten afwachten. Velen probeerden wat slaap in de halen, anderen waren voortdurend aan het koken of eten, sommigen prutsten met vuur of allerlei zaken die ze vonden op de grond, weer anderen schreven in hun dagboek of maakten tekeningen. Een geliefde bezigheid onder soldaten, die ook bijdroeg aan het groepsgevoel en een positieve sfeer in de loopgraven, was het spelen met kaarten. Kaarten was een makkelijke bezigheid omdat het geen opperste concentratie vroeg en er weinig materiaal voor nodig was. Reeds voor de oorlog was het kaartspel enorm populair. Onder de soldaten had je natuurlijk ook artistieke zielen die aan de slag gingen met kogelhulsen, oude kledingstukken en ander materiaal dat ze konden vinden alsook met tekenpapier, enveloppes en pamfletten.¹⁷² Naast de artistieke soldaten, had je ook de intellectuele mannen die geïnteresseerd waren in het nieuws van over de hele wereld, wat dan tijdens de oorlog het nieuws van alle eenheden, divisies en vooral de vijand werd. Zij probeerden een aantal kranten te maken, zij het met zeer beperkte oplage, om toch bezig te blijven. Ze schreven hierin dan artikels over het dagdagelijkse leven en hetgeen ze bezig hield. Er werd ook afgesproken

¹⁶⁹ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹⁷⁰ *Ibidem*

¹⁷¹ *Ibidem*

¹⁷² *Ibidem*

tussen soldaten van verschillende divisies om iets te gaan drinken, men maakte samen muziek, speelde toneel, zong liederen, speelde sport, ... Het competitieve was nooit ver weg en men koppelde het vaak aan de filosofie van de legerleiding. Het leger wilde namelijk gezonde, fitte en sportieve jongemannen die tegen een stootje konden. Men organiseerde dan ook onderling loopwedstrijden, hindernissenparcours alsook discussiegroepen en wedstrijden om 'om het meest' iets te doen zoals bijvoorbeeld vissen of ratten vangen.¹⁷³

Ook religieuze mannen hadden hun eigen bijeenkomsten, praatgroepen en activiteiten. De aalmoezeniers, vaak actief in hun eigen dienst of als brancardiers binnen verscheidene divisies, hielpen de jongens op mentaal, psychologisch en spiritueel vlak.¹⁷⁴

3.2.3 *Hygiëne en voeding*

Vanaf de inval van Duitse troepen in België kende ons land een vluchtelingenstroom en al snel ook een tekort aan voeding voor de overgebleven burgers, dit met dank aan de vele boerderijen en akkers die vernield werden en het vee en de paarden die daarbij omkwamen. Ons land kende twee grote delen, namelijk het onbezet België en een bezet België.¹⁷⁵ Hieronder volgt een korte schets van de oplossingen die werden gezocht voor het voedselprobleem in bezet België. Daarna sta ik nog stil bij de situatie van de soldaten.

Al snel voerden de geallieerde landen een handelsblokkade voor het Duitse Rijk in, volgens hen de enige mogelijkheid die de Duitsers kon raken. Men vergat blijkbaar dat een groot deel van de Belgische bevolking afhankelijk was van Duitse producten en dus ook in de problemen kwam. De Duitse bezetter probeerde wel voldoende voedsel te hebben door nieuwe 'Ersatzprodukte' te creëren zoals wortelconfituur of brood van aardappelmeel maar een tekort bleef. Bij het begin van de oorlog was ons land een van de dichtsbevolkte landen ter wereld met om en bij de 7,6 miljoen inwoners of 247 inwoners per vierkante meter. Het was ook de vijfde economische macht in de wereld, vooral door zijn snelle industrialisatie. Het aantal landbouwers was al een hele tijd aan het dalen waardoor de bevolking steeds meer afhankelijk

¹⁷³ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹⁷⁴ *Ibidem*

¹⁷⁵ Boter bij de vis. Landbouw, Voeding en Eerste Wereldoorlog, www.boterbijdeviswol.be, geraadpleegd op 21/03/2018. (Boter bij de vis)

werd van de buitenlandse vrije markt voor zijn voedsel. Vanaf de bezetting in 1914 eisten de Duitsers steeds meer mondvoorraad van de Belgische bevolking op zoals kippen, varkens, wit brood en pasteien. Midden augustus 1914 was de situatie in bezet gebied al zo geëvolueerd in negatieve zin dat de Belgische kabinetsleider Charles de Broqueville een Koninklijk Besluit uitvaardigde waarin hij lokale besturen verantwoordelijk stelde voor de bevoorrading van het volk. De lokale besturen konden de druk en de vele hongerigen niet aan en dus diende men op zoek te gaan naar buitenlandse hulp. Deze werd gevonden bij een Amerikaans ingenieur die in Brussel verbleef, Dannie Heineman, die zich zou gaan bemoeien met de voedselbevoorrading van onze hoofdstad. Op datzelfde moment was ook de Brussels industrieel, Ernest Solvay, volop naar een oplossing voor ons voedselprobleem op zoek. Zijn ideeën kwamen overeen met die van Henry Ford, namelijk: mensen zijn als machines die moeten renderen, opleiding leidt tot een groter doel, arbeiders zouden hun eigen rekening moeten hebben die overeenstemt met de sociale productiviteit die hij levert, een werkdag mag maximum 8 uur bedragen, er moet ziekteverzekering en bijstand voor zieken of ouderen ontworpen worden alsook betaald verlof, volksbibliotheken en huishoudopleidingen voor arbeiders, ... Beide mannen hadden interessante ideeën en zochten medestanders. Beiden benaderden Emile Francqui, een selfmade man die werkte als bankier en het zou schoppen tot de topman van de Société Générale. Uiteindelijk zal het Francqui zijn die in oktober 1914 samen met Solvay het Nationaal Hulp-en Voedingscomité (NHVC) zal oprichten.¹⁷⁶

De organisatie bestond uit twee afdelingen, één sectie voor de voedselbevoorrading en één sectie voor de ondersteuning van vluchtelingen, daklozen, werklozen, oorlogswezen, ... Het was een private organisatie, geleid door een maatschappelijke elite die zich opwierp als spilfiguur van het economische en politieke leven in bezet gebied. Het kende om en bij de 125 000 medewerkers en vrijwilligers in verscheidene lokale afdelingen. NVHC verdeelde ongeveer 4,8 ton goederen tijdens de oorlog. Ook al lijkt dit cijfer misschien veel, uiteindelijk was dit slechts een kwart van de totale aanvoer in 1913.¹⁷⁷

Buiten diplomaten als Heineman, Solvay en Francqui waren er ook andere diplomaten die beschermheer wilden spelen voor de Belgische bevolking, waaronder

¹⁷⁶ NATH G., *Brood willen we hebben! Honger, sociale politiek en protest tijdens de Eerste Wereldoorlog in België*, Antwerpen, 2013. (NATH, 2013)

¹⁷⁷ Boter bij de vis

de Amerikaanse gevolmachtigd minister Brand Whitlock. Toch was het Dannie Heineman die succesvolle onderhandelingen kon voeren met de Duitse bezetter alsook via zijn gezanten een boost kon geven aan Groot-Brittannië om graan uit te voeren naar België. In eerste instantie zeiden de Britten ‘nee’ maar dankzij Herbert Hoover, een Amerikaans zakenman die ervoor zorgde dat er bij wijze van spreken een brug ontstond tussen de Amerikaanse ambassades van Londen en Brussel, kon er via die weg voedsel worden verhandeld. Op 16 oktober kwam er een overeenkomst met de Duitse bezetter dat het voedsel dat op deze manier werd geïmporteerd, niet kon worden in beslag genomen. Op 22 oktober 1914 ontstond dan officieel de private organisatie met als naam ‘Commission for Relief in Belgium’ (CRB) en als doel het aankopen en vershippen van voedsel naar het bezette land, eerst via de haven van Rotterdam en dan via het kleinere ‘Comité National de Secours d’Alimentation’ tot bij de bevolking.¹⁷⁸

Wanneer de soldaten op verlof gingen bij familieleden in bezet gebied, snapten ze deels waar hun voedingssituatie aan het front vandaan kwam. Bij de mobilisatie waren de reserves die ze voorzien hadden veel te klein om alle reservisten en vrijwilligers behoorlijk te laten uitrusten. Na drie maanden vechten was er een serieus slaap-, voedings- en verzorgingstekort bij alle manschappen. Gevolg was dat de resultaten eronder te lijden hadden, de soldaten er sjofel of in eigen burgerkledij bijliepen. Aan het front langs de IJzer bestond de bevoorrading van soldaten uit beschuiten en sardines. Er was nooit voldoende voedsel voorzien waardoor de soldaten vaak honger leden en als enige oplossing het plunderen van kelders zagen, op zoek naar wijn of sterke drank om hun leed wat te verzachten. Ze dronken ook niet-gezuiverd water, wat risico’s inhield, en doodden loslopende dieren waarvan ze het vlees dan rauw opaten.¹⁷⁹

Een groep soldaten, vrijgesteld van frontdienst om voor hun collega’s te koken, bereidde het eten in de compagnie zelf, op basis van de ingrediënten die voorhanden waren. Ze gebruikten materiaal van de lokale bevolking dat ze hadden opgeëist. Vanaf 1915 werkte men in het leger met ‘rijdende keukens’, bestaande uit rijdende onderstellen met daarop twee bereidingsketels. Het materiaal werd dan misschien gemoderniseerd, het voedsel op zich bleef relatief primitief. Driemaal daags kregen

¹⁷⁸ NATH, 2013

¹⁷⁹ LIERNEUX, 2015

ze eten, meer bepaald éénmaal koffie, éénmaal soep en éénmaal ratatouille, allemaal in dezelfde kop of tas. Dit alles gold natuurlijk voor de troepen die niet vlak aan het front zaten. In de loopgraven mochten de jongens al tevreden zijn met één keer per dag een portie voeding, meestal bij valavond. Door de komst van de mobiele keukens, werd het mogelijk hen een warme maaltijd voor te schotelen, al bleef het maar een beperkte hoeveelheid. Men diende wel de moreel aan het front hoog te houden door sigarettten of wijn uit te delen, kwestie van het hongergevoel te onderdrukken of net het gevoel te geven dat ze iets te eten hadden gekregen. Naast de vaste rantsoenen werd er door de legerleiding van tijd tot tijd extraatjes voorzien zoals vis, vlees, eieren of conserven die de soldaten aan lage prijzen konden kopen. Ook zakdoeken, papier en zeep werden te koop aangeboden. We moeten echter ook niet vergeten dat soldaten die niet in de voorste linies zaten, het grootste deel van hun 'luxeproducten' haalden bij de lokale bevolking.¹⁸⁰

De Amerikaanse soldaten kregen het meest aantal calorieën binnen aan het front, ongeveer 4714 per dag, de Duitsers het minst, ongeveer 4000. Het dichtst bij die van jongens stonden de rantsoenen van de Britten, meestal opgesteld voor één à twee dagen en bestaande uit twee blikken cornedbeef, twaalf beschuiten, twee koffietabletten, twee pakjes gecondenseerde soep en een zakje suiker. Wat de soldaten dan nog zelf konden bemachtigen via ruilhandel, meestal sigaretten of drank, hing af van persoon tot persoon.¹⁸¹

Een kleine situatieschets: *“Die nacht waren de mannen teruggekeerd van het front. Het was 6 uur 's ochtends en de klaroenen bliezen het reveil. Even later liep de eerste chef de barak binnen: “Debout! Debout!”, riep hij en hij rukte in looppas hier en daar een deken weg. Niemand verroerde een vin. Lang nadat de man weer naar buiten was gelopen, begon er zich ergens eentje te rekken. Protest en gewoel volgde vanonder de deken. Hij gaf zijn bijslaper een por: “Vooruit, wûf!¹⁸², 't is uw toer”. Enkele mannen zaten intussen al overeind en ook zij maanden één van hun maats aan om koffie te gaan halen. Na het nodige gevloek stak er hier en daar één zijn voeten in zijn open laarzen en slofte weg met de gamellen van een viertal kameraden.¹⁸³ De koffie stond al te dampen in de zwartgeblakerde ketel van de keukenkar. Toen de*

¹⁸⁰ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

¹⁸¹ BLOM R., *Honger. Een geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog*, Tielt, 2008. (BLOM, 2008)

¹⁸² Een toenaam die wel eens werd gebruikt voor de maat waarmee men brood en de lakens deelde.

¹⁸³ BLOM, 2008

mannen van corvee met hun voorraad de barrak binnenkwamen, was iedereen snel onder de dekens uit. Men installeerde zich op het stro en verdeelde het brood. Sommigen waren voorzien van smeersel en zelfs van toespis; de anderen stelden het met droog brood. Enkele grote eters speelden hun rantsoen al helemaal naar binnen en zouden 's middags op hun kin moeten kloppen.’”¹⁸⁴

Niet alleen voedseltekorten zorgden voor een probleem in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog. Hygiëne of het gebrek eraan vormde een minstens even grote bedreiging voor de levensduur van de soldaten. Aan de IJzer waren de loopgraven zo vochtig dat soldaten constant in de modder en het slijk stonden, sliepen, leefden. Niet zelden werd de vergelijking met varkens in een modderpoel gemaakt, alleen voelden deze laatste zich daar wel thuis en de soldaten aan het front niet.¹⁸⁵

Dokter-Hygiënist en Inspecteur van de Hygiëne in het Belgische Rode Kruis, E. Vermeulen, schreef in 1916 een werk over hygiëne tijdens de oorlog, speciaal voor brancardiers, verplegers en ander verplegend personeel dat actief was in de loopgraven. In dat boek ging hij dieper in op de plaats van hygiëne binnen de schoolopleidingen tot verpleger, verpleegster of brancardier. Hij haalde ook rapporten van congressen in verband met hygiëne aan en haalde daaruit bruikbare elementen aan. Hij besprak ook briefwisselingen en voordrachten gegeven over hygiëne, kinderbescherming en beroepsbelangen. Op het einde van zijn werk spreekt hij al kort over een boek in wording, bedoeld voor onderwijzers en scholieren. In dit ‘Gezondheidsboekje’ bespreekt men de basiskennis die medisch personeel en hulppersoneel binnen het leger maar ook aspirant-leerkrachten binnen de scholen in bezet of onbezet gebied, dienen te kennen. Hij focust dus zowel op militair personeel als op burgers en bereikt zo met eenzelfde boek een ruim publiek.¹⁸⁶

3.3. Jos Tysmans

Een postkaart van Tysmans aan zijn geliefde Alice vanuit Waasmunster, toont aan hoe belangrijk rust was na zware mentale en fysieke inspanningen: *"Beste Alice, Eindelijk hebben we weer eens een dag rust. Zaterdag en zondag hebben we vooral*

¹⁸⁴ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

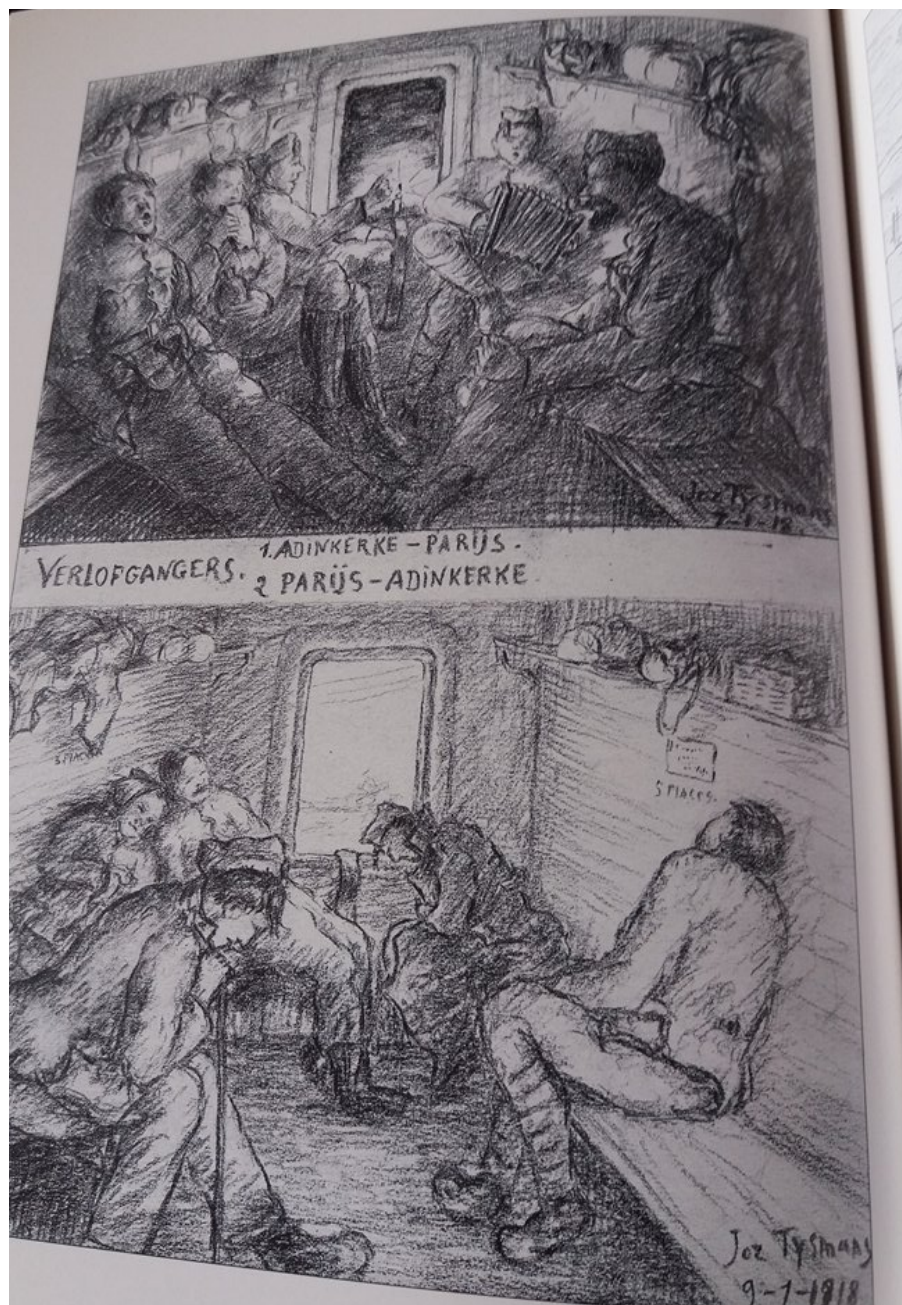
¹⁸⁵ *Ibidem*

¹⁸⁶ VERMEULEN E., *Éléments d'hygiène de guerre à l'usage des brancardiers, infirmiers, comités de secours et de bienfaisance*, Gent, 1916.

ons werk gehad. Zondag werden we opgestuurd om dooden te begraven, maar we hebben nog den heelen dag werk gehad met gekwetsten tot 1 uur snachts. Nieuws over den slag moet ik u niet schrijven dat zult ge in de gazette wel lezen. Wat was er geestdrift onder de soldaten! Ze hadden allemaal helmen opgezet en Duitsche kapoten aangedaan, ze hadden veel buit, een keuken was er ook al bij. Dat was nog al wat aangenamer dan de aftocht uit Namen. Adolf heeft het nu gevonden daar op den depot! Nu hij heeft het al verdiend. Gisteren avond zijn we door den slagregen naar hier gelopen, gelukkig heb ik een goed bed gevonden bij de [keuterkens]. 't doet zoo geen beeje deugd! [...]'”¹⁸⁷

Aan andere bezigheden dan schrijven tijdens ontspanningsmomenten geen gebrek bij Jos Tysmans. Hij had als één van de weinige een fototoestel mee naar het front waar hij dan portretten maakte van voornamelijk het landschap en zijn kameraden. Door deze foto's krijgt de huidige generatie een levensecht beeld van de sfeer aan het front en in de loopgraven. Tysmans maakte geen foto's om te shockeren maar om aan zijn kinderen en kleinkinderen te kunnen laten zien hoe zijn vier jaar oorlog er werkelijk uitzagen, zonder invloed van propaganda. Tysmans schetste ook veel. Zijn favoriete onderwerpen waren, zoals bij de foto's, voornamelijk zijn kameraden en het landschap maar ook dieren, materialen, vrijetijdsbesteding, ... Aan zijn schetsen en volmaakte tekeningen durfde hij wel bepaalde leuzen of teksten toevoegen die toch wel als commentaar gezien kunnen worden. Een voorbeeld is de schets hieronder in figuur 11 waarin hij aantoont hoe hard soldaten opkijken tegen hun terugkeer naar het front, na een periode van verlof.

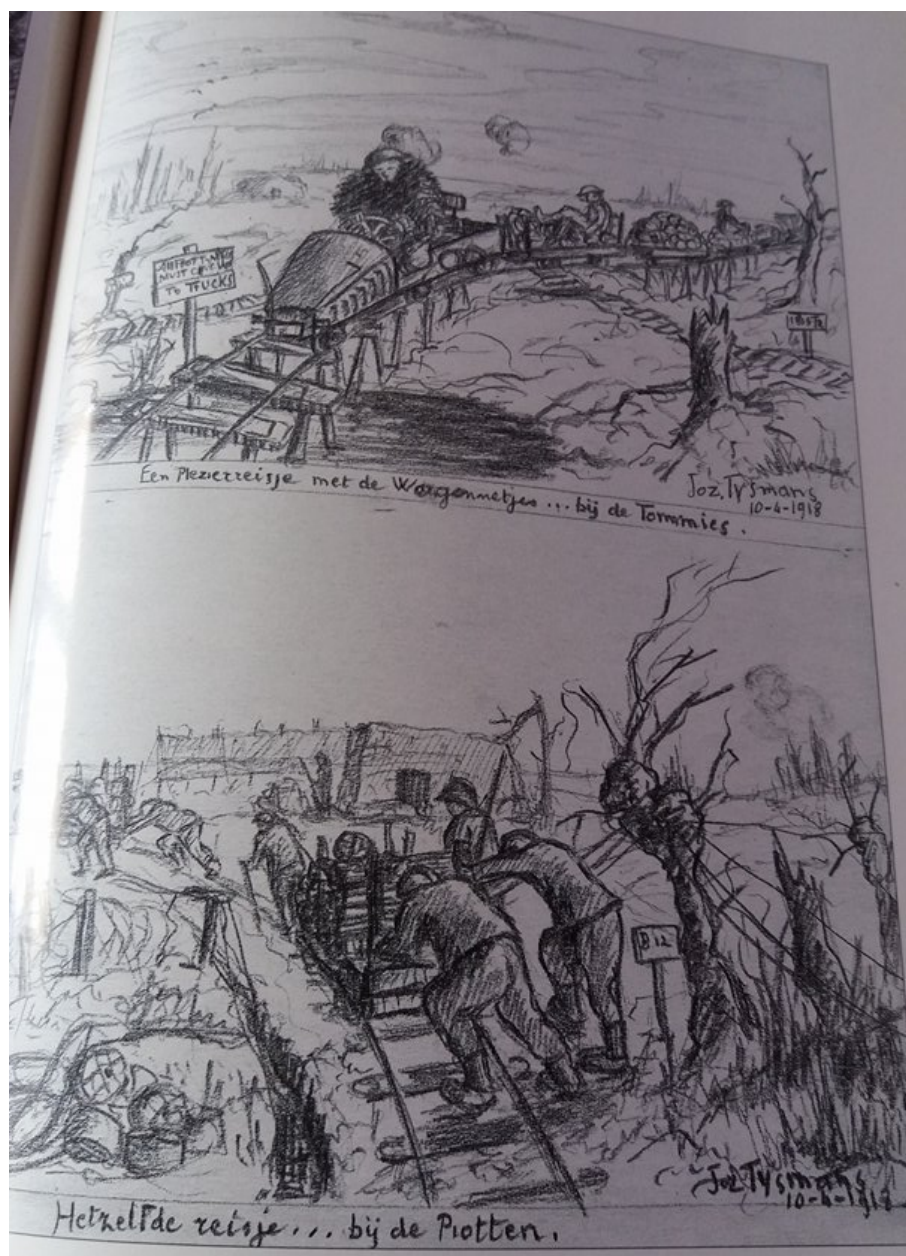
¹⁸⁷ TYSMANS J., *Postkaart*, Stichting Jos Tysmans, 1914.

Figuur 11: Een uitgelaten sfeer bij het verlaten van het Belgische grondgebied wanneer soldaten eindelijk op verlof mogen tegenover de bedrukte sfeer bij het terugkeren. Getekend door Jos Tysmans op 9 januari 1918.¹⁸⁸

Een ander voorbeeld is een schets, hieronder te zien in figuur 12 waarin hij het verschil aantoont tussen het werk van de Britse soldaten of ‘Tommies’ en de Belgische soldaten of ‘Piotten’. Ook al zouden beide legers hetzelfde doen, toch bleven de Belgen de kneusjes en hadden ze vaak het gevoel minder ‘geluk’, aanzien en minder goed materiaal te krijgen.

¹⁸⁸ TYSMANS J., eigen werk, Archieven Stichting Jos Tysmans

Figuur 12: Een plezierreisje met de wagonnetjes bij de Tommies en hetzelfde reisje bij de Piotten. Getekend door Tysmans op 10 april 1918.¹⁸⁹

Tysmans schreef zelf in zijn autobiografie: *"Mijn voornemen stond echter vast: schilder worden. Ik schetste en tekende mijn oorlogsmakkers gewonnen of verloren en zij waren mijn zeer gewillige modellen. Maar dat was niet genoeg, ik moest de stijl leren en een uitdrukkingstechniek trachten te veroveren. Een academie kwam er niet meer bij te pas, want kort na de oorlog trouwde ik en kreeg een gezin. Ik moest het maar op mijn eentje doen."*

"Het eigenlijke besluit om schilder te worden kwam echter nog iets later toen ik in de loopgraven zat aan den IJzer, omringd van ellende, miserie, schrik en verwoesting

¹⁸⁹ TYSMANS J., eigen werk, Archieven Stichting Jos Tysmans

en toen het scheen dat die chaos van vernieling en dood nooit zou ophouden, de lange sleur van schieten en beschoten worden, loopgraven herstellen en nieuwe maken, verhakkelde en verminkte werkmakkers wegdragen en begraven. Toen kwam het als een klein straaltje priemen in mijn mijn hart: als deze oorlog voorbij gaat en ik breng het er levend af dan zoek ik een plekje in ons land waar het stil is, liefst in een bosrijke streek, waar ik kan genieten van de schoonheid van Gods lieve natuur en waar ik niet meer opgejaagd word."¹⁹⁰

Een groot deel van de familie Tysmans verbleef gedurende de oorlogstijd in Groot-Brittannië. Jos Tysmans was dus één van de gelukkige soldaten die tijdens hun kort of langer verlof terrecht kon bij familie in geallieerd gebied en later ook kameraden meenam bij zijn geliefden. Vriend van Tysmans Louis Geeurickx schreef over zo'n bezoek: *"Bezoek van Jozef Tysmans die weerkomt uit Engeland. Ik krijg beste groeten van de familie Tysmans. Indien ik naar Engeland wil gaan zullen ze me met genoeg herbergen."*¹⁹¹ Gelukkig kon men via briefwisseling corresponderen, ook al was dat communicatiekanaal niet altijd even betrouwbaar. Elke divisie had zijn eigen postcode, afhankelijk van waar ze zich bevonden. Deze postcode kon meestal wel even worden gebruikt, aangezien er tijdens de bewegingsoorlog voornamelijk rond dezelfde sector werd gewerkt. De postcode veranderde wanneer de divisie een andere sector aandeed, bij wijze van voorbeeld: 'A22' was tussen 22 september 1915 en 1 maart 1916 de postcode van het geniebataljon van de 4e Legerdivisie waartoe Tysmans behoorde.¹⁹²

Tysmans kreeg zo ook zelf brieven van familie die gevlucht waren naar Engeland, zoals zijn eigen vader Aloïs: *"Beste Jozef, / Ge zoudt wel gaan denken, dat vader niet meer schrijven kan. Toch wel, maar tot hiertoe liet ik het schrijven altijd maar aan onze mannen, die zoo alle nieuws beter kunnen bijeen verzamelen. / Engelsche zinnen zult ge echter in mijnen brief niet tegenkomen, om de eenvoudige reden, dat ik in 't Engelsch ver achteruit sta bij onze mannen. Ik heb al wat geleerd in een boekje, maar ik kan niet goed aan 't spreken geraken. / Deze maand zullen wij veel bidden voor u en voor het vaderland. Het is te hopen, dat de menigvuldige gebeden tot den H. Jozef God zullen bewegen, om toch een einde te stellen aan onze beproevingen: de H. Jozef*

¹⁹⁰ TYSMANS, 1975, p. 21-27

¹⁹¹ LUYPAERT e.a., 2004

¹⁹² BRUSSEL, Koninklijk Legermuseum, Archief van het Legermuseum, fonds ex-CDH, nr. 91-95, 4e Legerdivisie.

is immers de patroon van Kerk en vaderland, en daarbij van de beproefde Belgische huisgezinnen. / Ge moet weten dat de verkoopers van nieuwsbladen buiten aan hunnen deur groote druksels ten toon stellen met de bijzonderste titels der gazetartikelen. / Zo lazen wij onlangs: 'End in sight' (Einde in 't zicht). / Moge dat eens waar zijn! In alle geval, men richt hier te Cleethorpes (en dus ook in de andere plaatsen van Engeland) zeer veel soldaten af tot den strijd, en wekelijks vertrekken er nieuwe krijgers naar 't vasteland. Men verzekert ons hier, dat in Meert eene uiterst groote legermacht aan het front zal zijn. We zullen dus nog maar wat geduld hebben en hopen, dat de oorlog weldra zal eindigen. / Er bestaat hier een vrijwilligerskorps uit personen van allen ouderdom: ik ken er een van wel 60 jaren. Dit korps zal niet naar 't slagveld gezonden worden, maar moet hier de soldaten vervangen, die naar 't front gaan. / Dit schijnt te veronderstellen, dat men zoveel mogelijk, al de strijdbare mannen in 't vuur zal zenden. / Beste Jozef, ik drink hier alle dagen eenige jatten thee op uwe gezondheid. Van bier is er geen spraak: ik heb mijnen bier[...] in Engeland verloren. Tabak en snuifvaren ook zeer veel. 't Zal des te beter smaken, als we allen in België weer bijeen zullen zitten. / Beste groeten van allen. / Uw vader A. Tysmans"¹⁹³

Dat de oorlog vaak hard was en dat het leven van soldaten, en hier meer specifiek van brancardiers, voortdurend op het spel stond, mocht ook Jos Tysmans aan den lijve ondervinden. In zijn soldatendossier staat op 21 oktober 1915: *'évacué malade sur le H.M.B. Bourbourg'* en op 8 november 1915: *'sorti de l'hôpital et rejoint le Dépôt Division 4 D.A.'* Tijdens deze periode verbleef Jos Tysmans dus in een hospitaal te Bourbourg, Frankrijk, waar meerdere hospitalen of ambulances gelegen waren.¹⁹⁴ Uit een document getiteld *'Liste des établissements où furent hospitalisés des militaires belges'* haalde ik veel informatie over 3 hospitalen en ambulances in Bourbourg. Het eerste was de *Ambulance Route de Dunkerke à Bourbourg*, gelegen in het Département du Nord, dat in totaal 266 gewonden verpleegde. Het hospitaal was geopend van 18 mei 1915 tot 29 februari 1916. Een tweede ambulance was de *Ambulance Route de Graveline à Bourbourg*, uiteraard ook gelegen in het Département du Nord, verpleegde 364 gewonden en was eveneens geopend van 18 mei 1915 maar wel tot 14 maart 1916. Het belangrijkste voor deze case-study is het

¹⁹³ TYSMANS J, *Brief*, Stichting Jos Tysmans, 1915.

¹⁹⁴ Soldatendossier Tysmans

Hôpital Militaire Belge (H.M.B.) de Bourbourg, geopend van 13 mei 1915 tot 5 mei 1919. Het verpleegde in totaal 12 911 gewonden. Hier verbleef ook Tysmans tijdens zijn ziekteverlof.¹⁹⁵ Wat er precies met hem gebeurd was, is niet duidelijk. De enige richtlijn is een verwijzing van zijn zoon naar deze periode waarvan hij zegt: *"Papa is eigenlijk nooit veel ziek geweest. Alhoewel vergast in de eerste wereldoorlog heeft hij dit door regelmatig leven nogal tamelijk vlug overkomen."*¹⁹⁶

Over het hospitaal van Bourbourg zelf is niet veel geweten. Enkel dat het niet als fronthospitaal beschouwd kon worden, maar eerder als een instelling in het etappegebied. Het zou opgericht zijn toen de Duitsers Duinkerke beschoten met lange-afstandsgeschut en men versterking nodig had voor het hospitaal van Hoogstade.¹⁹⁷ De inventaris van het Belgische Rode Kruis heeft het over het hospitaal te Bourbourg in de context van het verlies van hun archief: *"Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn belangrijke archiefstukken en verwant materiaal verloren gegaan. Archieven van de veldhospitalen Bourbourg, Cabour, Hoogstade, Petit Fort Philippe, Vinkem en Beveren-aan-de-IJzer, verschillende King Albert's Hospitals in London en verscheidene verwante organisaties zijn verdwenen. De gaten in dit conglomerataatsarchief zullen wellicht ook nooit meer worden opgevuld."*¹⁹⁸

4 TECHNIEKEN, MATERIALEN, TRANSPORT

Welke vaardigheden dient een brancardier onder de knie te hebben om het harde werk dat hij dient te verrichten in oorlogstijd? Welke wonden komt hij tegen en hoe moeten deze worden verzorgd? Hoe ga je om met een draagberrie en wat als deze stuk gaat of niet beschikbaar is? Welke mogelijke transportmiddelen waren er al voorhanden om gewonden en zieken zo snel mogelijk te evacueren in 1914? Allemaal vragen waarvan de antwoorden behoren tot de basis van het bestaan en de kennis van een brancardier.

4.1 Technieken brancardiërs

4.1.1 Wondzorg

¹⁹⁵ IEPER, Kenniscentrum In Flanders Fields Museum, Map1165, Liste des établissements où furent hospitalisés des militaires belges.

¹⁹⁶ TYSMANS, 1975, p. 74

¹⁹⁷ EVRARD & MATHIEU, 1997

¹⁹⁸ Archief Rode Kruis

Er zijn zowel verscheidene verwondingen alsook verscheidene manieren om deze te verzorgen en behandelen. Kogelwonden en wonden veroorzaakt door granaten waren de meest voorkomende wonden aan het front. Daarnaast waren het voornamelijk krijgswonden zoals snij- en steekwonden die werden veroorzaakt door een sabel, mes of bajonet. Alles hangt af van de soort kogel, granaat of schrapnell maar de wonden zijn bijna altijd ernstig en vragen verdere verzorging. In vorige oorlogen werd er van tijd tot tijd ook wel eens gebruik gemaakt van ontplofbare kogels of dum-dum kogels. Dit type kogels vormde een groot gevaar: ten eerste omdat de verdwaalde kogels regelmatig burgerslachtoffers maakten en ten tweede er met dit type kogel veel gecompliceerdere wonden werden veroorzaakt. De kogel ontplofte bij de kleinste aanraking, ongeacht het zijn afvuurder of het beoogde slachtoffer was. Samen met het Internationale Rode Kruis kwam men op de Conventie van Genève tot de overeenkomst geen ontplofbare kogels meer te gebruiken. Of de Duitse troepen zich hieraan gehouden hebben, is een vraag die men zich hedendaags nog regelmatig stelt.¹⁹⁹

Een ‘gewone’ krijgswond genas verbazingwekkend snel wanneer er geen besmetting, ontsteking of ettering in de wonde geraakte. Indien de wonde wel besmet werd, bestond de kans dat de patiënt snel achteruit ging en men na verloop van tijd het geïnfecteerde deel moest amputeren of de patiënt moest laten gaan. Dokters letten wel goed op dat hun handen alsook hun materiaal proper en ontsmet waren. Werktuigen werden gekookt alvorens te worden hergebruikt. Lakens en kussens werden ook gekookt samen met ontsmettingsmiddel of verbrand als het niet anders kon. Dit laatste deed men ook met huizen waarin mensen met besmettelijke ziekten verbleven. In de hospitalen hadden ze bepaalde stukken afgesloten van de rest van het hospitaal waar men soldaten met besmettelijke ziekten of zwaar geïnfecteerde wonden legden zodat ze zeker niemand konden aansteken. Een besmetting kon makkelijk opgelopen worden in zo’n vuile omgeving als een loopgraf of een slagveld. Soms door vuil op de kleren van de gewonde of een vuil verband van een brancardier die als eerste in contact kwam met een slachtoffer. *“De gepaste verzorging van den gekwetsten door de brankardiers der vuurlinie is dan ook buitengewoon gewichtig. Dit kan niet genoeg gezegd en herhaald worden. Brankardiers, uw geneeskundig werk is van geen voorloopigen of ondergeschikten aard! Het is van beslissende bediedenisvoor de genezing onzer jongens! Geen nalatigheid! Hebt altijd een en*

¹⁹⁹ Belgische Standaard, 1915

hetzelfde gedacht: goed en schoon werk verrichten. Ge zijt het aan onze jongens schuldig."²⁰⁰

Verder werd er een onderscheid gemaakt tussen kiemvrije of kiemdodende behandeling, bloedstelping en behandeling van beenbreuken.

Als eerste bekijk ik de kiemvrije behandeling. Elke brancardier kreeg in zijn basisopleiding het een en het ander te horen over de eerste zorgen die ze dienden toe te dienen aan de gewonden of zieken die ze in de voorlinie oppikten. Men wist natuurlijk ook dat er een groot verschil was tussen het behandelen van patiënten in een hospitaal in vredestijd en in oorlogstijd. In oorlogstijd kropen de brancardiërs al door loopgraven, modder, slijk en dergelijke om tot het slachtoffer te komen en moesten dan ook helemaal terug met een patiënt op een draagberrie, alles behalve makkelijk of hygiënisch. Men stelde soms dat er *“op de voorlinie geene kiemvrije verzorging mogelijk is! Vanal wat ons onderwezen werd, kan niet toegepast worden. Op de voorlinie kan op niets gelet worden! Daar is niet te doen dan den gekwetste op te rapen en te vervoeren.”* Als brancardier mocht je er echter nooit van uit gaan dat het op voorhand verloren was zich aan de hygiënische regels te houden of een gewonde niet mee te nemen. Indien de mogelijkheid zich aandienende, moest een brancardier zijn handen wassen en ontsmetten vooraleer men een verband aanlegde of wonde verzorgde. Zijn handen moesten te allen tijde schoon en vrij van besmettingen zijn, dat was van levensgroot belang voor het uitoefenen van hun taak. De verzorging van de wonden begon met het kalmeren van de gewonde indien deze paniekerig gedrag vertoonde, wat in de loopgraven of op de slagvelden van de Eerste Wereldoorlog wel eens kon gebeuren. Men diende de gekwetste soldaat kalm te houden om eventuele botbreuken niet erger te maken en om contact tussen open wonden en vuile, eventueel besmette, kledingstukken te vermijden. Tijdens het kalmeren kon de brancardier of diens partner een eerste blik werpen op de verwondingen waarmee ze te maken hadden. Vervolgens werd de gewonde op zijn rug of zij gelegd met het hoofd wat naar beneden om een goede bloeddoorloop te verzekeren. De volgende stap was dan het blootleggen van de wonden zodat deze op gepaste wijze verzorgd konden worden. De effectieve verzorging begon met het schoonmaken van de wonden met behulp van een stuk kiemvrij gaas uit de

²⁰⁰ Belgische Standaard, 1915

verbanddoos. Dit stuk gaas dienden ze enkel aan te raken met de wikkel die errond zit om zo eventuele besmetting van hun handen op de wond te voorkomen.²⁰¹

Als tweede bekijk ik de kiemdodende behandeling van wonden in de voorlinie. Deze methode was gevaarlijk maar kende ook voordelen, zoals het volledig uitroeien van de kans op besmetting, en nadelen, zoals het veroorzaken van brandwonden. Ze moest worden toegepast in de voorlinie en vereiste een zekere kunde van de brancardiers die ze toepassen. Er bestond voor de brancardiers aan het front geen andere kiemdodende stof dan joodtinctuur, al was overgebruik daarvan zeker niet zonder gevaar. Dit ontsmettingsmiddel was een populair geneesmiddel bij de gewone burger en was ideaal om kleine wonden te verzorgen alsook kneuzingen of stijve lichaamsdelen wanneer het gemengd werd met water. De huid kon één of twee lagen joodtinctuur goed verdragen maar niet meer. Aan het front bleek het door dit laagdrempelig gebruik en het vertrouwen dat men het goedje gaf, het beste ontsmettingsmiddel. Daarenboven kon het de huid goed ontsmetten want wanneer deze niet gewassen was, drong het makkelijk en diep door vuil en vet, ontsmette het grote stukken huid met slechts enkele druppels en was het makkelijk te verkrijgen. Brancardiers dienden enkel op te letten met joodtinctuur wanneer ingewanden blootlagen of wanneer de patiënt diepe wonden had. In dat laatste geval zou men met een penseel de joodtinctuur in de wond brengen, het penseel besmetten en daardoor bij later gebruik andere patiënten mogelijk ook besmetten.²⁰²

Een volgende behandeling is het stelpen van bloed bij soldaten in de vuurlinie. Meestal was de eerste stap het vrijmaken van de wonde en het stelpen van de bloeding met watten of drukverbanden. Nadien legde de brancardier meestal een verband aan om de wonde proper te houden tijdens het vervoer. Dit was echter geen correcte redenering voor de behandeling van zo'n wondes in de voorste linies aangezien de wonde net extra vuil en besmet raakte aangezien de patiënt of brancardier voor het stelpen en bedekken gebruik maakte van vuil materiaal. Ze gebruikten ofwel repen kledingstukken ofwel een verband dat met de blote handen werd aangeraakt. Beter is het om alles met bloed bedekt te laten en gewoon een verband boven op het bloed, de wonde en eventuele tussenliggende kledingstukken te leggen. Ergere bloedingen waren de slagaderbloedingen, te herkennen aan de felrode kleur en het typische 'spuiten' van het bloed uit de wonde. Een slagaderbloeding diende onmiddellijk

²⁰¹ Belgische Standaard, 1915

²⁰² *Ibidem*

gestopt te worden anders werd het levensbedreigend. De eenvoudigste en snelste manier om de bloeding te stoppen was door de vinger, liefst omwikkeld met een kiemvrij doek, in de wonde te duwen en druk uit te oefenen tot het bloeden gestelpt was. Men kon ook gebruik maken van een wikkel of iets gelijkaardig, hiermee net boven de wonde het ledemaat afspannen om de druk te verminderen en zo het bloeden te verminderen. Alles is natuurlijk ook afhankelijk van de plaats op het lichaam waar de slagaderbloeding zich voordeed.²⁰³

Tot slot diende de brancardier goed op de hoogte te zijn van de verbandleer om deze in verschillende soorten situaties te kunnen toepassen. Men stelde vaak dat een verband beter lelijk maar stevig was dan mooi en steeds los liet. De windels die de brancardiërs meedroegen, waren stevig en gelijkmatig opgerold zodat ze efficiënt konden worden gebruikt. Men rolde eerst een aantal keer de windel om het gewonde lichaamsdeel en rolda het dan steeds verder af. Er waren natuurlijk verscheidene andere manieren om af te rollen zoals eenvormig, cirkelvormig en kegelvormig. Het hing ook af van welk lichaamsdeel een verband nodig had. Het sprak voor zich dat een been of arm anders diende te worden ingepakt dan een borst, rug of hoofd. Om het verband vast te laten zitten, maakte men gebruik van enkele repen kleefpleister dat men boven en onder het verband aanbracht. Voor de grotere verwondingen op borst, buik en rug maakte men gebruik van doekverbanden: driehoekige doeken die rond de borst of buik werden gebonden en vastgezet met een soort band over de schouder. Deze doekverbanden werden meestal gebruikt voor wonden op het hoofd, het aangezicht en de hals, dit in combinatie met ontsmette gazen en watten.²⁰⁴

De brancardier zou, zoals eerder reeds vermeld, echter steeds moeten werken met het materiaal dat voorhanden is. Wanneer een verbandzakje van de soldaat niet volledig was of de brancardier zelf geen geschikt materiaal meer bij zich had, gebruikte men wat aanwezig was. Hierbij werd de hygiëne misschien niet altijd in ere gehouden maar er werd wel altijd alles aan gedaan de patiënt zo snel, efficiënt en in de best mogelijke toestand naar de dichtbijzijnde hulppost te krijgen.²⁰⁵

In bijlage 3 zijn afbeeldingen te zien van de verscheidene wondverzorgingen en technieken voor het verzorgen en verbinden ervan.

²⁰³ Belgische Standaard, 1915

²⁰⁴ *Ibidem*

²⁰⁵ Belgische Standaard, 1915

4.1.2 Draagtechnieken

Dit onderdeel kan ook behoren tot het deel ‘transport’ van gewonden maar hoort volgens mij ook zeker thuis bij het gedeelte over de technieken die een brancardier onder de knie moest hebben om zijn beroep te kunnen uitoefenen.

Voor men een geblesseerde kon meenemen, diende de brancardier(s) de soldaat te onderzoeken op verwondingen, de ernst van de verwondingen te achterhalen, een vorm van eerste hulp toe te dienen terwijl de patiënt nog op de grond lag en zelf een zo veilige, stabiel mogelijke positie innemen. Voor een zwaargewonde soldaat zijn twee à drie brancardiers en een hoge kennis van zaken nodig. Men kan met een verkeerde beweging de verwondingen vaak nog erger maken, zeker wanneer het gaat over breuken of eventuele interne kneuzingen.²⁰⁶

Men kan een gewonde, zoals eerder aangegeven, verplaatsen op verschillende manieren. Ten eerste met behulp van een paard, zie bijlage 4 . Dit vereistte echter een extra voorzichtigheid en kon enkel worden gedaan met patiënten die niet al te ernstig gewond waren. Een tweede manier om een gewonde te verplaatsen was te voet waarbij de brancardier de gewonde ondersteunde. Dit kon worden uitgevoerd door één brancardier, waarbij de patiënt zijn arm rond de nek van de brancardier sloeg of de brancardier aan de niet-gewonde kant een ondersteuning bood aan de arm, alsook met behulp van meerdere brancardiers. Wanneer er twee brancardiers instonden voor het transport van de gewonde waren er verscheidene mogelijkheden, zoals te zien in bijlage 5 . De gewonde kon bijvoorbeeld met het aangezicht naar de brancardiers de armen rond de eerste brancardier slaan waarna de benen werden gedragen door de tweede. Hij kon ook door de eerste brancardier onder de armen worden genomen en door de tweede aan de benen. Minder belastend voor de brancardiers was het op de knieën gaan zitten, elk langs één kant van de patiënt, vervolgens de patiënt op hun knieën te laten zitten om dan zo uiteindelijk de gewonde op te hijsen onder de knieën met zijn armen rond de nek van de brancardier.²⁰⁷

Een derde manier om een gewonde soldaat te verplaatsen was op zijn rug met behulp van een draagberrie. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog bestonden er drie types brancards. De ontwerpen uit 1870 en 1878 werden slechts zelden gebruikt en zouden op korte termijn allemaal worden vervangen door het type uit 1893. Het

²⁰⁶ DEPRez, 1911

²⁰⁷ *Ibidem*

model brancard uit 1893 werd zowel door het Internationale Rode Kruis als door het leger en de Belgische Spoorwegen gebruikt voor hun brancardiers in de voorste linies en de evacuatietreinen. De brancard bestond uit een kader met vier mobiele ‘voeten’ en een verstelbaar doek in het midden. Het kader bestond op zich uit twee parallel geplaatste, lange stokken die in het midden onderaan met steunbalken aan elkaar zijn vastgemaakt. De vier voeten waren van gietijzer en konden in het frame van de brancard worden ingeklapt. Het doek had een bruine kleur, was waterdicht en hing met dikke koorden vastgeknoopt aan het stevige kader.

Dit type brancard woog om en bij de 11 à 12 kilogram zonder patiënt.²⁰⁸

Hoe diende een gewonde correct op de brancard worden geheven? Dit hing af van verscheidene factoren zoals de verwondingen van de patiënt of het landschap waardoor de brancardiers zich met de brancard dienen te begeven. Wanneer de brancardiers de patiënt benaderen, laten ze zich op hun knieën zakken en leggen ze de brancard parallel met de gewonde waarbij het hoofd van de brancard naast het hoofd van de patiënt komt te liggen. Op commando van de verantwoordelijke brancardier trekt de ene brancardier de gewonde soldaat wat omhoog terwijl de andere de draagberrie eronder schuift en de patiënt er nadien makkelijk kan worden opgeschoven. De algemene regel is dat de patiënt zo zacht en stabiel mogelijk dient te worden gelegd, afhankelijk natuurlijk van de aard van de blessure. De beste positie voor de gewonde is liggend op de rug, al kan voor sommige patiënten de buik of de zij een aangenamere positie lijken. Wat wel steeds in het oog dient te worden gehouden, is dat bloed steeds goed blijft vloeien. Dit kan men bekomen door het geblesseerde lichaamsdeel iets hoger te leggen dan de rest van het lichaam.²⁰⁹

Wanneer de af te leggen weg niet te ver en gevarieerd is, kunnen twee brancardiers een evacuatie van een gewonde aan. Het beste scenario is dat de twee brancardiers ongeveer dezelfde lengte hebben waardoor de draagberrie evenwijdig en horizontaal blijft. Bij het nemen van trappen kan dit moeilijker worden maar dan moeten de twee dragers goed afspreken wie wanneer de draagberrie wat hoger of lager moet houden. Wanneer men het commando ‘*Attention!*’ hoort, leggen de twee dragers de draagriemen over hun schouder en nemen ze de uiteinden van de stokken, waarmee ze de brancard gaan dragen, vast. Het tweede bevel, ‘*Levez!*’, dient om hen op

²⁰⁸ DEPREZ, 1911

²⁰⁹ *Ibidem*

hetzelfde moment te laten rechtstaan zodat de draagberrie evenwijdig blijft. Het tegenovergestelde van dit laatste bevel, ‘*Posez!*’, dient dan om de berrie gezamenlijk te laten zakken. Wanneer de omgeving uit verscheidene types landschap bestaat waarbij obstakels dienen te worden overwonnen, kan de bijstand van een derde brancardier zeker welkom zijn. Deze loopt naast de brancard, houdt zijn ogen op de omgeving gericht en waarschuwt voor gevaren. Bevelen als ‘*Marche!*’ of ‘*Attention! Halte!*’ zijn daarbij het vaakst gebruikt en algemeen erkend. In bijlage 6 een aantal voorbeelden van landschappen en de manier waarop de brancardiërs erdoor lopen met hun gewonde.²¹⁰

4.2 Beschikbare materialen brancardiërs

4.2.1 Uitrusting

De militaire overheidsdienst voorzag geen uitrusting voor de “vrijgestelden van dienst in vreedstijd”. Tijdens de eerste maanden van het conflict droegen de onderwijzers, priesters en seminaristen het burgerpak, priesterkleed of de monnikspij. Dit was natuurlijk weinig praktisch voor het uitvoeren van de taken van een brancardier. Deze kleren hadden geen enkele militaire uitstaling maar waren wel voorzien van het teken van het Rode Kruis op de arm. Ter compensatie van de dracht van en het sleet op persoonlijke kleding werd een kleine vergoeding uitbetaald. Het zou tot de winter van 1915 duren vooraleer een gepaste en gelijkwaardige tenue voor alle brancardiërs werd ingevoerd. Sommigen wachtten echter niet tot dit moment om van gepaste uitrusting te worden voorzien en paktten wat ze konden krijgen. Voor de komst van dit eenvormig tenue waren de brancardiërs te herkennen aan hun wijde soldatenoverjassen in de vuil geworden kleur groen, de politie-of treinmutsen, kalotjes²¹¹ met een rode of blauwe strook, een drinkbus aan een koord en hun linnen zak, tas of buideltje.²¹² De aalmoezeniers droegen daarenboven ook nog eens een ‘aalmoezenierskruis’ om zich zeker te kunnen onderscheiden van de andere brancardiërs.²¹³

Brancardiërs diene hun kledij, net als hun handen, te allen tijde proper en zuiver houden. Wanneer men een gewonde verzorgde die vol bloed hing waardoor dit op

²¹⁰ DEPRez, 1911

²¹¹ een soort pet of muts

²¹² LIERNEUX, 2015

²¹³ REYNAERT, 1997

het uniform van de brancardier terecht kwam, diende men dit bij terugkeer meteen te wassen en ontsmetten. Alle kleine voorzorgsmaatregelen konden een wereld van verschil maken om besmettingen te voorkomen.²¹⁴

De bewegingsoorlog, de Slag bij de IJzer en de extreem harde winter van 1914-1915 hadden aan de Belgische legerleiding duidelijk gemaakt dat het uniform van de Belgische soldaten niet geschikt was. Wanneer een soldaat tegen dan nog zijn uniform droeg, was het gescheurd, versleten of gewoon volledig kapot. Velen droegen tegen die tijd, zeker sinds de IJzerslag, gewone burgerkledij met enkel nog een soldatenpet zodat ze zich toch nog met iets konden onderscheiden van gewone burgers. Vanaf juni 1915 begon men met de veranderingen en hopelijk verbeteringen van de soldatenuitrusting. Men zorgde ten eerste voor lichtere, kaki patroontassen en ransels. Ten tweede deelde men tijdens juli en augustus een zomerkostuum van Engelse oorsprong uit, bestaande uit een katoenen kakikleurig vest, een broek en een kепie. In oktober kregen de soldaten ook een nieuw kakikleurig winterkostuum en dito laken, een nieuwigheid voor de jongemannen aan het front. Vanaf de maanden november en december 1915, stuurde men ook de eerste helmen mét leeuwenkop naar de voorste linies, zij het nog in beperkte mate. Het enige kledingstuk dat gedurende de hele oorlog voor problemen bleef zorgen, was het schoeisel. De grote vraag naar nieuwe laarzen kon nauwelijks gevolgd worden en zoals men in de volksmond wel eens zegt ‘verslijt een ezel het eerst aan zijn poten’.²¹⁵

4.2.2 *Musthaves*

Er waren in totaal drie zaken die gewone, “officiële” brancardiërs in de voorlinie of soldaten bij zich hadden en waar ze gebruik van maakten bij het toedienen van de eerste zorgen. Ten eerste een verbandzakje, aanwezig bij elke soldaat aan het front, samengesteld uit een stuk met watten overdekt ‘gaze’ van 1,20 meter op 80 centimeter en drie sluitspelden. Aangezien ik eerder al het gebrek aan eenvormige en officiële uniformen aankaarte, is er niet veel nodig om zich voor te stellen dat ook dit verbandzakje vaak ontbrak. Brancardiërs verkozen dan ook eerder hun eigen verbanddozen met iets meer materiaal, al was dit nog steeds basismateriaal. Ten tweede had een brancardier die naar de voorste linies trekt steeds een mouwband met

²¹⁴ Belgische Standaard, 1915

²¹⁵ CHRISTENS & DE CLERCQ, 1987

een rood kruis rond de arm en een gordel met verbandtas om de middel. Dit om aan te tonen dat het om medisch personeel ging dat niet gewapend was en enkel gewonden wou evacueren. Naast dezelfde inhoud als in een verbandzakje, zit er ook extra gaas en spelden in, alsook een grote schaar, een rol kleefpleister en een flesje joodtinctuur, dienend als ontsmettingsmiddel. Tot slot had elke groep brancardiers recht op één draagberrie. Deze moesten ze dus te allen tijde bij zich hebben en terug opeisen indien een gewonde, met brancard en al, op een ziekenwagen werd gelegd.²¹⁶ Vaak werden deze draagberries niet goed verzorgd, al was dit net het belangrijkste onderdeel van hun basisuitrusting. Wanneer een brancard niet gecontroleerd was voor vertrek, kon deze doorhangen of zelfs scheuren waardoor een zwaargewonde patiënt niet meer vervoerbaar was vanuit de voorste linies. Een brancard kon ook besmeurd zijn met bloed of andere uitscheidingen. Was dit het geval, dan moest dit meteen gereinigd en ontsmet worden om besmetting van volgende patiënten te voorkomen.²¹⁷ Zoals in het deel over draagtechnieken reeds vermeld, werd in het Belgische leger gebruik gemaakt van brancards van het type 1893. Naarmate de oorlog vorderde waren er natuurlijk niet altijd de juiste materialen aanwezig en moesten brancardiers soms improviseren als het om hun materiaal ging, ook met draagberries. Voorbeelden van ‘geïmproviseerde brancards’ zijn deuren, planken of ladders die men dan bekleedde met zachte materialen zoals een matras, een zak stro of hooi.²¹⁸

Naast deze drie basisbenodigdheden van een brancardier, beschikt hij in geval van evacuatie van een slachtoffer ook over al diens bezittingen. Hiermee worden kledingstukken, helm, voorraden, wapens, ... bedoeld. Voor het aanleggen van een drukverband of voor het omsnoeren van een gekwetst ledemaat, kan een brancardier bijvoorbeeld gebruik maken van riemen, bretellen of een strook afgesneden kledij. Men diende creatief te zijn in zo’n situatie, vandaar de eerdere verwijzing naar het belang van gezond verstand bij het uitoefenen van het beroep brancardier.²¹⁹

4.2.3 *Transport gewonden*

Een belangrijke factor, die bijdroeg tot een goede functionering van de medische sector tijdens de Eerste Wereldoorlog, was het transport van slachtoffers. De

²¹⁶ Belgische Standaard, 1915

²¹⁷ *Ibidem*

²¹⁸ DEPREZ, 1911

²¹⁹ Belgische Standaard, 1915

medische sector maakte hieromtrent vele vorderingen, gebaseerd op de praktijk van de oorloggruwel tijdens de jaren 1914-1918. De evolutie van de sanitaire voertuigen kennen op het Europese continent een lange geschiedenis.

Over de verscheidene manieren om een gewonde van het slagveld naar de eerste hulppost te brengen, weidde ik hierboven al uit. Dit laatste onderdeel gaat voornamelijk over het transport van gewonden vanuit de eerste hulppost naar een hospitaal, met behulp van een kar met 2 of 4 wielen, een auto, een trein of de boot.

Al van in de oudheid is er sprake van het verzorgen van gewonde strijders, al was het toen nog voornamelijk afhankelijk van de stand en rang. Een ridder werd bijvoorbeeld vaker met alle mogelijke middelen, denk aan een huifkar of op samengebonden schilden, gered en geëvacueerd van het slagveld. Wanneer men dan een soort van hulppost bereikte, werd deze “opgelapt” om hem daarna aan zijn meester te kunnen overhandigen in ruil voor losgeld. Als men dit plaatste tegenover leden van het ‘voetvolk’, destijds echt als minderwaardig beschouwd, werden deze vaak ter plaatse achtergelaten waar rovers hen dan doodden om zo hun bezittingen te stelen.²²⁰

Tijdens de middeleeuwen werd er binnen de groepen waartussen schermutselingen plaatsvonden, steeds dragers van gewonden voorzien. Zij kregen al het nodige materiaal ter beschikking om de slachtoffers zo snel mogelijk van de plaats van gevecht te evacueren en naar een hulppost te brengen. Dit was toen een afgebakende plaats in het kamp met doeken over, als een geïmproviseerde tent. Wanneer de toestand het toeliet, werden gewonden aan kloosters toevertrouwd waar ze de nodige zorgen verkregen. Vaak bleven ze na hun verzorging ook in dat klooster als broeder. Men vervoerde in de middeleeuwen de gewonde met zelfgemaakte draagberies of een soort van artilleriekar alsook op boten met platte bodem over zee. In de 14e – 15e eeuw kwamen de eerste vaste legers, in plaats van huurlingenlegers, opzetten en kwam er voor het eerst een noodzaak aan hospitalen. Een van de eerste bekende hospitalen op dit continent was gelegen in Toro, Spanje en werd opgericht in 1476. Later zou het Spaanse medische stelsel zich uitbreiden over heel Europa en zou men de oprichting van sanitaire treinen toeschrijven aan Isabella van Castilië.²²¹

²²⁰ REYNAERT, 1997

²²¹ *Ibidem*

Het is pas vanaf de 17e eeuw, toen er sprake was van ‘legers’ in de moderne zin van het woord en er voor het eerst echte veldslagen woedden, dat de noodzaak aan het verplaatsen van gewonden over een langere afstand opkwam. Frankrijk volgde qua verzorging van gekwetsten en het oprichten van sanitaire treinen het goede voorbeeld van Spanje, maar dan ettelijke jaren later. Het is in de periode van de Franse Revolutie en nadien de napoleontische oorlogen dat Frankrijk met zijn leger de overhand wou nemen in Europa. Voor de Slag bij Waterloo had Napoleon wel een aantal vorderingen gemaakt op vlak van hygiëne en verzorging. Hij voorzag sanitaire voertuigen, vanaf het begin van de 19e eeuw, en stelde ‘oorlogscommissarissen’ aan voor de ambulances achter de formaties te velde. Zij waren belast met de bevoorrading en het vervoer van proviand, wapens maar ook gekwetsten. Met de val van Napoleon en de hervormingen die daarna worden ingevoerd, hield men minder rekening met de werking van de gezondheidsdiensten en kenden de Franse legers veel grotere verliezen. Aangezien eenzelfde situatie ook bij geallieerde legers plaatsvond, kon Europa dit niet meer verder aanzien en diende er iets te veranderen.²²²

Op de eerste Conferentie van Genève stichtte men in 1864 een organisatie die als enige opdracht had hulp te bieden aan militaire gekwetsten in oorlogssituaties en het versterken van de middelen van de gezondheidsdiensten. Het Rode Kruis was geboren. De eerste Inspecteur-Generaal van de Medische Dienst van het Belgische leger, Zacharie Merchie, voerde een herwaardering van het medische personeel uit, schafte nieuw en beter materiaal aan en voerde de eerste sanitaire voertuigen in het Belgische leger in. De eerste voertuigen waren karren die werden getrokken door paarden en die men zou blijven gebruiken tot 1920. Tijdens de Eerste Wereldoorlog daagden de eerste gemotoriseerde ziekenwagens op die gewonden van de hulpposten vlak achter de frontlinie naar het hinterland brachten. Deze gemotoriseerde wagens waren eigenlijk burgervoertuigen die het leger opeiste en aan zijn behoefte waren aangepast. Tegen de Tweede Wereldoorlog zal het Belgische leger voertuigen gebruiken die speciaal voor hen zijn gecreëerd en dus zijn aangepast aan het werk dat ze dienen te doen.²²³

²²² REYNAERT, 1997

²²³ *Ibidem*

Brancardiers speelden in de hervormingen die tijdens de Eerste Wereldoorlog plaatsvonden een belangrijke rol. Men was door praktijkervaring tot de conclusie gekomen dat de overlevingskansen van de gewonde of zieke soldaat afhankelijk waren van de koelbloedige efficiëntie van de vinders en de vlotheid van het transport naar de hulpposten achter de linies.

Tijdens de Napoleontische oorlog kende men in Europa reeds de term ‘soldats-brancardiers’. Dit waren mannen die zich, voorzien van uitneembare en flexibele brancards, in de strijd waagden op zoek naar overlevenden om hen naar de dichtstbijzijnde hulppost te brengen. Meestal waren deze ‘brancards’ slechts een draagzeil tussen twee grote lansen. Qua eerste hulp stond de medische sector binnen het leger zeker nog in zijn kinderschoenen en hadden de brancardiers enkel alcohol op zak om de patiënten net voldoende op te krikken zodat ze hen naar de ziekenwagens konden brengen, die dan het verdere transport overnamen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was het naast de klassieke vormen van transport zoals te voet, te paard en per automobiel, vooral het transport per trein dat een enorme vooruitgang kende. Patiënten vervoeren over water was al ingeburgerd sinds het begin van de 19e eeuw en werd tijdens de Groote Oorlog veelvuldig gebruikt, voornamelijk tussen Europa en Groot-Britannië. Ondanks het nieuwe element van de trein, bleef het bekendste en belangrijkste transportmiddel voor gewonden de ambulancewagen. Gemotoriseerde voertuigen hadden het voordeel dat ze vrijwel overal konden komen zodat ook de voorste hulpposten geen onbereikbaar gebied waren. Treinen konden enkel de plaatsen bereiken waar er sporen waren aangelegd. Er waren natuurlijk ook beperkingen aan de automobielen, meestal van medische, hygiënische of praktische aard. Een voorbeeld is het niet in goede staat zijn van wegen en het bijgevolg van het naar der rollen van patiënten in de ambulances.²²⁴

Het woord ‘ambulance’ kent een interessante historie. Het woord is afgeleid van het Latijnse werkwoord ‘ambulare’ wat gaan, wandelen, reizen betekent maar de betekenis in de moderne tijden hangt af van de taal waarin het wordt gebruikt. De term kan verwijzen naar een verzorgingsinstelling of naar een voertuig. Van het woord ‘ambulance’ is bekend dat het voor het eerst in documenten opduikt aan het

²²⁴ VERDOORN J.A., *Arts en oorlog: medische en speciale zorg voor oorlogsslachtoffers in de geschiedenis van Europa*, Amsterdam, 1972.

einde van de 18e eeuw. Voordien sprak men van een ‘hôpital ambulant’, voor het eerst gebruikt bij keizer Karel V, waar het de naam was voor mobiele formaties die geneeskundige taken uitoefenden voor het veldleger. De chirurgie van de keizer bepaalde samen met de geneesheren van het leger de locatie, samenstelling, materiaal en personeel van deze verzorgingsinstelling. Men pakte het in die tijd meteen groots aan met ‘hôpitaux ambulants’ met een capaciteit van om en bij de 20 000 man. De term ging tijdens het Ancien Régime²²⁵ echter wat verloren en de overhand werd genomen door de term ‘hôpital de campagne’ of veldhospitaal, een term die tijdens de Eerste Wereldoorlog en later nog veelvuldig werd gebruikt. Ook de term ‘ambulance’ zal nog steeds gebruikt worden, bijvoorbeeld in de 18e eeuw als ‘ambulance centrale’ waarin de hoofdchirurg van een legerkorps gevestigd was en dat 3 tot 5 kilometer achter de achterlinies was gevestigd. Daarnaast waren er ook mobiele hospitalen of ambulances die in elke divisie gevestigd waren waarin men de eerste gewonden van het slagveld opving en een eerste chirurgische behandeling verstrekke. Vanuit die mobiele ambulances werden de gewonden vervoerd op karren en wagens, met stro of hooi maar zonder enige schokdemper, die men manueel voortduwde tot het dichtstbijzijnde basishospitaal. Het is pas wanneer men gebruik begon te maken van gemotoriseerde voertuigen dat ook de tweede betekenis van ‘ambulance’ naar voor kwam, namelijk ‘voiture de transport de blessés’ of ziekenwagen. Deze betekenis kwam in Frankrijk naar voren in de 19e eeuw en werd zeker tot de Eerste Wereldoorlog frequent gebruikt, naast de term ‘voiture d’ambulance’.²²⁶

Terwijl de dubbele betekenis van het woord ‘ambulance’ in Frankrijk al in de 19e eeuw ingeburgerd was, was dit in Groot-Brittannië niet het geval. Pas vanaf de Krimoorlog²²⁷ sijpelde de Franse militaire terminologie de Britse rangen binnen en begon men aldaar ook over ‘ambulances’ te spreken, al keek men niet zo nauw naar de nauwkeurige scheidingslijn tussen de betekenissen van dat woord. Een duidelijke keuze voor één van de twee voornaamste betekenissen, maakten de Britten toen ze op het eind van de 19e eeuw de term ‘field ambulances’ gebruikten, wat veldhospitalen of kleine mobiele divisiehospitalen betekende. De Britten zullen in eind 19e – begin 20e eeuw echter steeds meer neigen naar de betekenis van voertuig en minder naar de betekenis van hospitaal, puur voor de duidelijkheid. Ze creëren

²²⁵ periode van het koninklijk absolutisme in Frankrijk die eindigde met de Franse Revolutie in 1789.

²²⁶ REYNAERT, 1997

²²⁷ 1854-1856, waarbij Fransen en Britten als geallieerden vochten.

termen als ‘first aid post’, ‘regimental hospital’, ... De Verenigde Staten en Canada namen dit over, terwijl het Franse leger er eerder voor koos om de term dubbel te blijven gebruiken. De Britse betekenis van het woord ‘ambulance’ zal tijdens de Eerste Wereldoorlog definitief worden vastgelegd en ook later niet meer worden gewijzigd, kwestie van duidelijke communicatie tussen de troepen te onderhouden.²²⁸ Eerder werd al gesproken over Amerika en het feit dat ze de terminologie van de Britten overnamen. Tegen het begin van de 20e eeuw werd dit echter nog duidelijker wanneer er hervormingen werden uitgevoerd binnen de Gezondheidsdienst van het Amerikaanse leger. Men koos er op dat moment voor om het systeem van ‘Field Hospitals’ te vervangen door een nieuw systeem, namelijk dat van het ‘Ambulance Corps’. Dit ‘Corps’ kreeg de bevoegdheid over de evacuatie van gewonden vanuit de veldhospitalen naar de achterlinie of naar de verzamelplaats van ziekentrenten. De betekenis van ‘ambulance’ verschoof in die periode dus van hospitaal naar vervoersmiddel.²²⁹

In België werd met het Koninklijk Besluit van 30 april 1831 komaf gemaakt met eventuele twijfel over de betekenis van het woord ‘ambulance’ binnen het Belgische leger. Daarin stond: *‘Een ambulance is een mobiele geneeskundige eenheid voor het verzorgen van gewonden.’* Voor de vervoersmiddelen van gewonden gebruikte men de term ‘voitures suspendues’, een kar getrokken door paarden en bestuurd door een verpleger. Bij de inspectie van de Gezondheidsdienst in 1831 door de befaamde Franse chirurg Larrey, werd in het eindrapport van dit bezoek gesproken over *‘wagens die dienden voor het transport der gewonden van het slagveld naar de eerste-en tweedelijnhospitalen.’* Vanaf eind 19e eeuw maakte men binnen het Belgische leger een onderscheid tussen ‘voiture d’ambulance’ en de voorganger van deze term, het Franse ‘voiture sanitaire’. Vlak voor de Eerste Wereldoorlog kwamen er steeds meer gemotoriseerde voertuigen op de voorgrond en koos men in België voor het onderscheid in terminologie tussen ‘voiture d’ambulance automobile’ en de ‘voiture d’ambulance hippomobile’. Deze benamingen werden gedurende de Eerste Wereldoorlog tot de Achteendaagse Veldtocht aan het begin van de Tweede Wereldoorlog gebruikt.²³⁰

²²⁸ REYNAERT, 1997

²²⁹ *Ibidem*

²³⁰ *Ibidem*

Het Belgische leger beschikte aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog voornamelijk over hippomobiele wagens die werden getrokken door twee of vier paarden, over sanitaire treinen en als aanvulling op de twee voorgaande over een aantal burgervoertuigen die werden omgebouwd tot gemotoriseerde ziekenwagens. Een eerste echte ambulancewagen werd in 1911 aangeschaft, een tweede in 1913. Na financieel- en praktijkonderzoek werd bij de hervormingen van het Belgische leger, bevolen door de Minister van Oorlog in 1913, een Vervoerkorps opgericht, bestaande uit een ambulancecolonne met hippomobiele voeruijen en een automobiele ambulancecolonne met draagberries. Zo'n ambulancecolonne bestond uit 6 ziekenwagens met 4 wielen en 4 paarden, 9 ziekenwagens met 2 wielen en 2 paarden, 1 apotheekwagen met 4 wielen en 4 paarden en 1 huifkar voor administratie met 4 wielen en 4 paarden. Daarnaast ook nog eens 2 tenten, 20 tot 36 draagberries, zakken met stro, ligmatten, beddengoed, en tot slot keuken- en hospitaalmateriaal.²³¹

Aan het begin van de oorlog gebeurde de evacuatie uit Luik en Namen via de tot dan in stand gebleven sanitaire formaties van het Belgische leger. Zieken en gewonden werden vervoerd door de verschillende voertuigen van de ambulancecolonnes naar hospitalen in veiliger gebied. Voor de evacuatie van Antwerpen werd meer gebruik gemaakt van hospitaalschepen op de Schelde. 'Hospitaalboot' was ook de naam voor de mailboten die tussen Oostende en Dover voeren om gewonden naar Groot-Brittannië te brengen. In totaal werden zo'n 20 000 gekwetsten naar het Britse eiland gebracht. Vanaf de stellingenoorlog aan de IJzer, werden de ambulancecolonnes achter de frontlinie opgesteld en werd de Gezondheidsdienst daar gereorganiseerd met behulp van het Belgische Rode Kruis. Gekwetsten werden door brancardiers opgeraapt, zo snel mogelijk gecheckt op verwondingen, indien nodig voorzien van een verband en zo snel mogelijk naar een hulppost vervoerd op brancards. Die brancards werden ofwel met de hand gedragen, ofwel hadden ze twee wielen, ofwel dienden ze door honden of paarden te worden voortgetrokken. Aangekomen in een eerste hulppost werd de gewonde onderzocht en behandeld door een arts. Deze besliste of de soldaat moest worden vervoerd naar een fronthospitaal, slechts even moest rusten en bekomen in de hulppost of verloren moeite was aangezien hij toch zou overlijden. In het eerste geval werd de patiënt eerst met een hippomobiele of gemotoriseerde ziekenwagen naar één van de vier fronthospitalen gebracht. Was zijn

²³¹ REYNAERT, 1997

toestand te erg, bracht men hem meteen naar het spoorwegstation waar hij op een sanitaire trein werd geladen die hem dan naar een hospitaal in Frankrijk zou brengen.²³²

Vanaf 1915 leverden de Britten ziekenwagens met motor voor het vervoer van zes liggende of twaalf staande gewonden aan het Belgische leger. De *Belgian Field Ambulance Service* werd opgericht en bestond uit 48 volledig uitgeruste ziekenwagens, voorzien van mannelijke of vrouwelijke chauffeurs.

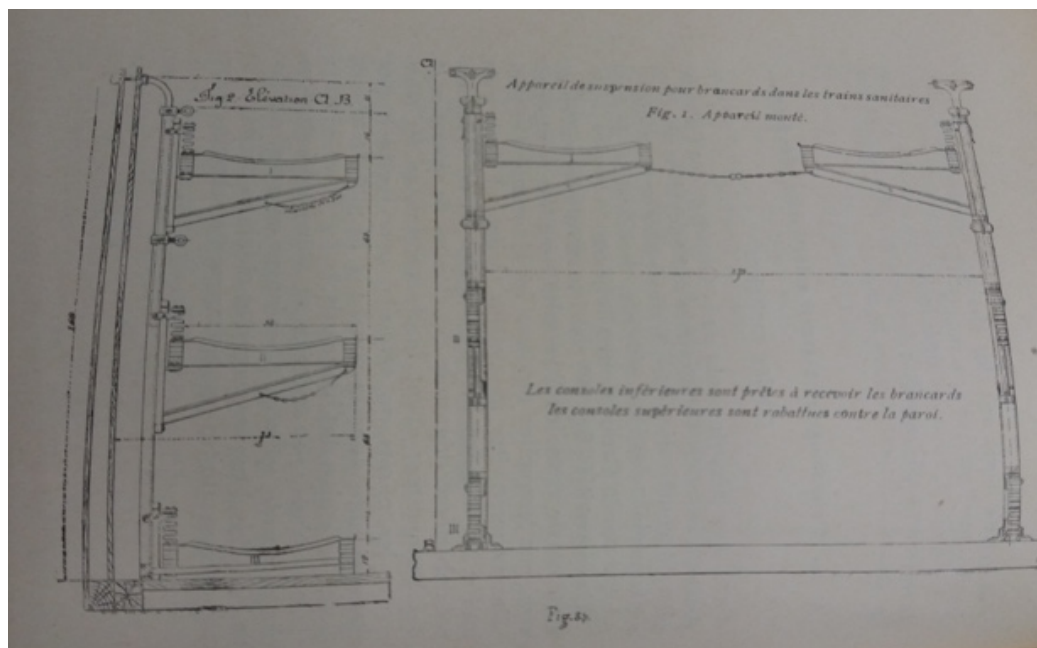
Niet alleen de ziekenwagens en in het algemeen het transport werd vernieuwd, ook andere zaken in verband met de oorlogsgeneeskunde tijdens de Eerste Wereldoorlog werd geëvalueerd en herbekeken. Defect materiaal werd vervangen en aangevuld, de behandeling van wonden werd beter aangepakt, de tussenkomst van chirurgen werd vergemakkelijkt, er werden radiologische veldploegen opgericht, de brancardiersgroep werd hervormd, men richtte automobiele heilkundige ambulances op, men bestreed beter de verscheidene ziektes veroorzaakt door ongedierte, men verbeterde de uniformen, men deed aan ontsmetten en men voorzag voertuigen met stortbaden en een waterfilteringssysteem.²³³

Over de evacuatie van gewonden met de trein is niet veel geschreven, meestal raakt men dit onderwerp aan als een aanvulling in werken die voornamelijk op het transport met gemotoriseerde voertuigen focussen. Figuur 13 hieronder toont hoe een treinwagon tijdens de Eerste Wereldoorlog eruit zag, gebaseerd op een model van het Italiaanse Rode Kruis. Men probeerde een systeem uit te denken waarbij de gehele ruimte van een treinwagon ten volle kon worden benut. Men had banken waarop gewonden konden zitten maar had in de bovenste delen van een wagon ook een systeem voor brancards uitgedacht. Er werd gebruik gemaakt van een soort planken met een veer onder die men van tegen de muur kon uittrekken om ze dan met een ketting aan de plank ertegenover vast te binden, puur voor stevigheid. In het midden ging de plank iets naar binnen zodat men op deze planken een brancard kon schuiven zonder dat deze er tijdens de treinreis af zou kunnen schuiven.²³⁴

²³² REYNAERT, 1997

²³³ *Ibidem*

²³⁴ DEPREZ, 1911

*Figuur 13: Inrichting van een evacuatietrein naar Italiaans model en gebruikt tijdens de Eerste Wereldoorlog.*²³⁵

4.3 Jos Tysmans

Tysmans kwam door zijn taak als brancardier regelmatig in contact met het gebrek aan materiaal voor medisch personeel. Hij heeft er echter nooit veel over gesproken in brieven of postkaarten aan familie, waardoor over zijn specifieke situatie niets bekend is. Hij tekende, schetste en fotografeerde wel verschillende evacuaties van gewonden en zieken. Later in bijlage 7 lijstte ik een aantal foto's en tekeningen van Tysmans op die handelen over het werk van brancardiers.

Het werk dat Tysmans leverde tijdens de Eerste Wereldoorlog werd wel degelijk geapprecieerd door de Belgische legerleiding. In totaal verkreeg hij 8 frontstrepen, het maximum aantal dat door een soldaat kan worden behaald. De eretekens die hij behaalde waren dus de 8 frontstrepen van de oorlog 1914-1918, het Oorlogskruis met palm, de medaille van de IJzer, het IJzerkruis, de Zegemedaille, de Herinneringsmedaille van de Oorlog 1914-1918, het Vuurkruis en de Huldemedaille aan de Houder van een Vuurkaart 1914-1918.²³⁶

²³⁵ DEPREZ, 1911, p. 188

²³⁶ TYSMANS, 1975 ; Soldatendossier Tysmans

BESLUIT

Heel deze masterproef biedt een antwoord op de vraag die tevens ook de titel van dit werk vormt, namelijk: hoe ziet het leven van een brancardier aan het IJzerfront tijdens de oorlog van 1914-1918 er uit? Het antwoord is een samenvoeging van verscheidene elementen die in de loop van de thesis aan bod kwamen.

Het doel van deze masterproef was om de brancardiers een meer prominente plaats te geven in de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog. Door hun leven te reconstrueren, aan te tonen dat hun werk onmisbaar was op verschillende vlakken en hen op hetzelfde niveau van soldaten te plaatsen, maakte dat deze thesis relevant, interessant en ook waardevol werd. Brancardiers waren ook gewoon jongens en mannen die hun taak zo goed mogelijk probeerden uit te oefenen, die vreesden voor eigen leven en in periodes van rust contact wilden met het thuisfront.

Ik denk dat met deze masterthesis is aangetoond wat in de probleemstelling en de onderzoeksvraag werd gevraagd, namelijk wat is de rol van brancardiers in het grotere geheel van de Grote Oorlog en hoe zag hun leven er aan (en achter) het front uit? Wat moeten ze kennen en kunnen? Hoe zag een werkdag eruit? Wat doen ze als ze niet aan het werk zijn? Allemaal vragen die doorheen het werk werden behandeld en waarvan alle elementen nodig zijn om tot een correcte conclusie te komen.

Met dit onderzoek probeerde ik ook bij te dragen aan een ruimer kader met de grote vraag: hoe hebben oorlogen effect gehad op hoe legers met slachtoffers omgingen? Weliswaar toegespitst op het Belgische leger. Het antwoord op die vraag zit verweven in de hoofdstukken hierboven maar samenvattend kan het volgende worden gesteld: doorheen de Eerste Wereldoorlog werden binnen de mate van het mogelijke veranderingen aangebracht aan het medische stelsel. Het Belgische leger besepte dat enorme hoeveelheden soldaten sneuvelden maar dat ook heel wat onder hen algemene maar vooral specifieke zorgen nodig hadden. Ze merkten dat de hulpposten en hospitalen aan het front niet klaar waren voor de hoeveelheid slachtoffers, laat staan voor de soorten wonden waarmee deze binnen werden gebracht. De Belgische legerleiding voorzag steeds meer en beter materiaal, bouwde nieuwe hospitalen en bracht ook heel wat slachtoffers over naar revalidatiecentra in Frankrijk en Groot-Brittannië. De opleiding van de brancardiers en verplegers/verpleegsters werd uitgebreid naarmate andere soorten aanvallen zoals die met gas werden ingezet. Heeft

de legerleiding alles gedaan wat binnen hun mogelijkheden lag? Waarschijnlijk niet, maar ze hebben wel nooit stilgezeten als het om de evolutie van de Gezondheidsdienst ging.

Voor ik aan deze thesis begon, was ik me bewust van het gevaar tot veralgemeningen. De persoon die fungeerde als case-study, Jos Tysmans, nam een prominente rol in als voorbeeld maar ook als iemand die een unieke kijk kon bieden op al hetgeen ik schreef. Wat Tysmans meemaakte aan het front, kon niet zomaar gelden voor alle andere brancardiers. Om dit onderscheid duidelijk te maken, koos ik ervoor hem in ieder onderdeel van deze thesis apart aan bod te laten komen. Uiteraard zijn er vele overeenkomsten tussen de algemene informatie die ik over brancardiers kon vinden en het specifieke geval Jos Tysmans. Een voorbeeld van een vaststaand feit was dat brancardiers sowieso ofwel deel uitmaakten van de Gezondheidsdienst ofwel van een Ambulancecolonne bij het Vervoerskorps ofwel ingedeeld waren bij een bepaalde divisie waarbij ze gedurende de gehele oorlog dienst deden. Ook qua basiskennis, uitrusting en materialen was het zowel bij Tysmans als bij andere brancardiers hetzelfde liedje.

Ik besprak steeds eerst de algemene informatie over de verschillende onderwerpen en vulde deze aan met het leven van Jos Tysmans. De cruciale onderdelen van het leven van een brancardier aan het IJzerfront die ik bekeken heb, waren: de opleiding, de mobilisatie, het leven aan en achter het front en de technieken, materialen en transportmogelijkheden. Al deze onderdelen zijn zaken die een brancardier moet hebben, kennen en kunnen waardoor ze dus universeel waren voor brancardiers tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ook Tysmans heeft al deze elementen meegemaakt, wat duidelijk werd uit zijn tekeningen, foto's, schetsen en notities. Dankzij de veelheid aan informatie die zijn kleinzoon bewaarde, kon het leven van Jos Tysmans worden gereconstrueerd en door mij worden gekoppeld aan meer algemene informatie. Zo kreeg, voor de lezers van deze thesis, niet alleen het universeel beeld van brancardiers tijdens de Groote Oorlog een grotere betekenis, maar ook het leven van brancardier-onderwijzer-kunstenaar Jos Tysmans.

Kan men nu naar mijn mening nog verder onderzoek uitvoeren binnen dit veld? Naar mijn mening niet over brancardiers specifiek, want meer informatie dan in deze thesis is aangehaald, bestaat er volgens mij niet echt. Wanneer men echter individuele

levensverhalen van brancardiers zou behandelen, kan er nog meer informatie boven gehaald worden die eventueel nieuwe inzichten zou kunnen bieden. Men zou bijvoorbeeld in plaats van het bekijken van het leven van een brancardier-onderwijzer, het leven van een brancardier-seminarist kunnen bekijken om zo een ander levensverhaal te bekomen. Ook de brancardiers die naar een officiersschool te Frankrijk zijn gegaan en de laatste jaren van de oorlog dus geen brancardier meer waren, leveren een typisch beeld dat interessant is om te bekijken. Volgens mijn persoonlijke mening heb ik tijdens dit onderzoek echter alles naar boven gehaald wat beschikbaar was of wat de moeite waard was om te onderzoeken, als het gaat om het ‘brancardier-zijn’ zelf.

Het onderzoek naar en het schrijven van deze thesis was boeiend, uitdagend en verassend informatief. Ik schrok van het feit dat slechts weinig historici de moeite hebben genomen onderzoek te doen naar dit hulpberoep. Ik mag wel spreken van een bepaalde trots dat ik dit tot een goed einde heb kunnen brengen.

NASLAGWERKEN

ONUITGEGEVEN BRONNEN

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Archief van het Belgische Rode Kruis 1914-1922*, I 629, 10: *Minuut van het rapport betreffende de organisatie van het Belgische Rode Kruis tijdens de Eerste Wereldoorlog*.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Archief van het Belgische Rode Kruis 1914-1922*, I 629, 404: *Verslag van het examen van brancardier-ambulancier van 11 juli 1916 van het Comité van Sint-Gilles*.

BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, *Archief van het Belgische Rode Kruis 1914-1922*.

BRUSSEL, Archief Koninklijke Legermuseum, *Moskouarchief*, 185: *Dossiers betreffende gespecialiseerde militaire functies en bijzondere uitrustingsstukken, 1914-1918*.

BRUSSEL, Archief Koninklijke Legermuseum, *Moskouarchief*, 185: *Medische dienst, organisatie, rapporten betreffende organisatie, 1914-1918*.

BRUSSEL, Archief Koninklijke Legermuseum, *Moskouarchief*, 185: *Reglementen voor troepen van de gezondheidsdienst, 1914-1918*.

BRUSSEL, Archief Koninklijke Legermuseum, *Moskouarchief*, 185: *Service de Santé, 1914-1918*.

BRUSSEL, Koninklijk Legermuseum, Archief van het Legermuseum, fonds ex-CDH, nr. 91-95, 4e Legerdivisie.

BRUSSEL, Koninklijk Legermuseum, B 1.172.0, Service de Santé.

BRUSSEL, Koninklijk Legermuseum, *Moskouarchief*, Archief ex-CDH, nr. 2342, Colonne d'Ambulance pour les positions de Liège et de Namur. Appareil de suspension Simonet: Brancardiers.

BRUSSEL, Koninklijk Legermuseum, *Moskouarchief*, B.1.174, 2 delen, Service de Santé, 1914-1918.

BRUSSEL, Koninklijk Legermuseum, ms., Ds. 2 nr. 12, ARTHUR BOCKLANDT, *Mijne Oorlogsherinneringen*.

EVERE, KWARTIER KONINGIN ELISABETH, *Soldatendossier Jos Tysmans*.

IEPER, Kenniscentrum In Flanders Fields Museum, Map 1165, Liste des établissements où furent hospitalisés des militaires belges.

UITGEGEVEN BRONNEN

‘Lezingen voor de brancardiers der voorlinie, door een krijgsdokter’, *De Belgische Standaard op den IJzer*, 2 delen, 1915.

‘Regimenten en Divisies’, *Guldenboek der Vuurkaart*, Brussel, 1940.

BRUSSELMANS J., *Le brancardier – enseignement des premiers soins aux blessés, aux victimes d’accidents – à l’usage des brancardiers civils et militaires, directeurs d’institut, chefs d’industrie, ingénieurs, etc.*, Lierre, 1906.

DEPREZ G., *Guide pratique du brancardier militaire belge*, Bruxelles, 1911.

DURNEZ G., ‘Barmhartige Samaritanen aan het front’, *Documentatiemap 1165 In Flanders Fields Museum*, 29/10/1968.

FRANSEN L. & ROECKAERTS M., *Jos Tysmans aan het IJzerfront. Een gedenkboek*, Houthalen, 1996.

GEERTS J. & VAN DOORSLAER G., *Manuel du brancardier*, Malines, 1914.

GERSTMANS M., *De oorlogsdagen in augustus 1914 te Sint-Truiden*, Sint-Truiden, 1964.

GYSEL A., *Dokter Lievens. Dagboek van een arts in de loopgraven van WOI*, Tielt, 2011.

Laveille E., *Au service des blessés 1914-1918*, Duculot, 1921.

MELIS L., *Contribution à l’histoire du S.S. pendant la guerre 1914-1918*, Bruxelles, 1932.

ROMBOUTS L., PROOT D., TROGH P., e.a., *In Flanders Fields Jaarboek Yearbook Annuaire*, Ieper, 2014.

TYSMANS J., *Postkaart*, Stichting Jos Tysmans, 1914.

TYSMANS L., *Een schets voor een portret dat ik misschien ooit wel eens zal aandurven*, niet gepubliceerd maar aangepast voor later uitgegeven boek: archieven Stichting Jos Tysmans, 1975.

ULENS J., *Oorlogsdagboek 1914-1918*, Lo-Reninge: privé-collectie, 1915.

VERBEKE R., eigen notities

VERDOORN J.A., *Arts en oorlog: medische en sociale zorg voor oorlogsslachtoffers in de geschiedenis van Europa*, Amsterdam, 1972.

VERMEULEN E., *Éléments d’hygiène de guerre à l’usage des brancardiers, infirmiers, comités de secours et de bienfaisance*, Gent, 1916.

LITERATUUR

SOCIÉTÉ POUR LE PROGÈS DES ÉTUDES PHILOLOGIQUES ET HISTORIQUE, 'Bibliografie van de Geschiedenis van België', *Belgische tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, Brussel, 1952-2018.

HEEMKUNDIGE KRING, 'Erpe-Mere tijdens "de Groote Oorlog" 1914-1918', *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, jaargang 58, april 2018.

ANNAERT P., *De lagere school in België van de middeleeuwen tot nu*, Brussel, 1986.

BLOM R., *Honger. Een geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog*, Tielt, 2008.

BRON A., Hôpitaux étrangers, *Comment nos malades doivent être soignés*, Bruxelles, 1952.

CHRISTENS R. & DE CLERCQ K., *Frontleven 14/18. Het dagelijks leven van de Belgische soldaat aan de IJzer*, Tielt, 1987.

COCHET F. & PORTE R., *Dictionnaire de la Grande Guerre 1914-1918*, Paris, 2008.

DE SCHAEPDRIJVER S., *De Groote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen, 2013.

DE VOS L., *De Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1997.

DE VOS L., e.a., *'14-'18. Oorlog in België*, Leuven, 2014.

DEAUVILLE M., *Jusqu'à l'Yser*, Ed. Pierre Meyere, 1964.

DEVLIEGHER L. & SCHEPENS L., *Front 14/18*, Tielt, 1968.

EVARD J. & MATHIEU J., *Asklepios onder de wapens: 500 jaar militaire geneeskunde in België*, Brussel, 1997.

FRANCOIS L., *De vele gezichten van de nieuwste geschiedenis*, Gent, 2004.

JANSSENS P., *Belgische veldhospitalen tijdens de Eerste Wereldoorlog (Studies over de Eerste Wereldoorlog I)*, Brussel, 2001.

KOCH K., *De Slag van de Somme*, Amsterdam, 2006.

LAMBRECHT R., *Patrouilleurs aan het IJzerfront*, Brugge, 2014.

LEFEVRE P. & LORETTE J., *België en de Eerste Wereldoorlog Bibliografie*, 2 delen, Brussel, 1987.

LIERNEUX P. (red.), *Het Belgische Leger in de Grote Oorlog. Uniformen en uitrusting*, Wenen, 2015.

LOODTS P. & LOODTS I., *La Grande Guerre des soignants: médecins, infirmières et brancardiers en 1914-1918*, Bruxelles, 2009.

LUYPAERT, I., MEEUSEN, J., VAN DE VELDE, J. en WILLOCX, M. (red.), *Getuigenissen van de "andere oorlog". Opwijk en Mazenzele (en omstreken) 1914-1918*, Opwijk, 2004.

LYR R., *Onze helden gestorven voor het vaderland. België's epische strijd van 1914 tot 1918*, Brussel, 1926.

MACDONALD L., *Rozen van het Niemandslaan*, Antwerpen, 2008.

MAYHEW E., *Gewond. Van het slagveld naar het militair hospitaal*. Amsterdam, 2014.

NATH G., *Brood willen we hebben! Honger, sociale politiek en protest tijdens de Eerste Wereldoorlog in België*, Antwerpen, 2013.

PIEN P., *La médecine sur le front belge durant la Première Guerre Mondiale: Progrès médicaux et monde médical en guerre*, masterverhandeling, ULL, 2005.

REYNAERT R., *De militaire ambulances in België van vroeger tot nu*, Brussel, 1997.

SIMOENS T., *De chaos van het slagveld. Het Belgisch leger in de loopgraven 1914-1918*, Antwerpen, 2016.

TYSSENS J., *Om de schone ziel van 't kind... Het onderwijsconflict als een breuklijn in de Belgische politiek*, Gent, 1998.

VAN DE VIJVER D., *1914-1918 – Oorlog zonder einde*, Leuven, 2013.

VAN DEN EECKHOUT P. & VANTHEMSCHE G., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19e-20e eeuw*, Brussel, 2009.

VAN GOMPEL D., *Tien op tien en een kus van de juffrouw. De lagere school in Vlaanderen, vroeger en nu*, Antwerpen, 2006.

VANACKER D., *België in de Grote Oorlog*, Roeselare, 2013.

VANDEWEYER L., *De Eerste Wereldoorlog – Koning Albert en zijn soldaten*, Antwerpen, 2005.

DIGITALE RAADPLEGINGEN

AMERIKA, US Department of History, US Military Academy West Point, Map of the Western Front (World War I), 1916-1917, <https://hubpages.com/travel/Now-Its-All-Quiet-on-the-Western-Front>, geraadpleegd op 10/05/2018.

Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis BVNG, 1972, www.contemporanea.be, geraadpleegd op 10/02/2018.

Boter bij de vis. Landbouw, Voeding en Eerste Wereldoorlog, www.boterbijdeviiswol.be, geraadpleegd op 21/03/2018.

RENSON I., 'Sire, we zijn allemaal flaminganten', *De Tijd*, 2010, <https://www.tijd.be/dossier/staats Hervorming/Sire-we-zijn-allemaal-flaminganten/8938220>, geraadpleegd op 04/05/2018.

Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Het militair vliegwezen*, 2014, <http://www.be14-18.be/nl/defensie/het-militaire-vliegwezen>, geraadpleegd op 03/04/2018.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1 ²³⁷

Comment fonctionnait le Service de Santé pendant la période de stabilisation à l'Yser?

“Le front belge était divisé en secteurs d'étendue variable, correspondant chacun à l'effectif d'une division d'armée. Chacun de ses secteurs avait un certain nombre de formations sanitaires d'hospitalisation. Immédiatement derrière ces formations fonctionnaient un ou plusieurs hôpitaux d'évacuation ainsi que les trois hôpitaux chirurgicaux et l'hôpital médical du front. Sur ces trois hôpitaux chirurgicaux, l'évacuation des blessés se faisait suivant une répartition variable et basée surtout sur la longueur du trajet à parcourir.

En première ligne, le service sanitaire était constitué par un poste de secours de bataillon. Le soldat blessé utilisait son sachet de pansement qu'il appliquait avec l'aide d'un infirmier de compagnie ou d'un brancardier. Il était dirigé ensuite vers le P.S. de second ligne, soit à pied, soit transporté sur un brancard porté ou monté sur train de roues. (Le personnel comprenait un médecin de bataillon, un élève médecin, le soldat porte-sac et des brancardiers). A ce P.S. le blessé était pansé par le médecin et dirigé sur le point de prise en charge (P.Ch.), parfois situé à un kilomètre en arrière, qui réunissait tous les blessés du régiment. Les blessés étaient évacués par voiture d'ambulance hippomobile ou automobile sur la place de pansement divisionnaire (P.P.D.) soit sur une des deux sections d'hospitalisation de la division. Enfin, ils étaient évacués sur l'H.E.A. (hôpital d'évacuation d'armée) où ils étaient pris en charge par un train sanitaire (T.S.).

Les sections d'hospitalisation recevaient les blessés, qui ne pouvaient supporter un transport prolongé vers l'arrière ou bien ceux dont on prévoyait le renvoi prochain (4 à 5 jours) à leur unité.

Voilà la marche régulière de l'évacuation des blessés vers l'arrière. Des exceptions étaient prévues. Ainsi les blessés graves de l'abdomen, ceux atteints d'hémorragie grave étaient envoyés directement du P.S. où leur avait fait rapidement un pansement vers un poste chirurgical avancé (P.C.A.) afin d'y être opérés. Après l'opération, dès que le transport était jugé possible, ils étaient dirigés sur un des trois hôpitaux du front. Ces hôpitaux recevaient également les blessés graves que les P.Ch.

²³⁷ Service de Santé 1914-1918, KLM, p. 25-26

ou même les H.E.A. estimaient, à raison de la gravité de leur état, ne pouvoir supporter l'évacuation vers la base.

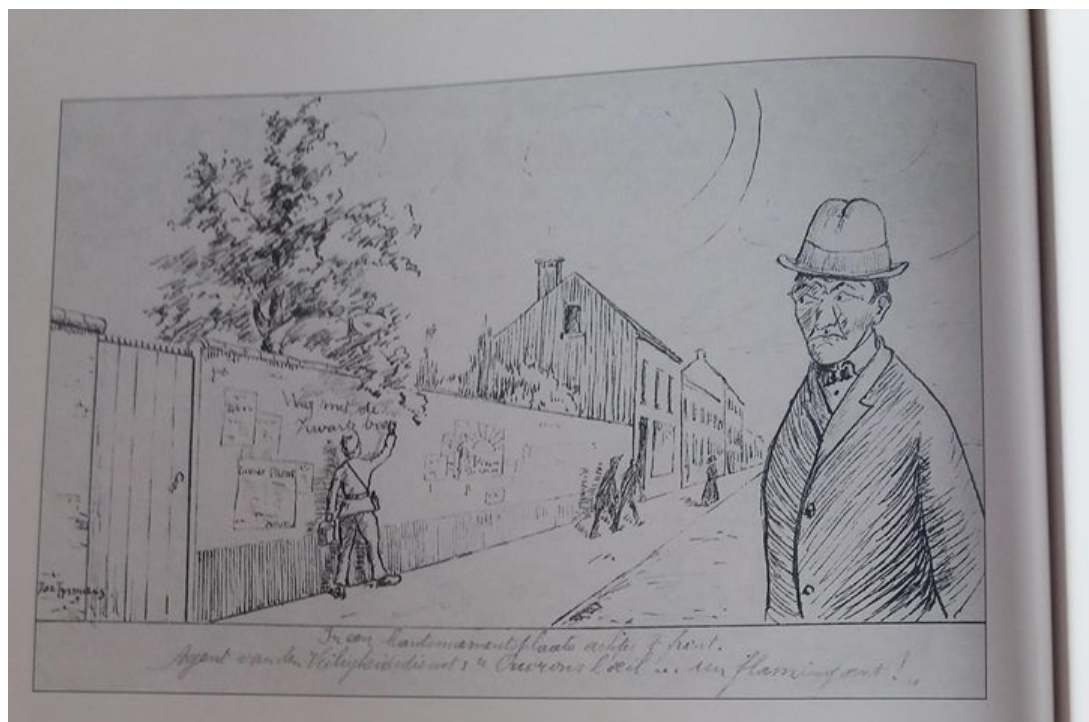
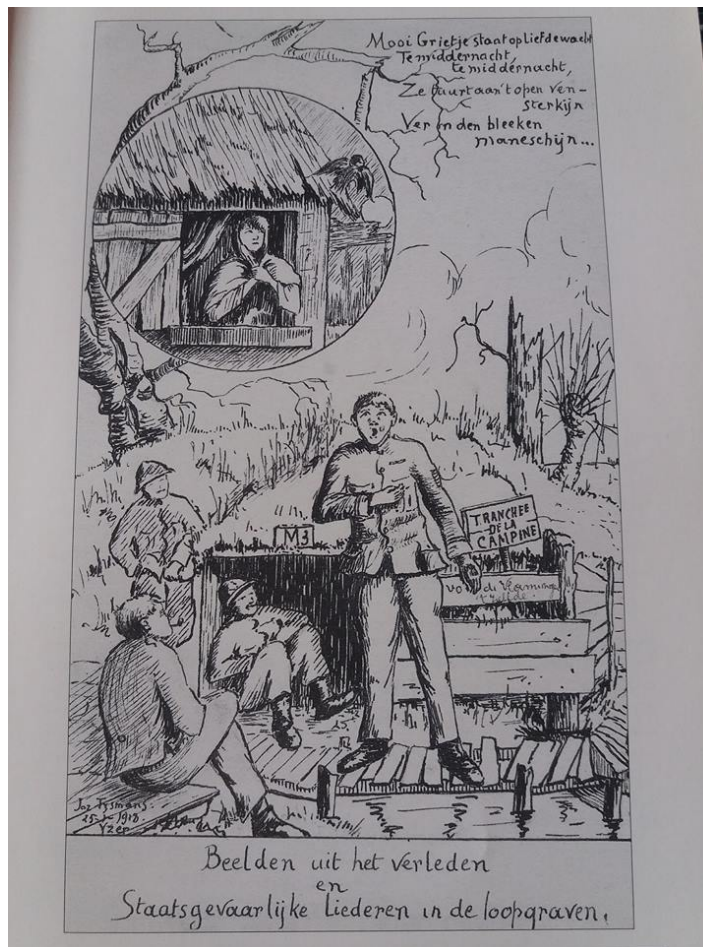
Les P.S. de première et deuxième ligne, étaient pour la plupart bétonnés et contenaient une réserve de brancards, des masques antigaz, du chlorure de chaux, des bonbonnes d'oxygène.

Dans certains secteurs, le local de pansement était distinct de celui des brancardiers ainsi que du médecin.

Au P.Ch. il y avait également une réserve de brancards ainsi que des appareils de désinfection.

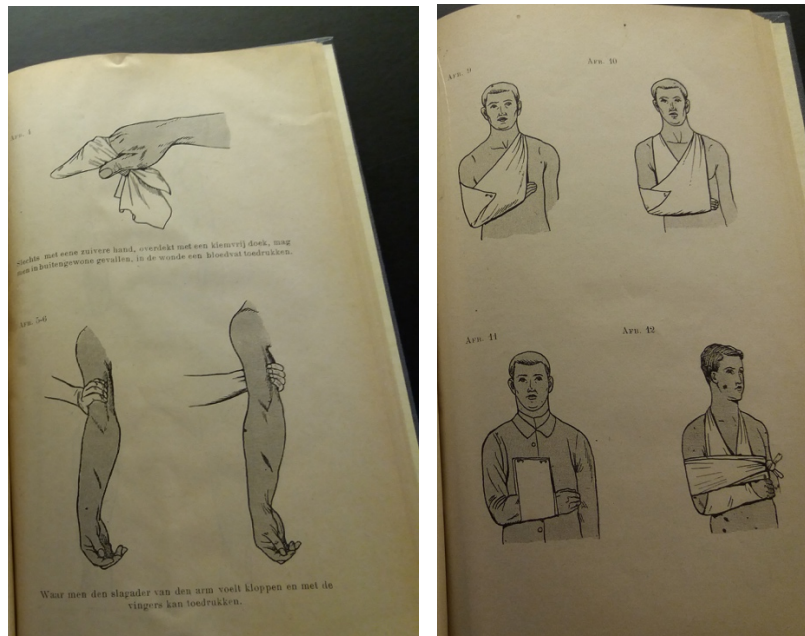
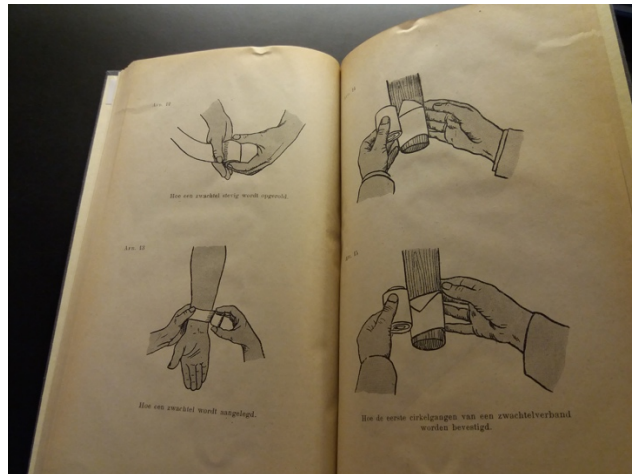
Quand la chose était possible, une voiture d'ambulance automobile y stationnait en permanence.

Un brancardier sur trois était muni d'une bande hémostatique."

²³⁸ Voorbeelden van het Vlaams flamingantisme die voorkomen in tekeningen van Jos Tysmans. TYSMANS, privécollectie, Archieven Stichting Jos Tysmans

BIJLAGE 3 ²³⁹

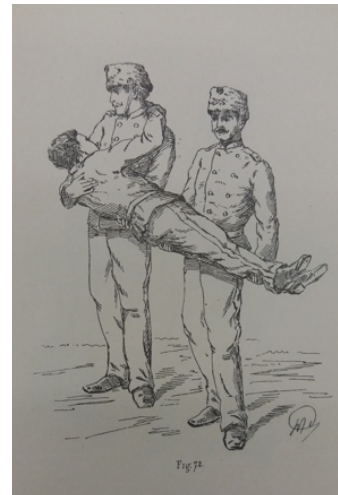
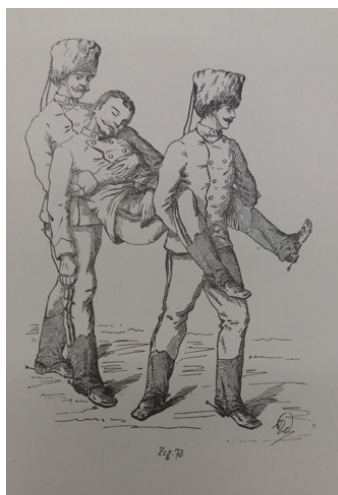
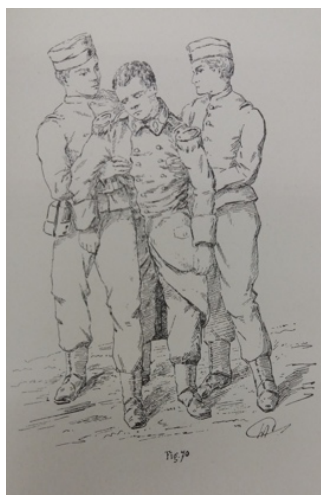

²³⁹ Schetsen uit een handboek voor brancardiers met voorbeelden van wondzorg.
Belgische Standaard, 1915, deel 1, p. 51-60 ; Belgische Standaard, 1915, deel 2, p. 16

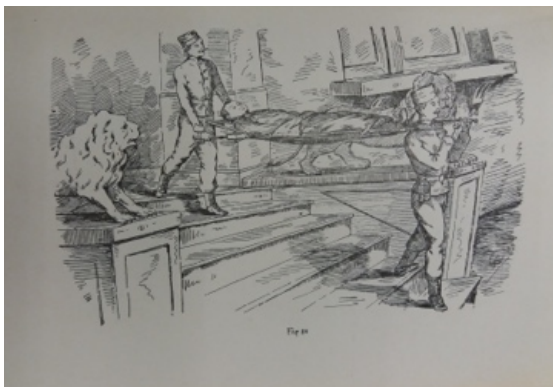
²⁴⁰ Evacuatie met behulp van paarden.

DEPREZ, 1911, p. 117-120 ; TYSMANS, privécollectie, Archieven Stichting Jos Tysmans

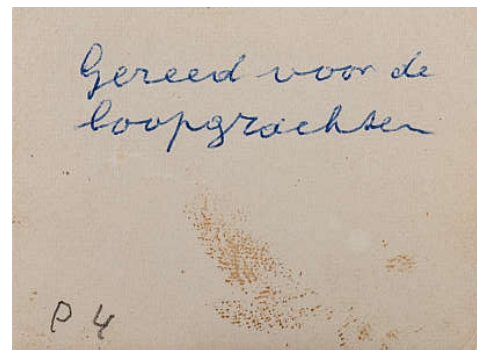
²⁴¹ Evacuatie van gewonden met behulp van 2 brancardiers.
DEPREZ, 1911, p. 127-134

BIJLAGE 6 ²⁴²

²⁴² Schetsen van evacuatie over obstakels en oneffen landschappen.
DEPREZ, 1911, p. 155-160

BIJLAGE 7 ²⁴³

²⁴³ Foto's van collega-brancardiers, verschillende evacuatiemiddelen en hulpposten.
TYSMANS, privécollectie, Archieven Stichting Jos Tysmans

Keuzen der gekweten over de passie
van den "Poste de relai" tot den Grooten
Hilffpost van Caesherke.

Diammide, Januari 1916.

P 29

Poste de Secours.

Poste de Secours
12-3-1917

FIGURENLIJST

Figuur 1: Jos Tysmans.....	19
Figuur 2: Het Belgische loopgravensysteem aan het IJzerfront.....	26
Figuur 3: Op 1 augustus 1914 kreeg Jos Tysmans zijn oproep tot legerdienst. Op 2 december 1918 werd hij naar zijn laatste werkplaats gebracht, namelijk het C.I.B.I. of Centre d'Instruction des Brancardiers et Infirmiers te Auvours. Daar was hij nog 2 maanden en 10 dagen actief, tot zijn demobilisatie.....	33
Figuur 4: Brief aan de minister van oorlog in Brussel over de posities en algemene situatie tijdens de eerste gevechten rond Namen en Luik. Onderlijnd een passage over brancardiers en de rol van het Belgische Rode Kruis.....	40
Figuur 5: Een voorstelling van het medische stelsel aan het front. De stippelijnen bovenaan tonen de weg van brancardiers van het front naar de 'poste de secours' en terug.....	49
Figuur 6: Diploma van Ambulancier, uitgereikt door het Directiecomité van het Belgische Rode Kruis op 1 augustus 1912 aan Tysmans. De kleinere tekst op het diploma luidt als volgt: 'sur la proposition du Jury d'examen a décerné le diplôme d'Ambulance à Monsieur Tysmans Joseph qui a satisfait aux épreuves théoriques et pratique institués par arrêté ministériel du 20 Décembre 1895.'	53
Figuur 7: Westelijk front tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het bleef gedurende de vier jaar oorlog min of meer hetzelfde.	62
Figuur 8: Organisatie van de Gezondheidsdienst in het Veldleger 1914-1918.	66
Figuur 9: Schets van een luchtfoto van het volledige domein van L'Océan in 1915.	68
Figuur 10: Overzicht van de militaire hospitalen in België tijdens de Eerste Wereldoorlog.....	71
Figuur 11: Een uitgelaten sfeer bij het verlaten van het Belgische grondgebied wanneer soldaten eindelijk op verlof mogen tegenover de bedrukte sfeer bij het terugkeren. Getekend door Jos Tysmans op 9 januari 1918.	82
Figuur 12: Een plezierreisje met de wagonnetjes bij de Tommies en hetzelfde reisje bij de Piotten. Getekend door Tysmans op 10 april 1918.....	83
Figuur 13: Inrichting van een evacuatietrein naar Italiaans model en gebruikt tijdens de Eerste Wereldoorlog.	103